

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI**

**1949-1981 YILLARI ARASINDA SURİYE VE MİSİR'DA VUKU
BULAN HÜKÜMET DARBELERİ VE BUNLARIN
TÜRKİYE'DEKİ YANKILARI**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan: R. Kürşat RÜSTEMOĞLU

Danışman: Prof. Dr. Hüseyin SALMAN

İSTANBUL – 2008

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	X
A. Suriye Tanımı ve İslâmiyet Öncesi Dönem	X
B. Suriye’de Osmanlı Hâkimiyeti (1516-1918)	XI
C. Suriye’de Fransız Manda Yönetimi (1920-1946).....	XIII
D. Suriye’de Bağımsızlığın İlanı (1946)	XVIII
E. Mısır Tarihi	XIX
BİRİNCİ BÖLÜM: SURİYE	1
1. SURİYE’DE ASKERİ DARBELER VE TÜRKİYE’DEKİ YANKILARI (1949-1970)	1
1.1. Hüsnü Zaim Hükümet Darbesi (30 Mart 1949)	1
1.2. Sami Hinnavi Hükümet Darbesi (14 Ağustos 1949).....	4
1.3. Edip Çiçekli Hükümet Darbesi (19 Aralık 1949).....	6
1.4. Haşim el-Atassi Hükümet Darbesi (25 Şubat 1954)	9
1.5. Adnan Menderes’in Suriye Temasları.....	9
1.6. Suriye-Türkiye Silahlanma Krizi (1957).....	11
1.7. Abdülkerim Nahlavi Hükümet Darbesi (28 Eylül 1961)	14
1.8. Ziyad Harrari Hükümet Darbesi ve Baas Partisi İktidarı (8 MART 1963).....	15
1.9. Salah el-Cedit Hükümet Darbesi (23 Şubat 1966)	16
1.10. Salah el-Cedit-Hafız Esad Mücadelesi.....	16
1.11. Hafız Esad Hükümet Darbesi (13 Kasım 1970).....	17
1.12. Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası ve Türkiye ile İlişkiler (1970-2000)	19
İKİNCİ BÖLÜM: MISIR	22
2. HÜR SUBAYLAR HÜKÜMET DARBESİ VE TÜRKİYE’DEKİ YANKILARI (23 TEMMUZ 1952).....	22
2.1. Mısır-Türkiye Büyükelçi Krizi (1954)	28
2.2. Muhammed Necib’in İstifası (1954)	30
2.3. Cemal Nasır Dönemi (1954-1970)	30
2.4. Cemal Nasır’ın Bağdat Paketi’nı Zayıflatma Çabaları	30
2.5. Bağlantısızlar Hareketi Mısır ve Türkiye (1955)	34

2.6. Süveyş Krizi ve Türkiye'nin Tavrı (1956).....	35
2.7. Arap-İsrail Savaşı ve Türkiye'nin Tavrı (5-10 Nisan 1967).....	39
2.8. Cemal Nasır'ın Ölümü ve Türkiye'deki Etkileri (28 Eylül 1970)	40
2.9. Enver Sedat Dönemi (1970-1981).....	43
3. SONUÇ.....	46
BİBLİYOGRAFYA.....	48

ÖZET

Çalışma 1949-1981 yılları arasında Suriye’de ve Mısır’da vuku bulan hükümet darbeleri ve bunların Türkiye’deki yankılarını incelemek ve tarihe ışık tutmak gayesi gütmektedir. Her iki Arap ülkesinde meydana gelen darbeler kronolojik olarak ele alınmış olup neden-sonuç ilişkisi bağlamında bu darbelerin Türkiye’de yaratmış olduğu etkiler ve Türkiye’nin iki ülkede yaşanan siyasal değişimlere vermiş olduğu tepkiler incelenmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası değişmiş olan küresel aktörler ve dengeler çalışmamızda son derece belirleyici rol oynamıştır. Bölgenin stratejik önemi ABD’yi ve SSCB’yi çıkar çatışmasının baş aktörleri yapmıştır. Dolayısıyla ele aldığımız dönem, bu iki küresel gücün mücadele halinde olduğu dönemdir. Bölge ülkelerinin siyasal kurumlarına ve ordularına nüfuz ederek kendilerine yakın olanlara iktidar yolu açan büyük güçlerin araçları, doktrinler ve paktlar olmuştur. Ülkelerin siyaseti, ekonomisi ve kaderi çoğu kez bu büyük güçler tarafından ve daha geniş bir planda, uluslararası ilişkiler ve güç dengeleri çerçevesinde belirlenmiştir.

Türkiye bu konjonktürde tercihini Batı’dan yana kullanmış olup Suriye, SSCB’nin kontrolü altına girmiş, Nasır’ın liderliğindeki Mısır ise Bağlantısızlar safında olmasına rağmen SSCB’den önemli ekonomik ve askeri destek görmüştür. Her iki Arap ülkesiyle köklü bağlarımız olsa da siyasal bakımdan farklı tercihler çoğu zaman bizi karşı karşıya getirmiştir. Dolayısıyla gerek Suriye’yle gerekse Mısır’la olan ilişkilerimizi küresel güçleri dikkate almadan analiz etmek sağlıklı olmayacaktır. Bu bağlamda çalışmamızda gerçekleşmiş olan darbelerin yanı sıra konuyu daha iyi kavrama ve anlam bütünlüğünü bozmama adına bu denklemde yaşanan krizlere, savaflara ve bölgesel birlikteliklere de değinilmiştir.

Üç bölüm olarak hazırlanan çalışmanın giriş bölümünde, Suriye’de ve Mısır’da yaşanan hükümet darbelerine kadar olan tarihi süreç ele alınmıştır. Birinci bölümde Suriye’de 1949’da Hüsnü Zaim’le başlayıp 1970’de Hafız Esad’la sona eren hükümet darbeleri ve bunların Türkiye’ye olan etkileri incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Mısır’da 1952’de yaşanan Hür Subaylar Darbesi’nin bölgede ve Türkiye’deki etkilerine değinilerek darbe sonrası Arap Dünyası’nın lideri durumuna gelen Cemal Nasır’ın politikaları ve bunlara karşı Türkiye’nin tavrı ele alınmıştır. Nasır’ın ölümüyle iktidara gelen Enver Sedat’ın 1981’de suikaste kurban gittiği döneme kadar olan süreç yine ikinci bölüm içerisinde yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Darbe, Bağımsızlık, Suriye, Mısır.

ABSTRACT

This work aims to investigate military coups between 1949-1981 in Syria and Egypt and their repercussions to Turkey. Military coups of two Arab countries were investigated in a chronological order and were also investigated how these military coups effected in Turkey and how Turkey reacted them.

After the second World War strategic situation of this region has benefits to super powers – USA and USSR whose influenced in military of these Arab countries to support governments protect their benefits. Politics and economy of these Arab countries have always been designated by super powers.

This thesis is divided into three parts. In introduction, I discussed process before military coups in Syria and Egypt. In the first part, I investigated From the 1949 coup of Zaim to 1970 coup of Esad and their effects to Turkey. In the second part, I investigated the coup of 1952 and politics of Cemal Nasır, and how Turkey reacted these situations. Enver Sedat Term until his assassination was also investigated in this part.

Key Words: Military Coup, Independance, Syria, Egypt.

ÖNSÖZ

Arap Dünyası'nın Osmanlı egemenliğinden kopuşunda ve I. Dünya Savaşı sonrasında yeniden şekillenmesinde Batılı ülkeler son derece etkin rol oynamışlardır. II. Dünya Savaşı sonrasında sömürgeleikten kurtulan ve bağımsızlıklarını kazanmış olan Arap ülkelerinde bağımsızlık yolunda uykuya yatırılmış olan dinsel, kültürel ve etnik ayrımlar su yüzüne çıkmış olup istikrarsız bir süreç başlamıştır. Arap Dünyası'nın önde gelen iki ülkesi Suriye ve Mısır bu süreçten en çok etkilenen ülkeler olmuşlardır. Çalışmada bu iki ülkenin bağımsızlık sonrası dönemlerinde meydana gelen hükümet darbeleri uluslararası ilişkiler çerçevesinde ele alınarak, aralarında tarihi, coğrafi, dini ve kültürel bağlar bulunan Türkiye'ye olan etkileri incelenmiştir.

Çalışma, giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde Suriye ve Mısır'da gerçekleşen hükümet darbelerine kadar olan süreç tarihi bir perspektif içerisinde incelenmiştir. İlk bölümde Suriye'nin 1946'da kazanmış olduğu bağımsızlığından sonra başlayan ve 1970 yılına kadar devam eden darbeler serisi mercek altına alınmış olup Türkiye'ye olan etkileri incelenmiştir. İkinci bölümde ise 1952'de Mısır'da gerçekleşmiş olan Hür Subaylar Hükümet Darbesi'nin yaratmış olduğu bölgesel ve küresel etkilerin Türkiye'ye olan yansımaları ele alınmıştır.

Bu çalışma aynı zamanda günümüzde yaşanan gelişmeleri daha iyi anlayabilme, Suriye'nin ve Mısır'ın siyasal yapısına, dinamiklerine ve demokrasi bilinçlerine ışık tutma, içinde yaşadığımız bölgeyi daha iyi tanıma ve anlama amacı gütmektedir.

Yaptığım çalışmada kullanmış olduğum kaynakları T.B.M.M. Kütüphanesi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İ.B.B Atatürk Kitaplığı, Hürriyet Gazetesi Basın Arşivi ve İslam Araştırmalar Merkezi (İSAM)'da sürdürdüğüm araştırmalarda elde ettim. Yazım kuralları konusunda ise Türk Dil Kurumu resmi web sitesinden yararlandım.

Bu araştırmamda bilgi ve tecrübeleri ile çalışmalarımı sabırla yönlendiren danışman hocam Prof. Dr. Hüseyin SALMAN'a içtenlikle teşekkürlerimi sunarım. Akademik çalışmaya başlamam konusunda teşviklerinin yanı sıra yardımlarını da esirgemeyen sevgili kardeşim Doğukan ÖZGEN'e ve uzun çalışma dönemimde göstermiş oldukları anlayıştan ötürü değerli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

KISALTMALAR

Arap Baas...	Arap-Baas Sosyalist Partisi Tarihi, İdeolojisi ve Örgütü
Arap Milliyetçiliğinin...	Arap Milliyetçiliğinin Gelişmesi Sırasında Türk-Arap İlişkileri (1945–1970)
Barışa Son...	Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?
Bir Kimlik Peşinde...	Bir Kimlik Peşinde Türkiye
Demokrat...	Demokrat Parti
Diktatörler...	Diktatörler Yüzyılı
Düşler...	Düşler ve Entrikalar (Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası)
Fransa, Mısır ve Osmanlı...	Fransa, Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797–1802)
İki Tarafın Bakış...	İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri
İşgalden...	İşgalden Katılıma Hatay
Kavalalı Mehmet Ali...	Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831–1841
Kronolojik...	Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi
Medeniyetlerin...	Medeniyetlerin Çatıştığı Ortadoğu
Modern Orta...	Modern Ortadoğu Tarihi
Olaylarla Türk Dış...	Olaylarla Türk Dış Politikası
Orta...	Ortadoğu
Ortadoğu'da...	Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baas'ı
Ortadoğu'da Devrim...	Ortadoğu'da Devrim Yılları
Ortadoğu'da İdeo...	Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım
Osmanlı Sonrası...	Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası “Nasirizm Doğuşu ve Gelişimi”
Siyasi...	Siyasi Tarih (1918–1994)

Stratejik...	Stratejik Öngörü “Mısır Arap Cumhuriyeti”
Süveyş’in Batısında...	Süveyş’in Batısında Arap Milliyetçiliği Mısır ve Nasırcılık
Syria and the French Mandate...	Syria and the French Mandate: The Politics of Arap Nationalism 1920-1945 (Part VIII War and Independence, 1939-1945)
Türk Dış...	Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar
Türkiye’de Çok Partili...	Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971
Türkiye’nin...	Türkiye’nin Suriye, İsrail ve Rusya ile İlişkileri (1979–2001)
Türklerin...	Türklerin Tarihi
Türkiye’nin Arap...	Türkiye’nin Arap Ortadoğu’suna Karşı Politikası (1945–1970)
Türkiye’nin 1945’ten...	Türkiye’nin 1945’ten Sonraki Dış Politika Gelişmeleri Ortadoğu meseleleri
Türkiye-Suriye İlişkilerinin...	Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi
Türk Siyasi...	Türk Siyasi Tarihi’nde Demokrat Parti (1946–1960)
Yakın Şark...	Yakın Şark III Suriye ve Filistin
1860–1861 Suriye...	1860–1861 Suriye Buhranı (Osmanlı Diplomasinden Bir Örnek Olay)
20. Yüzyıl...	20. Yüzyıl Siyasi Tarihi

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ATASE	Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı
B.	Bölüm
BAC	Birleşik Arap Cumhuriyeti
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BM	Birleşmiş Milletler
B.M.G.K.	Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
c.	Cilt
CENTO	Central Treaty Organization – Merkezi Anlaşma Örgütü
Çev.	Çeviren
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
HAK	Harp Akademileri Komutanlığı
IMF	International Monetary Fund - Uluslararası Para Fonu
K.K.K.	Kara Kuvvetleri Komutanlığı
NATO	North Atlantic Treaty Organization - Kuzey Atlantik Savunma Paktı
N.	Numara
OPEC	Organization of Petroleum Exporting Countries - Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
s.	Sayfa
S.	Sayı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
Ty.	Tarih yok
Ünv.	Üniversite
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

A. SURİYE TANIMI VE İSLÂMİYET ÖNCESİ DÖNEM

Asya, Avrupa ve Mısır kökenli eski imparatorlukların yayılma süreçlerinde geçiş yolu üzerinde bulunan Suriye, genel anlamda tarih boyunca Akdeniz'in tüm doğu kıyılarını içine alan coğrafyayı tanımlamak için kullanılmıştır. İlk defa eski Yunanlıların üç kıtanın birleştiği yeri anlatmak için kullandıkları bu isimle, aslında XX. yüzyılın başına kadar bugünkü Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin ve İsrail'i içine alan bölge kastedilmiştir. Siyasi olmaktan ziyade, coğrafi bir özellik taşıyan bölge, Büyük Suriye İdeali'nin doğal sınırlarını ifade ettiği gibi modern Suriye Devleti'nin de coğrafyaya dayalı resmi politikalarının en önemli tarihi argümanı niteliğindedir.¹

Tarihsel süreçte Fenikeliler, Mısırlılar, Hititler, Asurlular, Persler ve Makedonlara ev sahipliği yapan Suriye toprakları, M.Ö. 64'te Roma İmparatorluğu egemenliğine girmiş² olup bu dönemde Roma İmparatorluğu'nun en zengin eyaletlerinden biri durumuna gelmiştir. Roma İmparatorluğu'nun bölünmesi ile birlikte Bizans İmparatorluğu'na bağlı bir eyalet olarak varlığını sürdüren Suriye'ye, 634'te Halid bin Velid komutasında giren Müslüman Arap orduları bölgeyi kısa sürede kontrol altına almışlardır. 660'da Emevi iktidarının kontrolüne giren Suriye toprakları, Emevi Devleti'nin Abbasiler tarafından 750'de yıkılması sonucu halifelik merkezi Şam'dan Bağdat'a taşınınca eski önemini kaybetmiştir.³

Abbasi Devleti'nden sonra bölgede Türk kökenli Tolunoğulları, İhşidler ve Fatımiler egemenlik kurmuşlardır. XI. yüzyılda Büyük Selçuklu Devleti'nin hâkimiyeti altına giren Suriye'de, Selçuklu'nun çözüme sürecinden yararlanan Haçlı orduları etkinliklerini günden güne arttırarak Akdeniz kıyı bölgelerinde feodal prenslikler kurmuşlardır.⁴ Eyyubi hükümdarı, Selahaddin Eyyubi 1174'te Humus ve Hama'yı, 1176'da Şam'ı, 1183'te ise Halep'i işgal altına almıştır. Selahaddin Eyyubi askeri başarılarını sürdürerek 1187'de Haçlı Orduları'na Hattin Savaşı'nda bitirici bir darbe vurmuş, bölgedeki etkinliklerini tamamen kırmıştır. 1193'te Selahaddin Eyyubi'nin ölümünden sonra zayıflayarak yıkılan Eyyubi Hanedanlığı'nın yerini Türk Memlûklar almıştır.⁵ Memlûklar tarafından kurulan Suriye-Mısır

¹ Thomas COLLELO, *Syria a Country Study*, Washington D.C. United States Government Secretary of the Army Federal Research Division, 1988, s.4.

² Şemsettin GÜNALTAY, *Yakın Şark III Suriye ve Filistin*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1987, s.13.

³ Bernard LEWIS, *Tarihte Araplar*, Çev. Hakkı Dursun YILDIZ, İstanbul, Anka Yay., 2001, s.112.

⁴ Bernard LEWIS, *Ortadoğu*, Çev. Selen Y. KÖLAY, Ankara, Arkadaş Yay., 2005, s.102.

⁵ L. William CLEVELAND, *Modern Ortadoğu Tarihi*, Çev. Mehmet, HARMANCI, İstanbul, Agora Kitaplığı Yay., 2008, s.38-39.

Devleti bölgenin tamamında mutlak egemenliğini tesis etmiştir. XII. yüzyılda doğudan gelen Moğol akınları büyük yıkımlara yol açarak XIV. yüzyılın başlarına kadar devam etmiş ve bu mücadelede Memlûkların dirençli müdafaaları sonucu Moğol akınları durdurulmuştur.⁶ Moğol mücadelesinde oldukça yıpranan Memlûklar tekrar otorite sağlama gayretlerine rağmen, eski güçlerine kavuşamayarak hızla gerileme sürecine girmişlerdir. Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim, Halep yakınlarında bulunan Merc-i Dabık'ta Memlûk hükümdarı Kansu Gavri'yi yenilgiye uğratarak Memluk hâkimiyetine son vermiştir. 1516'da gerçekleşen bu savaşın sonucunda Suriye diğer Arap toprakları ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altına girmiştir.⁷ 29 Ağustos 1516 Cuma günü Halep Ulucami'de Padişah Yavuz Sultan Selim adına "Halife" olarak hutbe okunmuş olup İslam'ın dini liderliği demek olan Halifelik makamı Araplar'dan Türkler'e geçmiştir.⁸

B. SURIYE'DE OSMANLI HÂKİMİYETİ (1516-1918)

Bölgeyi, Şam, Halep, Trablusşam ve Sayda olarak dört eyalete ayıran⁹ Osmanlı, idareyi atadığı valilerle sağlamış olup öncelikle kargaşa ortamına son vermiş, ardından bölgede adaleti ve huzuru etkin kılmıştır. Şam, Hac güzergâhında ve Hac organizasyon merkezi olmanın verdiği coğrafi avantajla tekrar önem kazanmış olup Halep sahip olduğu potansiyelle uluslararası ticaret sistemi içerisinde önemli bir yer edinmiştir. Avrupa ile sıkı ticari ilişkiler sonucu Halep'te Hristiyanlardan ve Yahudilerden oluşan güçlü bir tüccar sınıf doğmuştur.

Ülkede, Osmanlı merkezi denetimi büyük şehirlerde ve kıyı şeridinde kontrolü sağlayabilmiştir; fakat çöllerde ve coğrafi şartların zor olduğu bölgelerde gerek ulaşımın mümkün olmaması, gerekse gelirlerin azlığından dolayı idari etkinlik kurmakta zafiyet yaşanması çeşitli güç odaklarının oluşmasına neden olmuştur. XIX. yüzyılda hızla çözülme sürecine giren Osmanlı Devleti'nde asayişin sağlanamaması ticaret yollarını güvensiz hale getirmiş ve ekonomik anlamda büyük zararlara yol açmıştır. Artan Bedevi akınları da tarımsal üretimi süratle düşürerek yoksulluk ve yüksek vergilerden kıvranan toplumda büyük huzursuzluklara neden olmuştur.

⁶ Bernard LEWIS, *Orta...* s.117.

⁷ HAMMER, *Büyük Osmanlı Tarihi II*, c.III, İstanbul, Üçdal Hikmet Neşriyat Yay., 1999, s.479-481.

⁸ Yılmaz ÖZTUNA, *Türkler, Araplar ve Yahudiler*, İstanbul, Boğaziçi Yay., 1989, s.23.

⁹ A. Haluk ÜLMAN, *1860-1861 Suriye Buhranı (Osmanlı Diplomasisinden Bir Örnek Olay)*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1966, s.4.

Osmanlı tarafından Mısır'da görevlendirilen Kavalalı Mehmet Ali Paşa İmparatorluğun içinde bulunduğu kriz ortamında yaşanan karışıklıkları fırsat bilerek saltanata başkaldırmış ve Mısır'da kendi hanedanlığını tesis etmiştir. Suriye'de de benzer otorite boşluğunu gören Mehmet Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa komutasında bir ordu göndererek 1832'de bu toprakları da hâkimiyeti altına almıştır.¹⁰ Mehmet Ali Paşa döneminde, tarihinde ilk defa merkezi bir yönetime giren Suriye'de Avrupa'nın kültürel etkisi son derece hızlı bir şekilde artmıştır. Misyoner okulları ve bir takım insani örgütler yoluyla faaliyet gösteren Amerikalı ve Avrupalı devletler bu dönemde oldukça rahat çalışma imkânına kavuşmuşlardır. Suriye toplumunda baş gösteren dinsel ayrımların şiddete kayması sonucu isyan hareketleri ortaya çıkarak hızla coğrafyanın tümüne yayılmıştır. Bu dönemde Suriye topraklarını geri almak isteyen Osmanlı kuvvetlerinin 1839'da Nizip Savaşı'nda yenilgiye uğramasından sonra duruma müdahale eden Avrupa devletleri, Mehmet Ali Paşa'yı Suriye'den çekilmek zorunda bırakmış olup bölge yeniden Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir.¹¹

Batılı devletlerin yardımıyla ülkede kontrolü yeniden sağlayan Osmanlı Devleti, uygulamış olduğu Tanzimat (1839) ve Islahat (1856) Fermanları ile Hristiyanlara eşit haklar vermesi, Suriye'de Müslümanlar arasında tepkiyle karşılanmış ve hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Meydana gelen gerginlik Batılı devletlerin olaya müdahale etmeleriyle daha da artarak şiddetli çatışmalara dönüşmüştür. Daha önceki yıllarda yaşanmış olan Marunî-Dürzî savaşlarına bu defa da din temelli Müslüman-Dürzî ve Müslüman-Hristiyan çatışmaları eklenmiştir.¹²

Osmanlı hükümdarı II. Abdülhamit'in uygulamış olduğu İslamcılık politikası İslami bağları ve değerleri öne çıkarıp Arapları İmparatorluğa bağlayan yeni bir stratejik kimlik ve zihniyet oluşturmak gayreti olarak dikkat çekmiştir. Liderliğini Hristiyan Arap entelektüellerin yapmış olduğu Arap milliyetçiliği hareketi bu dönemde Müslüman Araplardan beklediği desteği görememiştir. Buna karşılık II. Meşrutiyet'in ilanını müteakip anayasa serbestliğinden yararlanmış olan Arap milliyetçileri, ayrılıkçı fikirleri toplumda daha rahat yayabilme imkânına kavuşmuşlardır. Burada üzerinde önemle durulması gereken husus II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte II. Abdülhamit'in İslamcılık fikrinin tasfiye edilip Türkçü ideolojinin ön plana çıkarılmasıdır. Ülkede gelişme gösteren milliyetçi fikirler, Arap aydınlarını da düşünmeye sevk ederek Arap milliyetçiliğine dayalı bir muhalefetin

¹⁰ Şinasi ALTUNDAĞ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı, (Mısır Meselesi 1831-1841)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi Yay., 1988, s.57.

¹¹ Tahsin ÜNAL, *Türk Siyasi Tarihi 1700-1958*, Ankara, Emel Yay., 1977, s.200-201.

¹² A.Haluk ÜLMAN, *1860-1861 Suriye...* s.175.

gelişmesine zemin hazırlamıştır.¹³ Mevcut durum için farklı bir değerlendirme yapan Oral Sander ise Türkiye'nin Dış Politikası adlı eserinde şu ifadelerde bulunmuştur;

“*Arap milliyetçiliğinin Türk milliyetçiliğine bir tepki olmasından çok, karşısında bağımsızlık savaşı verdikleri Batı'nın Arap milliyetçiliğine desteği Türkler tarafından fark edilmiş ve bu Türk milliyetçiliğinin gelişme sürecini hızlandırmıştır. Şu rahatlıkla söylenebilirki Arap milliyetçiliği, Türk milliyetçiliğinin sağlam bir şekilde ortaya çıkmasını sağlayan bir katalizör rolünü oynamıştır.*”¹⁴

Batı'nın bölge üzerindeki ağırlığı eğitim ve kültürel alanda da etkilerini göstermiş ve bunun bir yansıması olarak Arap düşünce âleminde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Arap milliyetçiliğinin mimarı olan Lübnanlı Hristiyan entelektüel sınıfın ortak noktaları Suriye'de kurulmuş olan gayrimüslim tüccarların finanse ettiği yabancı misyoner okullarında eğitim görmüş olmalarıdır. Bunlar arasında 1847'de ABD'nin kontrolünde kurulmuş olan Arap Edebiyatçılar Derneği ulusal bilinçlenme de kıvılcım etkisi yaratmıştır. Şam, bu dönemde milliyetçi örgütlenmelerin merkezi olurken,¹⁵ edebiyat ve siyasi alanda aktif olan onlarca dernek Arap milliyetçiliği temasını topluma işlemişlerdir. 1866'da kurulmuş olan Suriye Protestan Koleji ise, Nazif Yazıcı, Butros Bustani ve Abdurrahman el-Kevakibi gibi Arap kültürel uyanışının önderlerini doğurmuştur.¹⁶ Bu dönemde dikkat çeken önemli bir nokta ise, Arap milli hareketinin ekseriyetle Hristiyan Araplar tarafından benimsenmiş olduğudur. Bustani'nin kurduğu cemiyetin 1880'de "Arap Milletinin Beyanname" adı altında yayınladığı bildiri de, Müslüman olan ve olmayan tüm Arapların, Türkler'e karşı birleşip, ayaklanması istenmiştir.¹⁷

C. SURIYE'DE FRANSIZ MANDA YÖNETİMİ (1920-1946)

I. Dünya savaşı esnasında Almanya'nın müttefiki olarak İtilaf Devletleri'ne karşı savaştan Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri yönden önemli bir harekât merkezi olan Suriye, Mısır'da bulunan İngiliz askeri güçlerinin başlıca hedefi olmuştur.¹⁸ Osmanlı iktidarının kontrolüne sahip olan İttihat ve Terakki yönetimi Suriye Arap toplumunun sadakatinden

¹³ Ömer E. KÜRÇÜOĞLU, *Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası (1945-1970)*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1972, s.5.

¹⁴ Oral SANDER, *Türkiye'nin Dış Politikası*, Ankara, İmge Yay., 2006, s.226.

¹⁵ Ali BİLGENOĞLU, *Osmanlı Devletinde Arap Milliyetçi Cemiyetleri*, Antalya, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yay., 2007, s.56.

¹⁶ Ira M. LAPIDUS, *Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası*, Çev. Sefa ÜSTÜN, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 1996, s.110.

¹⁷ Zekeriya KURŞUN, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, İstanbul, İrfan Yay., 1992, s.27.

¹⁸ Türel YILMAZ, Mehmet ŞAHİN, *Ortadoğu Siyasetinde Türkiye*, Ankara, Platin Yay., 2004, s.44.

duymuş olduğu şüphe üzerine bölgeyi Cemal Paşa'nın kontrolüne vermiştir. Olağanüstü askeri ve sivil yetkilerle donatılmış olan Cemal Paşa Suriye valisi ve aynı zamanda Şam'da konuşlandırılmış olan Osmanlı IV. Ordu Komutanı sıfatıyla görev yapmıştır. Bazı Arap liderlerinin İngilizlerle ve Fransızlarla işbirliği içerisinde olduğu gerekçesiyle oldukça sert politika izlemiş ve Suriye'nin ve Lübnan'ın en büyük ailelerine mensup 32 kişiyi vatana ihanet suçuyla yargılatarak idam ettirmiştir.¹⁹ İdamlar Arap toplumunda infiale neden olmuş ve idam edilenlere şehit muamelesi yapılarak halk isyana teşvik edilmiştir. Lawrence, birkaç yıl sonra yazdığı anılarında Cemal Paşa'nın politikaları için; “Suriye'deki tüm sınıfları, koşulları ve inançları birleştirerek ortak bir sefaletin ve korkunun baskısı altına almıştı. Böylelikle de planlı bir isyanı mümkün hale getirmişti.” şeklinde yorumda bulunmuştur.²⁰ 27 Haziran 1916'da Şerif Hüseyin, İngiltere ile varmış olduğu mutabakata uygun olarak Türklere karşı ayaklanma başlatmış olduğunu ilan etmiştir.²¹

1918'de Hicaz'da konuşlandırılan bir Arap ordusunun desteğiyle taarruz harekâtında bulunan İngiliz birlikleri, Suriye'de 400 yıldır var olan Osmanlı egemenliğine son vererek bölgeyi işgal etmiştir. Osmanlı Devleti, 30 Ekim'de Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak harpten çekildiğini açıklamıştır.

İtilaf Devletleri'nin Suriye'yi işgaline müteakip bağımsız devlet kurma vaadiyle isyan etmiş olan Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, Şam'a girerek İngiltere'nin desteğiyle bölgede bir Arap hükümeti kurmuştur. Bu hükümet Arap milliyetçi cenah arasında bağımsızlık yolunda atılmış ilk adım olarak nitelendirilmiştir. Araplara bağımsızlık vaatlerinde bulunan İngiltere, öte yandan daha 1916'da Fransızlarla yapmış olduğu gizli Sykes-Picot Anlaşması'yla Suriye'yi Fransa'ya bırakacağını taahhüt etmiştir. Çarlık Rusya'sına ise anlaşmayı onaylaması karşılığında Türkiye'nin kuzeydoğusunda yer alan toprakları önermiştir. Bolşevikler Ekim 1917'de gerçekleştirmiş oldukları devrimle iktidarı ele geçirip Sykes-Picot Anlaşması da dâhil olmak üzere Çarlık rejiminin yapmış olduğu gizli anlaşmaları açıklayınca Araplar kendilerine yapılmış olan ihanetin farkına varmışlardır.²² Bu anlaşmanın gereklerini hayata geçirmek maksadıyla 1920'de San Remo Konferansında toplanan müttefik devletler, konferans sonucunda almış oldukları kararlar doğrultusunda Musul dâhil olmak üzere Irak ve

¹⁹ Cemal PAŞA, *Hatıralar*, Yay. Haz. Alpay KABACALI, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yay., 2001, s.308-309.

²⁰ Alan PALMER, *Osmanlı İmparatorluğu (Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi)*, Çev. Belkıs Çorakçı DİŞBUDAK, İstanbul, Sabah Kitapları, 1995, s.260.

²¹ M. Derviş KILINÇKAYA, *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2004, s.93.

²² RUPE, *Irak İşgalinin Perde Arkası*, Çev. Buket DABANCALI, Alaz PESEN, İstanbul, Yordam Yay., 2007, s.27.

Filistin'in İngiltere'nin yönetimine, Suriye'nin ve Lübnan'ın ise Fransa'nın yönetimi altına girmesine karar vermişlerdir.²³

Suriye'de Fransa'nın manda yönetimi genel hatlarıyla üç döneme ayrılmaktadır:

1920–1926 yılları arasındaki dönem, anlaşmazlık ve çatışmanın zirvede olduğu dönemdir.

1926–1936 yılları arasındaki dönem, Fransa'nın politikalarında yumuşama yaşandığı bir dönem özelliği taşımıştır.

Bağımsızlığa giden 1936–1946 yılı arasındaki 10 yıl ise Fransa'nın mandater yönetiminin son bulmuş olduğu ve Suriye'yi bağımsızlığına götürmüş olan sürecin yaşandığı dönemdir.²⁴

Suriye topraklarında böl ve yönet merkezli politika uygulayan Fransızlar, ülkeyi etnik ve dini ayrılıklar zemininde 4 ayrı parçaya ayırmıştır: Cebel-i Dürzî, Lazkiye, Şam ve Halep. Tarihte Büyük Suriye olarak adlandırılmış olan bölge, Ürdün, Lübnan ve Filistin topraklarının da yapay devletlere bölünmesi süreci bu şekilde tamamlanmıştır. Fransa'nın Hristiyan nüfusun özellikle de Katolik Marunîlerin koruyuculuğunu ilahi bir görev sayarak müdahalede bulunması Müslüman halkın daha da nefret duymasına neden olmuştur.²⁵ İngiltere'nin ve Fransa'nın Arap topraklarını paylaşmalarına cevap olarak, Arap milliyetçiliğini savunan siyasal örgüt ve partiler toplumda hızla taraftar toplamış ve güçlü direniş hareketleri başlatmıştır.²⁶

1921'de Türkiye ve Fransa arasında imzalanan Ankara İtilafnamesi'yle Hatay'ın Fransa'nın manda sınırları içerisinde kalması kabul edilmekle birlikte özel idari bir statüye sahip olması ve burada yaşayan Türk nüfusun kültürel gelişimleri için her türlü kolaylığın sağlanması ve Türkçe'nin resmi dil olarak kabul edilmesi kararı alınmıştır. Ayrıca yine anlaşma hükümleri arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin İskenderun limanından yararlanacağı maddesi yer almıştır.²⁷

Kontrolü altındaki manda rejimleri içerisinde en çok Suriye'de zorlanan Fransızlar, uygulamış oldukları baskı politikaları başta Dürzîler olmak üzere Aleviler'de ve Bedeviler'de infiale neden olmuş ve isyanlara dönüşmüştür. 1925'te Halep ve Şam "Suriye Devleti" adı

²³ Rıfât UÇAROL, *Siyasi Tarih*, Ankara, Hava Harp Okulu Yay., 1979, s.512.

²⁴ Sabahattin ŞEN, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım (Suriye BAAS Partisi ve İdeolojisi)*, İstanbul, Birey Yay., 2004, s.88.

²⁵ William L. CLEVELAND, *Modern Orta...* s.243–244.

²⁶ Mustafa BIYIKLI, *Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları Atatürk Dönemi*, İstanbul, Gökkuşbu Yay., 2006, s.149.

²⁷ Ali DAĞISTAN, Adnan SOFUOĞLU, *İşgalden Katılıma Hatay*, Ankara, Phoenix Yay., 2008, s.29.

altında birleştirilmiş olup 1 yıl sonra da Lübnan Suriye'den ayrılarak Fransa'ya bağlı müstakil bir cumhuriyet olmuştur.²⁸ Alevi ve Dürzî yönetimleri ise 1936'ya kadar ayrı kalmışlardır.²⁹

1925'te Fransız manda yönetimine karşı başlatılmış olan isyan hareketlerine şiddetle karşılık verilmiş olup 1927'de tamamen bastırılana dek 6000'den fazla insan hayatını kaybetmiştir. Askeri ve maddi olarak büyük kayıplar vermiş olan Fransızlar da idari anlamda politikalarını gözden geçirerek değişikliklere gitmişlerdir.³⁰ Direniş cephesinin kararlı politikası etkisini göstermiş ve 1928'e gelindiğinde Fransız yönetimi ülkedeki milliyetçi örgütlerin çatısı konumunda olan Ulusal Grup Oluşumu'nu tanımak zorunda kalmıştır. İbrahim Hannanu, Haşim el-Atassi ve Şükrü el-Kuvvetli bu mevcut oluşumun lider kadrosu içerisinde yer almışlardır.³¹ Fransa, 1928'de ülkede bir kurucu meclis için seçim yapılmasına onay vererek halkı yönetime ortak etme gayesi gütmüş ve akabinde seçimlerden zaferle çıkan milliyetçiler meclise girerek hükümette görev almışlardır.³² Bir takım demokratik haklar vermiş olsa da 1936'ya kadar sürecek olan dönemde Suriye siyasal yaşamında karar verici irade yine Fransız manda idaresi olmuştur.³³

II. Dünya Savaşı arifesinde ekonomik anlamda sıkıntılı bir dönem yaşamakta olan Fransa kendi manda idaresindeki ülkelere karşı politikasında önemli değişikliklere gitmiştir. Özellikle Avrupa ve Ortadoğu bölgesinde İngiltere'nin ve Fransa'nın egemenlik alanlarını tehdit eden Almanya ve İtalya politik değişimlerin en önemli etkeni olmuştur; diğer etken ise Suriye başta olmak üzere manda yönetimlerinde her geçen gün gelişmekte olan ulusal direniş bilinci olmuştur.

Suriye'de değişen politikanın yansıması olarak 1936 sonunda yapılan anlaşmayla Haşim Attasi önderliğinde kurulan ulusal hükümet Fransa tarafından tanınmıştır. Suriye'nin bağımsızlığını tanıyan bu anlaşmayla Alevi ve Dürzî bölgeleri Suriye'ye dâhil edilmiş olup Lübnan ayrı bir devlet olarak kabul edilmiştir.³⁴ Suriye'nin bağımsızlığını tanıyan Fransa bunun karşılığında Suriye dış politikasında karar verici olmanın yanı sıra ekonomik ilişkilerde imtiyaz hakkı ve bölgede iki askeri üs bulundurma gibi tam bağımsızlık ilkelerine aykırı bir idari anlayış dikte etmiştir.

²⁸ Doğan ŞENTÜRK, *Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baas'ı*, İstanbul, Alfa Yay., 2003, s.14-15.

²⁹ Sayim TÜRKMAN, *ABD Ortadoğu ve Türkiye*, Ankara, Nobel Yay., 2007, s.97.

³⁰ William L. CLEVELAND, *Modern Orta...* s.248-249.

³¹ Doğan ŞENTÜRK, *Ortadoğu'da...* s.26.

³² Mehmet SARAY, *Türkiye ve Yakın Komşuları (Suriye ve Türkiye)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2006, s.78.

³³ William L. CLEVELAND, *Modern Orta...* s.250.

³⁴ Selahattin İBAS, "Türkiye Suriye İlişkilerinin Tarihi", Yay. Haz. Türel YILMAZ, Mehmet ŞAHİN, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Ankara, Platin Yay., 2004, s.46.

Türkiye ile uzun zamandır yaşanan Hatay sorunu konusunda da tutum değişikliğine giden Fransa, Türkiye tarafından öne sürülmüş olan İskenderun Sancağı'nın bağımsız bir idareye kavuşturulma talebini kabul etmiştir. Bu gelişmelerin ışığında İskenderun Sancağı 1938'de Hatay Cumhuriyeti olarak hüviyet değiştirmiş olup 29 Haziran 1939'da kendi meclisinde almış olduğu kararla Türkiye Cumhuriyeti topraklarına katılmıştır.³⁵ Hatay'ın Türkiye'ye katılması Atatürk devrindeki Türk dış politikasının son başarısı olmuştur. Hatay Anavatan'a Atatürk'ün ölümünden sonra katılmakla beraber, Misak-ı Milli sınırları içerisindeki bu bölgenin Türkiye içine alınma teşebbüsleri Atatürk döneminde başlamıştır.³⁶

II. Dünya Savaşı döneminde Suriye üzerindeki Fransız etkisi artarken, ülkede sıkıyönetim ilan edilmiş, yeni vergiler yürürlüğe girmiş ve özel petrol satışları geçici olarak durdurulmuştur.³⁷ Toplumsal hayatta, dükkânlarda ancak küçük miktarlarda yiyecek satışına izin verilmiş, basın ve diğer yayın organlarına sansür uygulanmıştır. Kahvehane, kafe ve toplu yerlerde bulunan radyolara Alman ve Arap yayınlarını dinlenmesine engel olmak maksadıyla el konulmuştur.³⁸

1943'te yapılan seçimlerde Fransa karşıtı Milli Cephe hükümeti oluşturularak Şükrü el-Kuvvetli Suriye Devlet Başkanı olarak seçilirken II. Dünya Savaşı ülkede bağımsızlığın kazanılması adına önemli etkilerde bulunarak sosyopolitik ve sosyoekonomik değişimlere neden olmuştur.³⁹ 1944'te önce SSCB ardından ABD, Suriye'yi ve Lübnan'ı bağımsız devlet olarak tanımış olduklarını açıklamışlardır.⁴⁰ İngiltere'nin de Suriye'nin ve Lübnan'ın bağımsızlığını tanınması Fransa'yı uluslararası ortamda zor durumda bırakmıştır. Suriye'nin bağımsızlığının tescil'i olan Birleşmiş Milletler Teşkilatı üyeliği de 1945'te kabul edilmiştir. Türkiye ise Suriye'nin bağımsızlığını İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin çekilmesiyle 8 Mart 1946 günü tanıyarak siyasal ilişkileri geliştirme gayreti göstermiştir. Türkiye'nin ilk Şam Büyükelçi'si Abtülhah Akşin 26 Haziran 1946'da, Suriye'nin ilk Türkiye Büyükelçi'si İhsan el-Şerif ise 2 Temmuz 1946'da görevine başlamıştır.⁴¹

Yaşanan gelişmelerden sonra artık ülkede daha fazla kalamayacağını anlayan Fransa, giderayak kültürel, ekonomik ve stratejik çıkarlarını garanti altına alan bir anlaşma yapma

³⁵ Ali DAĞISTAN, Adnan SOFUOĞLU, *İşgalden...* s.106.

³⁶ Mehmet GÖNLÜBOL, Cem SAR, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1997, s.139.

³⁷ Philip S. KHOURY, *Syria and the French Mandate: The Politics of Arap Nationalism 1920-1945 (Part VIII War and Independence, 1939-1945)*, London, I.B. Tauris & Co. Ltd. Publishers, 1987, s.584.

³⁸ Philip S. KHOURY, *Syria and the French Mandate...* s.140.

³⁹ Philip S. KHOURY, *Syria and the French Mandate...* s.583.

⁴⁰ Öner PEHLİVANOĞLU, *Ortadoğu ve Türkiye*, İstanbul, Kastaş Yay., 2004, s.94.

⁴¹ Erginöz AKÇORA, "Hatay'ın Anavatanına İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri", Yay. Haz. Berna TÜRKDOĞAN, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (Makaleler)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2000, s.352.

gayreti içerisine girmiştir. Fransa'nın tavrına çok sert karşılık veren Suriye toplumu nümayişler düzenleyerek protestoda bulunmuştur. Çıkan şiddetli olaylarda İngilizler'in müdahale tehditleri karşısında çatışmayı göze alamayan Fransa geri adım atarak ateşkes ilan etmek zorunda kalmıştır. Şubat 1946'da B.M.G.K.'nin yapmış olduğu Suriye'den çekilmesi yönündeki çağrıya olumlu cevap veren Fransa, 17 Nisan 1946'da tüm birliklerini Suriye topraklarından çekmiş olduğunu uluslararası kamuoyuna ilan etmiştir. Bu siyasal gelişmeyle birlikte Suriye'de 25 yıl boyunca devam etmiş olan Fransız manda yönetimi sona ermiştir.

D. SURİYE'DE BAĞIMSIZLIĞIN İLANI (1946)

Fransız manda yönetimi döneminde Arap siyasi kadroları arasında yaşanan bir takım fikir ayrılıklarına rağmen bağımsızlık ideali yolunda tek vücut olmuşlardır. Bu idealleri gerçekleştikten sonra bilinçaltılarında uykuya yatırılmış ayrılıklar günden güne artarak toplumda gerginliğe yol açmıştır. Suriye toplumu içerisinde bölgesel ve etnik gruplar çeşitli siyasi ve ekonomik kazanımlar için birbirleriyle mücadeleye başlamışlardır.

Suriye'de II. Dünya Savaşı sonrası dönemde istikrarlı bir siyasal hayatın gelişmesinin önündeki engeller etnik ve dini bölünmeleri vurgulayan Fransız manda politikaları mirasıyla daha da ağırlaşmıştır. Bağımsız Suriye'nin ilk Cumhurbaşkanı olarak seçilen Şükrü el-Kuvvetli, 5 Mart 1945'te vermiş olduğu beyanatta Büyük Suriye idealine olan inancına vurgu yaparak, şu ifadeleri kullanmıştır: “*Biz Araplık davası içinde büyüdük. Onun için uğraştık ve bu yüce Arap ülkesi uğrunda bundan sonra da çalışacağız. Büyük Suriye ancak bir cumhuriyet, merkezi de Şam olabilir.*”⁴² Kuvvetli, Şam'da doğmuş zengin bir aileden gelmektedir ve Suriye'nin siyasal hayatına yıllardır hâkim olan eşrafın temsilcisidir. İki dönemi de yaşamış birisidir: İstanbul'da eğitim görmesiyle Osmanlı düzeninin bir bireyidir; Arap isyanına katılmış olması ve manda döneminde milliyetçi politikalara karışmış olmasıyla da milli dönemin önemli bir aktörü olmuştur.⁴³ Milli duyguları ağır basan Kuvvetli, ülkenin son derece zayıf olan silahlı kuvvetlerini 1948'de İsrail'le savaşa sokarak makamının yükünü daha da ağırlaştırmıştır.

Büyük Suriye idealiyle yetişmiş milliyetçi subaylar İsrail karşısında uğranılan yenilgiyi yozlaşmış sivil idareye bağlamış ve 1949 Mart ayında sırasıyla devamı gelecek olan askeri darbelerin ilki ile politik arenaya inmişlerdir. Albay Hüsnü Zaim liderliğindeki

⁴² Abtülahat AKŞİN, *Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politika Gelişmeleri Ortadoğu Meseleleri*, İstanbul, 1959, s.77.

⁴³ William L. CLEVELAND, *Modern Orta...* s.255.

hükümet darbesi Cumhurbaşkanı Kuvvetliyi iktidardan indirerek kentli eşraf sınıfının siyasal hâkimiyetine son vermiştir. Avrupa ve Osmanlı okullarında eğitim görmüş olan zengin kentli politikacılar darbeye birlikte yerlerini Suriye Askeri Akademisi'nde okumuş olan köylü kökenli gençlere bırakmışlardır.⁴⁴

E. MISIR TARİHİ

Afrika'nın kuzeydoğu köşesinde bir yandan Akdeniz'le Sudan, diğer yandan Libya ile Kızıldeniz arasında kalan 1.000.000 km² büyüklüğünde geniş bir ülkedir. Süveyş Kanalı Afrika'yı ve Asya'yı ayıran kesin bir sınır olarak alınırsa, Mısır Sina Yarımadası ile aynı zamanda bir Asya ülkesidir.⁴⁵

Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim 1517'de Mısır'ı bir Osmanlı eyaleti haline getirip hilafeti İstanbul'a taşıyarak Kuzey Afrika'da 400 yıl sürecek olan bir Osmanlı hâkimiyetinin temelini atmıştır. Mısır'daki tarım ve ticaret, İstanbul'a Hindistan ile Asya ticaretinden elde edilen gelirlerin yanı sıra önemli bir zenginlik kazandırmıştır.⁴⁶

İdari anlamda imparatorluğa ait diğer vilayetlerden farklı bir statü uygulanmış olan Mısır'a mümtaz vilayet ismi verilmiştir. Osmanlı hâkimiyetini temsil eden ve Mısır'ın İmparatorluğa bağlılığını sembolize eden vali aynı zamanda vezir rütbesinde görev yapmıştır.⁴⁷ Osmanlı yönetimi, halkın yaşam tarzına karışmadan, Mısır'dan miktarlarını İstanbul'un belirlemiş olduğu vergi ve askerleri toplayarak görev yapan valiler vasıtasıyla önemli kamu faaliyetlerinde bulunmuştur. Camilerin ve okulların ihtiyaç duyduğu masrafları karşılayabilmek maksadıyla ticaret ve işyerleri inşa etmiştir. Adil ve hoşgörü odaklı yönetimden dolayı Mısır halkı rahat bir yaşama kavuşmuştur.

17. yüzyılda Fransa'nın ve Rusya'nın Mısır'a yönelik girişimi ve 1798'de Napolyon'un Mısır seferine⁴⁸ rağmen Osmanlı'nın Mısır'daki hâkimiyeti 1805'e kadar sürmüştür. Bu tarihte Napolyon'a karşı savaşmak üzere gönderilmiş olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa bir süre sonra yönetimi ele geçirmiştir. Devletin içinde bulunduğu kriz ortamında yaşanan karışıklıkları fırsat bilen Kavalalı Mehmet Ali Paşa kısa zaman sonra saltanata başkaldırarak Mısır'da kendi hanedanlığını tesis etmiştir. Bu gelişme 1805'ten itibaren Mısır

⁴⁴ William L. CLEVELAND, *Modern Orta...* s.360.

⁴⁵ Sami ÖNGÖR, *Ortadoğu*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1964, s.231.

⁴⁶ Feroz AHMAD, *Bir Kimlik Peşinde...* s.15.

⁴⁷ Enver Ziya KARAL, *Fransa Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yay., 1938, s.14.

⁴⁸ Enver Ziya KARAL, *Fransa Mısır ve Osmanlı...* s.143.

valisi olan Mehmet Ali Paşa'yı bir hizmetkâr olmaktan çıkarmış Osmanlı padişahının rakibi durumuna getirmiştir.⁴⁹

1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması, Mısır'ın siyasi hayatında meydana gelecek birçok gelişmenin başlangıcı olmuştur. Kanal'ın hisse senetlerinin Mısır'a ait olanlarını ele geçirmiş olan İngiltere böylece kanal idaresinde Fransızların rakibi olmakla kalmamış bunun yanında ülkenin iç işlerine de müdahalede bulunma imkânı kazanmıştır.⁵⁰ Mısır ise kanal borçlarını ödemeye çalışırken ekonomik bakımdan Batı'ya bağımlı hale gelmiştir. İngiltere ve Fransa kanaldan zahmetsiz karlar edinip stratejik düzeyde ticari ayrıcalıklara sahip olurken Mısır mamul maddelerin tamamını dışarıdan alan ve yalnızca işlenmemiş ham pamuk satan koloni ekonomisine sahip bir ülke haline gelmiştir. Süveyş Kanalı'nın açılması Mısır'ın ekonomik ve askeri stratejik önemini arttırmış olmasına rağmen ardından yaşanan süreç görüldüğü üzere Mısır için sancılı bir dönemin başlangıcı olmuştur.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa egemenliğinin geleneksel Arap ve Mısır uygarlığının tarihsel değerlerini yıkacağını gören kimi yerel unsurlar bir ulusçu hareket başlatmışlardır. Arap Rönesansı denen akım bu unsurların çabalarıyla ortaya çıkmıştır. Süveyş Kanalı'ndaki hâkim konumunun yanında ülke yönetiminde de son derece etkili olan İngilizler, gelişmekte olan bu tür milliyetçi akımlara baştan göz yumulmaması gerektiği bilinciyle bu akıma mensup subayların önderi Ahmet Arabî'nin eylemlerini bahane ederek 1882'de Mısır'ı işgal etmiştir. Bu gelişme Arap Rönesansı umutlarının da sonu olmuştur. Yabancı devletlerle ve sermaye çevreleri ile yaptığı işbirliği sonucu gittikçe zenginleşen yönetici sınıf ve yerli gericiler emperyalist egemenliğin gönüllü dayanakları olmuşlardır. Artık ülkedeki gerçek yönetim Kahire'de oturan İngiliz konsoloslarının eline geçmiştir.

Mısır'ın 1882'de İngiliz sömürgesi altına girmesi, büyük ölçüde uzak bir jeopolitik çatışmanın, ABD'deki kölelik yanlısı Güneyliler ile buna karşı olan Kuzeyliler arasındaki iç savaşın (1861-1865) etkisi sonucunda gerçekleşmiştir. Kuzeyliler dünyadaki en büyük pamuk üreticisi olan Güneylilerin pamuk ihracatını engellemişler, bunun sonucunda dünya piyasalarında kıtlık oluşmuş ve bu lifin fiyatlarını çok yükseltmiştir. Mısır hükümeti bu durumdan yararlanarak sulamadaki ilerlemeler sayesinde pamuk ekimini geliştirmiştir. Kazanılan gelirlerle ve Fransız finansmanı sayesinde Süveyş Kanalı'nın yapımı gerçekleştirilmiş olup ama aynı zamanda yabancı bankalardan önemli miktarlarda krediler alınmıştır. ABD ihracatının yeniden başlamasıyla pamuk fiyatlarının düşmesi sonucunda

⁴⁹ Şinasi ALTUNDAĞ, *Kavalalı Mehmet Ali PAŞA İsyanı, (Mısır Meselesi 1831-1841)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi Yay., 1988, s.57.

⁵⁰ Sami ÖNGÖR, Orta... s.235.

Mısır büyük mali sorunların içine düşüp hükümet Süveyş Kanalı şirketinin hisselerini satışa çıkarmak zorunda kalınca bu hisseler Britanya Amiralliği tarafından satın alınmıştır. Bu gelişmelerden ötürü Mısır hükümetinin maliyesi İngilizlerin ve Fransızların kontrolüne geçmiştir. Mısır kamuoyunun hoşnutsuzluğu kendisini İngiliz birliklerinin çıkarması ile bastırılan 1882'deki bir askeri ayaklanmayla dışarı vurmuştur.⁵¹

I. Dünya Savaşı sonunda, siyasi ortamın müsait olmasıyla Mısır milliyetçiliğinin önderi Saad Zağlul tarafından Vafd (Hayat) Partisi kurulmuştur. Ülkedeki milli uyanışı harekete geçiren Zağlul İngilizler tarafından 1919'da tutuklanarak Malta'ya sürülmüştür; ancak Mısır'da bunun üzerine ayaklanmalar çıkmış ve sonrasında Zağlul serbest bırakılmıştır. Serbest bırakılmasına rağmen protestolar durmayınca İngiltere Mısır'a yarı bağımsızlık statüsü tanıdığı açıklamıştır; fakat Mısır'da buna rağmen olaylar yine durulmamıştır. Vafd Partisi ile uzlaşamayacağını anlayan İngiltere 28 Şubat 1922'de yayınlamış olduğu bir deklarasyonla Mısır'ın bağımsızlığını tanıdığını ve sömürge yönetimine son verdiğini açıklamıştır. İngiltere'nin bu kararı aslında doğrudan kontrol yöntemlerinin dolaylı yöntemlerle yer değiştirmesi anlamını taşımıştır. Zira bu durum Mısır için tam bir bağımsızlık sağlamamış olup İngiltere, Süveyş Kanalinin yanı sıra Mısır'daki başlıca hükümet kurumları ve Sudan üzerindeki kontrolünü elinde tutmuştur.⁵²

1923'te Vafd Partisi ilk seçimlerde halk'ın büyük desteğini alarak zafer kazanmış olup 1930'a kadar yapılacak tüm seçimlerde aynı başarıyı göstermiştir. 1927'de ölene dek ülkede önemli bir siyasal ağırlığa sahip olan Zağlul'dan sonra Vafd Partisi hızla kan kaybetmiş ve II. Dünya Savaşı arifesinde halk desteğini tamamen yitirmiştir.⁵³

1920'li yıllarda Müslüman halk, toplumsal sorunların çözümü için umut ışığı ararken Hasan el-Benna 1928'de İhvan-u Müslimün (Müslüman Kardeşler) hareketini kurmuştur. Kısa sürede geniş halk desteğini toplayarak okuryazar ve dinsel bir dünya anlayışının izlerini taşıyan mütevazı kent kökenli küçük burjuvaziye etkileyen kitlesel bir hareket durumuna gelerek Mısır'ın en güçlü teşkilatı konumuna yükselmiştir.⁵⁴

1936'da İngiltere-Mısır ortak anlaşmasında; İngiltere Mısır'ın tam bağımsızlığını kabul etmiştir ancak mevcut statününün 20 yıl geçerli olacağını beyan etmiştir. Aynı dönemde Kral Fuad'ın ölümü üzerine 1936'da 16 yaşındaki Faruk kral olmuştur.⁵⁵ Anlaşmayla Süveyş Kanalı'nın kontrolü ve geçiş güvenliğinin sağlanması amacıyla İngiliz güçlerinin Mısır

⁵¹ Yves LACOSTE, *Büyük Oyunu Anlamak-Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi*, İstanbul, NTV Yay., 2007, s.238.

⁵² Rıfat UÇAROL, *Siyasi...* s.520-521.

⁵³ Ömer TURAN, *Medeniyetlerin Çatıştığı Ortadoğu*, İstanbul, Yeni Şafak Yay., 2003, s.262 .

⁵⁴ Gilles KEPPEL, *Cihat-İslamcılığın Yükselişi ve Gerilemesi*, Çev. Haldun BAYRI, İstanbul, Doğan Kitap, 2001.

⁵⁵ Zeynep GÜLER, *Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği Mısır ve Nasırcılık*, İstanbul, Yeni Hayat Yay., 2004, s.86.

topraklarına yerleştirilmesi güvence altına alınmış olup ortaya çıkan şartlar Mısır'a tam bağımsızlık kazandırmamıştır.

II. Dünya Savaşı başladığında İngiltere anlaşmanın ilgili maddelerince Mısır'ın kara ve demir yollarına ve limanlarına el koymuştur. Başbakan'a sıkıyönetim ilan ettirmiş ve ülkeye Alman mallarının girişine yasak getirmiştir. Mısır'da yaşanan kargaşa savaş boyunca hüküm sürmüştür. Ülkede tam bağımsızlık düşüncesi henüz ortaya çıkma başarısını gösterememiş, kimi gruplar Nazileri kimi gruplar ise İngilizleri desteklemişlerdir. Savaş bittiğinde ise İngilizler Mısır'da kalmaya devam etmiştir; çünkü Mısır İngilizler için değerli bir üstür. 1948'de Mısır-İsrail savaşı başlamış, 6 ay süren savaş sonunda alınan yenilgi Mısır'da gerçek bir şok yaratmış ve İsrail tehdidi Mısır siyasetinin sloganı haline gelmiştir.

Doğu Akdeniz'de etkinliğini devam ettirmek gayretinde olan İngiltere bölgedeki askeri örgütlenmeye ilişkin olarak bir Ortadoğu komutanlığı kurulması projesini gündeme getirmiştir. ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye 13 Ekim 1951'de teklifte bulunarak Ortadoğu Komutanlığı projesine Mısır'ı davet etmişlerdir.⁵⁶ Mısır ve Ortadoğu'daki diğer ülkelerin dışarıdan gelebilecek bir tehlikeye karşı savunulmasının ancak bütün ilgili devletlerin işbirliği ile sağlanabileceği ileri sürülmüştür. Mısır'ın da kurulacak olan Ortadoğu Komutanlığı'na diğer üyelerle eşit ortaklık şeklinde katılmayı kabul ettiği takdirde İngiltere, 1936 tarihli yapmış olduğu anlaşmadan vazgeçmeyi ve kurulacak komutanlığın emrine verilecek kuvvetlerinin dışında Mısır'daki bütün askeri birliklerini geri çekmeyi garanti etmiştir.⁵⁷

Mısır hükümeti 14-15 Ekim 1951'de teklifi görüşerek, Mısır'da İngiliz işgal kuvvetleri bulunduğu sürece bu doğrultudaki teklifleri dikkate almayacaklarını açıklamıştır. Mısır teklifi reddettiği gibi Başbakan Nahas Paşa yapmış olduğu açıklamayla 1936 tarihli İngiltere-Mısır anlaşmasını fesh edilmiş olduğunu ve Sudan'ında Mısır tarafından ilhak edildiğini ilan etmiştir. Mısır'ın vermiş olduğu karar içerde ve Arap ülkelerinde gurur ve sevinçle karşılanarak Ortadoğu Komutanlığı projesinin daha doğmadan ölmesine neden olmuştur.⁵⁸

Türkiye, bu dönemde Mısır'a karşı izlediği politikada Atatürk'ün dış politika ilkelerini terk etmiş Batılı ülkelerin çıkarlarını ön planda tutan edilgen bir tutum sergilemiştir. Hâlbuki çok köklü bağları bulunan Mısır'da Kral Fuad döneminde sarayda Türkçe'den başka bir dil kullanılmamıştır. Bu kural oğul Kral Faruk zamanında değişmiş olsa da damarlarında Türk kanı taşımak ülkede asaletin tek simgesi sayılmıştır. Kahire'nin en seçkin kulübü olan Mohammed Ali Kulübü'ne üye olabilmek için Türk asıllı olma şartı aranmıştır. Bütün bu

⁵⁶ Akşam Gazetesi, 13 Ekim 1951, İstanbul, s.1-2.

⁵⁷ Feridun Cemal ERKİN, *Dışişlerinde 34 Yıl Washington Büyükelçiliği*, c. II, 2. Kısım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1987, s.341.

⁵⁸ Ömer E. KÜRKCÜOĞLU, *Türkiye'nin Arap...* s.34-36.

toplumsal örnekler Mısır topraklarında Türklere karşı duyulan bakış açısını gözler önüne sermektedir; fakat II. Dünya Savaşı'ndan sonra komşusu SSCB karşısında duyulmuş güvenlik endişesi nedeniyle Batı'ya yaklaşmış olan Türkiye Cumhuriyet'i Arap ülkeleriyle ilişki kurma yönünde olumlu adımlar atamayarak bölgedeki prestijini hızla tüketmiştir. Özellikle Demokrat Parti iktidarının dış politika tecrübesizliği, Arap Dünyası'na karşı Türkiye'yi emperyalist devletlerin kuyruğuna takılmış gibi tanıtmak sonucuna yol açmıştır. İngiliz askerlerini henüz Süveyş Kanalı'ndan çıkaramamış olmanın acısını duyan Mısır halkı ve tüm Arap dünyası özellikle İngiltere'nin yanında Türkiye'yi görünce şiddetle aleyhimize dönmüştür. Ortaya çıkmış olan nefret Arap basınında da alaycı hakaret içeren yazı ve karikatürlerle işlenmiştir. Bunlardan en ağır olanı Kahire'de yayınlanan Rose el-Youssef Dergisinde yer alan Türkiye Cumhurbaşkanı'nın, tasması ABD'nin elinde olan bir köpek resmi şeklinde simgelenen karikatürü olmuştur. Söz konusu karikatür için T.C. Büyükelçiliği Mısır Hükümeti nezdinde sert bir protestoda bulunmuştur.⁵⁹

⁵⁹ Mahmut DİKERDEM, *Ortadoğu'da Devrim Yılları*, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1977, s.24–25.

BİRİNCİ BÖLÜM

SURİYE

1. SURİYE'DE ASKERİ DARBELER VE TÜRKİYE'DEKİ YANKILARI (1949-1970)

Bağımsızlıktan sonra ülkede hâkim olan siyasal otorite boşluğu ve ekonomik istikrarsızlık Suriye'de 1949, 1954, 1961, 1962, 1963, 1966 ve 1970 yıllarında birbirinden farklı askeri darbelerin yaşanmasına neden olmuştur. Gerçekleşen darbelerin yanında bir o kadar da başarısızlıkla sonuçlanan darbe girişimleri olmuştur. Hüsnü Zaim'in 1949'daki hükümet darbesinden Hafız Esad'ın 1970'teki darbesine kadar gerçekleşmiş olanların arkasında, dış güçler önemli rol oynamıştır.

1.1 HÜSNÜ ZAİM HÜKÜMET DARBESİ (30 MART 1949)

Suriye'de ilk hükümet darbesini, Kürddağı'nda geniş halk kitlelerine sahip ve hükümete muhalif olan ağalarla temasa geçerek desteklerini sağlamış olan Suriye Genelkurmay Başkanı General Hüsnü Zaim 30 Mart 1949'da kansız bir şekilde gerçekleştirmiştir. Cumhurbaşkanı Şükrü el-Kuvvetli'nin ve Başbakan Halid el-Azm'ın tutuklanmasının ardından Zaim, 1 Nisan 1949'da kurulan Suriye hükümetinde Başbakan, Savunma Bakanı ve İçişleri Bakanı sıfatlarıyla yer almıştır.

Türkiye'de Kuleli Askeri Lisesi'nde eğitim görmüş olan Zaim, yedek subay olarak I. Dünya Savaşı'na katılmış ve Medine Muhafızı Fahrettin Paşa'nın yaverliğini yapmıştır. Ordumuzdan ayrıldıktan sonra Hatay'daki Fransız işgal kuvvetlerinde binbaşı rütbesi ile çalışmış olup⁶¹ hizmetlerinin karşılığı olarak Fransa'ya gönderilerek Fransız Harp Akademisi'nde askeri öğrenimini tamamlamıştır. Hatay'ın Türkiye Cumhuriyeti'ne ilhakından sonra Antakya'dan ayrılan Hüsnü Zaim'in annesi Şam, babası Halep kökenlidir. İyi derece Türkçe bilen Zaim, Türk dostu olmasıyla tanınmıştır.⁶²

Hüsnü Zaim'in hükümet darbesi, siyasi muhalif gruplar ve ekonomik sıkıntı nedeniyle zor günler geçirmekte olan halk kitleleri tarafından bir umut olarak algılanarak olumlu

⁶⁰ Samih Azmi ESER, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Nisan 1949, İstanbul, s.3.

⁶¹ Samih Azmi ESER, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Nisan 1949, İstanbul, s.1.

⁶² Çoban YURDÇU, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Nisan 1949, İstanbul, s.3.

karşılanmış, halk duyduğu memnuniyeti sokaklarda gerçekleştirmiş olduğu sevinç gösterileriyle dışa vurmuştur.⁶³

Zaim'in gerçekleştirdiği darbenin, ABD tarafından desteklendiği, hatta Şam'daki ABD Büyükelçilik binasından yönetildiği yönünde iddialar ülkede ve dış dünyada ciddi yankılara neden olmuştur.⁶⁴

5 Nisan 1949 sabahı Türk gazetecileri Cumhurbaşkanı makamında kabul eden Zaim, Türkiye'yle dostluk ilişkilerini geliştirmek arzusu içinde olduğunu ifade ederek geçmiş hükümet zamanında yaşanan olumsuz ilişkilerin düzeleceğini belirtmiştir.⁶⁵ Türkiye, İngiltere, ABD ve Fransa ile yakın ilişki tesis eden Zaim, Mısır Kralı Faruk ve Suudi Arabistan Kralı İbnisuud'a Arap ülkeleri ile ilişkilerini yakınlaştırmak istediğinin mesajını vermiştir.⁶⁶ 15 Nisan 1949'da Albay Zaim'in yeni Suriye kabinesini kurmaya atadığı Faizi Atassi kabineyi kurmuştur. Irak Başbakanı Nuri el-Said, Hüsnü Zaim'le bir dizi görüşmede bulunduktan sonra gazetecilere yapmış olduğu açıklamada iki ülke arasında karşılıklı güven ve dostluk ilişkisi tesis ettiklerini ifade etmiştir.⁶⁷ Bu görüşmenin ardından 21 Nisan Cuma günü Kahire'ye giderek Mısır Kralı Faruk'la bir araya gelen Zaim, karşılıklı iyi niyet çerçevesinde resmi ziyarette bulunmuştur. Hüsnü Zaim ülkesindeki siyasi parti ve örgütleri kapatarak tek aday olarak girmiş olduğu seçimlerde devlet başkanlığını kazanarak iktidarını demokratik zemine oturtma gayreti içerisinde olmuştur.

Zaim, ekonomik istikrarsızlığa karşı politikalar üretmesi, bayanlara oy kullanma hakkı vermesi ve silahlı kuvvetleri modernize etmesi gibi atmış olduğu olumlu adımlarla dâhili ve harici siyasette etkili olmaya çalışmıştır.⁶⁸ Ülkede polisi ve jandarmayı bakanlık kontrolünden alıp ordunun kontrolü altına sokarak bu kuvvetler üzerinde otoritesini tesis etmiştir. Kendisi de Kürt kökenli olan Hüsnü Zaim'in iktidarında Kürtler ve Çerkezler önemli rol oynayarak toplumda öne çıkmışlardır.⁶⁹

Belirtmiş olduğumuz icraatlarını beş ay gibi kısa bir sürede yapmış olan Zaim, ABD istekleri doğrultusunda yapmış olduğu Tapline (Aramco) petrol boru hattı anlaşması başta olmak üzere Ürdün'e karşı gösterdiği hasmane tutum halktan olumsuz tepki almıştır. İktidarı

⁶³ Samih Azmi ESER, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Nisan 1949, İstanbul, s.3.

⁶⁴ Ömer Faruk ABDULLAH, *Suriye Dosyası*, İstanbul, Akabe Yay., 1998, s.43.

⁶⁵ Metin TOKER, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Nisan 1949, İstanbul, s.4.

⁶⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Nisan 1949, s.3.

⁶⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Nisan 1949, s.3.

⁶⁸ Kamel S. ABU JABER, *Arap Baas Sosyalist Partisi*, Çev. Ahmet ERSOY, Ankara, Altınoluk Matbaası Yay., 1970, s.37.

⁶⁹ Nikolaos Van DAM, *Suriye'de...* s.59.

süresince ABD yanlısı politikalar gütmüş olan Zaim bu paralelde İsrail’le ateşkesi kabul ederek Filistin’deki Suriye birliklerini geri çekmiştir.⁷⁰

Siyasi nüfuzunu ve desteğini günden güne kaybeden Hüsnü Zaim, iktidarı ele geçirmiş olduğu aynı yılın 14 Ağustos’unda yine askeri darbe sonucu Albay Sami Hinnavi tarafından iktidardan indirilmiştir.

138 gün önce yapılan ilk hükümet darbesine katılmış olan Albay Sami Hinnavi ile Yarbay Behiç Kallaş’ın başında buldukları askeri bir mahkeme Mezze Kalesi’ne getirilen Hüsnü Zaim ile Barazi’nin duruşmalarını yapmıştır. Ölüm cezasına çarptırılan Cumhurbaşkanı ve Başbakan, darbeyi izleyen bir buçuk saat içerisinde kurşuna dizilerek infaz edilmişlerdir. Darbe halkta büyük bir şaşkınlığa yol açmış ve toplumda yükselen gerginlik iç savaş kaygılarına neden olmuştur. Ürdün ve Lübnan hudutları kapatılmış, Amman’la ve Beyrut’la telefon ve telgraf iletişimi kesilmiştir. Ürdün Kralı Abdullah gerçekleşen darbeyi memnuniyetle karşılarken, Irak’ta da aynı hava hâkimdir. Suudi Arabistan ve Mısır’da ise Hüsnü Zaim’in kurşuna dizildiği haberi büyük bir üzüntü uyandırmıştır. Mısır Kralı Faruk ülkede üç günlük resmi yas ilan etmiştir.⁷¹

Halep’te ise darbe sonucu çıkan karışıklıkta hükümet kuvvetleri yetersiz kalarak çıkan isyana zamanında müdahalede bulunamamıştır. Kürddağı Kaymakamı 18 Ağustos tarihinde Hatay’ın Reyhanlı ilçesine gelerek buradaki meslektaşısı ile isyanlarla ilgili görüş alışverişinde bulunmuştur. Türkiye-Suriye sınırında bulunan Kilis’e bağlı Çobanbeyli ilçesine sığınmak isteyen isyancıların başı olan Barazi, aşiret reislerinden 10 kişi ile 300 kişilik mahiyetleri Suriye güvenlik güçleri tarafından yakalanarak etkisiz hale getirilmişlerdir.⁷²

Hüsnü Zaim’in iktidardan devrilmesinden sonra Times Gazetesi ülkede yaşanan ilk hükümet darbesiyle ilgili bazı olayları açıklayarak;

“Hüsnü Zaim’in iktidarı ele geçirmesi bir kaza sonucu olmuştur. 30 Mart günü darbeyi gerçekleştirmemiş olsaydı aynı gün tevkif edilecekti. Zaim hakkında tevkif tezkeresi Başbakanın masası üzerinde bulunuyordu ve Hüsnü Zaim durumun farkına varmıştı. Tevkif edilmemek için bu eylemi yapan Zaim böylelikle ülkenin yönetimini eline geçirmiş oluyordu.

Her fırsatta Atatürk gibi hareket edeceğini söyleyen Hüsnü Zaim, ne Atatürk’ün ileri görüşlülüğüne ne de Atatürk’ün etrafında bulunan güçlü yardımcılarına sahipti. Diğer taraftan kişisel rekabet yüzünden Nuri el-Said ile Kral Abdullah’a yüz çevirmesi ve kendisini Mısır’ın

⁷⁰ Ömer Faruk ABDULLAH, *Suriye...* s.46.

⁷¹ Cumhuriyet Gazetesi, 15 Ağustos 1949, s.3.

⁷² Cumhuriyet Gazetesi, 15 Ağustos 1949, s.3.

kucağına atmasıyla Dürzîlerin reisi olan Emir Adil Arslan'ın desteğini yitirmiştir."⁷³ şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Hüsnü Zaim'in eşi, 20 Eylül 1952'de Mısır'da yayınlanan El Musavver Gazetesinde kocasının ölümüyle ilgili ilginç iddialarda bulunmuştur;

*Mısır Kralı Faruk, Ürdün Kralı Abdullah'ın iktidarına son vermek amacıyla kocam Hüsnü Zaim'e yüz bin Mısır lirası teklif etmiştir. Bu para kullanılarak ihtilal tertip edilmesi maksadıyla, kocam Mısır'a hareket etmiştir. Mısır'da gerekli temaslarda bulunan Hüsnü Zaim, Abdullah'a karşı bir ittifak vücuda getirdikten sonra ülkesine dönmüştür. Zaim'in dönüşünden itibaren Suriye radyo ve gazeteleri Kral Abdullah'a yönelik şiddetli bir karalama kampanyasına girişmiştir. Askeri düzeyde de gerginlik baş göstermiş olup Suriye kıtaları Ürdün sınırına yığınak yapmaya başlamıştır. İşte tam bu sırada İngiliz gizli servisi Suriye'de bir darbe tertibine girişerek Sami Hinnavi'yi iktidara taşımıştır. Akabinde yaşanan gelişmeyle kocam Hüsnü Zaim darbeciler tarafından idam edilmiştir.*⁷⁴

Moskova'da yayınlanan Pravda Gazetesi de Suriye'de gerçekleşen hükümet darbesinin İngiliz destekli olduğunu duyururken⁷⁵ ABD'liler olaya daha farklı bir yorum getirmişlerdir. Onlara göre Hüsnü Zaim'i Suriye'de iktidar yapan İngilizler, onun ABD'ye yanaşmasına son derece sert tepki göstermişlerdir. Buna ABD'nin Suriye'ye yardım etmesi sebep olmuştur. Hüsnü Zaim ülke topraklarında ABD'lilere petrol arama izni vermiş ve Irak petrolünün Suriye'den geçirmesine razı olmuştur; fakat bu arada bir İngiliz petrol şirketinden de bir milyon Suriye lirası alınmıştır. Bu yaşananlar İngiltere açısından son derece tepkiyle karşılanırken Zaim'in ABD'ye gizlice sipariş verdiği silah ve mühimmatların 17 Ağustos günü Halep'e gelmesi gündeme bomba gibi düşmüştür.⁷⁶

1.2. SAMİ HİNNAVİ HÜKÜMET DARBESİ (14 AĞUSTOS 1949)

Suriye'de meydana gelen ilk hükümet darbesinde önemli rol oynayan ikincisinde ise darbenin başında olan Hinnavi, çevresinde politikadan uzak bir subay olarak tanınmıştır. Halep'te doğmuş olan Hinnavi, Filistin Savaşı sırasında Suriye cephesindeki kuvvetlere komuta etmiştir. 30 Mart'ta Suriye'de gerçekleştirilmiş olan Hüsnü Zaim Darbesi'ne iştirak etmiş fakat darbe sonrası Hüsnü Zaim'le görüş ayrılığına düşmüştür.⁷⁷

⁷³ Vatan Gazetesi, 17 Ağustos 1949, s.3.

⁷⁴ Milliyet Gazetesi, 21 Eylül 1952, İstanbul, s.3.

⁷⁵ Ömer Rıza DOĞRUL, "Şam'da Dünkü Durum", Cumhuriyet Gazetesi, 18 Ağustos 1949, İstanbul, s.3.

⁷⁶ Çoban YURDÇU, Cumhuriyet Gazetesi, 18 Ağustos 1949, İstanbul, s.3.

⁷⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 15 Ağustos 1949, s.3.

Hinnavi, ülkenin idaresini yeni hükümet kuruluncaya kadar ordu konseyine vermiştir. Selefi Zaim gibi yayınladığı beyannamelerle gerçekleştirmiş oldukları hükümet darbesinin gerekçelerini halka duyurmuştur. Bu gerekçeler arasında Hüsnü Zaim'in devletin parasını israf ettiği, Başbakan'la birlikte kanunsuz işlere bulaştıkları, halkın hürriyetini elinden almış olduklarını ve dış siyasetle de ülkeyi uluslararası alanda zor durumlara düşürmüş olduklarına dair iddialar vardır.

Darbenin ardından Suriye Başbakanlığı'na getirilmiş olan Haşim el-Atassi, 1885'te doğmuş olup Osmanlı yönetiminde görev yapmış ve Arap isyanında aktif rol oynamıştır. Fransız mandasına muhalif olan Milli Blok'u kurmuş; fakat bir müddet sonra Fransız Manda idaresinin desteğiyle başkanı olmuştur. Haşim el-Atassi, 1940'ta Fransa yenilgiye uğrayınca Vichy idaresine bağlı kalmış ve önemli roller oynamıştır. 1941'de Irak ve İngilizlere karşı çıkmış olan Raşid Ali isyanına destek vermiş, birkaç ay sonra Fransızlar Suriye'yi işgal edince onlara sempatiyle yaklaşmış; fakat kısa bir zaman sonra bu sefer Fransız işgaline karşı vaziyet almıştır.⁷⁸

16 Ağustos 1949'da eski Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü el-Kuvvetli Suriye Başbakanı Haşim el-Atassi'ye çekmiş olduğu telgrafta tebriklerini bildirerek ülkeyi bir diktatörden kurtarmış olduğu için şükranlarını sunmuştur. İngiliz Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü ise yapmış olduğu açıklamayla Sami Hinnavi'nin İngiliz hükümetine yönelik Suriye'deki yeni rejimin tanınmasını isteyen bir mesaj yolladığını bildirmiştir.⁷⁹ Suriye hükümeti tarafından ülkesine çağrılan Suriye Büyükelçisi İhsan el-Şerif, Türkiye'den ayrılmadan önce gazetecilere yapmış olduğu açıklamada: *“İki dost ülke arasında eskiden beri devam eden iyi ilişkiler yeni hükümet tarafından da devam ettirilecektir. Bizzat başbakan son beyanatında bu yönde temennilerde bulunmuştur. Yeni Suriye hükümeti eski hükümete nazaran Arap Birliği projesini destekleyecektir ve Suriye dış politikası Arap Birliği politikasıdır”*⁸⁰ yönünde ifadelerde bulunmuştur.

18 Ağustos 1949'da yeni Başbakan Haşim el-Atassi'ye ziyarette bulunan Türkiye'nin Şam Büyükelçisi Abtülhat Akşin, 35 dakika süren ziyarette karşılıklı görüş alış verişinde bulunmuşlardır. Bir gün sonra 19 Ağustos 1949'da ise Türkiye, Ürdün, Irak, Afganistan elçileri Suriye Dışişleri Bakanlığı'nı ziyaret ederek yeni rejimi tanımışlardır. Suriye Dışişleri Bakanı Nazım el-Kudsi Türkiye Cumhuriyeti'ni Büyükelçisi ile ikinci bir görüşme yaparken, Başbakan Haşim el-Atassi Türkiye-Suriye ilişkilerinin dostluk çerçevesinde sürmeye devam

⁷⁸ Jon KIMCHE, “Suriye Hadiselerinin İç Yüzü”, *Vatan Gazetesi*, 18 Ağustos 1949, İstanbul, s.3.

⁷⁹ *Vatan Gazetesi*, 18 Ağustos 1949, İstanbul, s.3.

⁸⁰ *Vatan Gazetesi*, 22 Ağustos 1949, İstanbul, s.3.

edeceğini ifade etmiştir. Diğer taraftan resmi kaynaklara göre Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonu için devrik lider Hüsnü Zaim tarafından Suriye'ye davet edilmiş olan Türk Orgenerali Kazım Orbay Suriye'de kalmış, programını 24 Ağustos'ta tamamlayarak Türkiye'ye dönmüştür. Orbay, yurda dönüşünde vermiş olduğu beyanatta Hüsnü Zaim'e atfen olumlu ifadeler kullanarak onun Türk dostu olduğunu yönünde açıklamalarda bulunmuştur.⁸¹ Suriye'nin Paris Büyükelçisi Adnan Atassi ise, çıkan dedikodular karşısında hükümet darbesinde dış güçlerin katiben rol oynamadıkları yönünde bir açıklamada bulunmuştur.

Hüsnü Zaim döneminde Suriye ile buğday anlaşması yapan Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakan Vekili Cemil Sait Barlas, 26 Ağustos 1949'da Suriye'de iş başına gelen yeni hükümetin iki ülke arasında yapılmış olan anlaşmayı tek taraflı olarak fesh ettiğini açıklamıştır. Suriye'nin bu kararının siyasi bir yönü olmadığını düşündüğünü ifade eden Barlas, bu anlaşmanın feshinin altında yatan neden olarak istihsal sıkıntısının olduğunu ileri sürmüş, yeni hükümetin ilişkilerin geliştirilmesi yönünde yapıcı çalışmalarda bulunduğuna dikkat çekmiştir.⁸²

Ülkede 4,5 ay arayla gerçekleşmiş olan iki hükümet darbesi birbirinden farklı özellik göstermiştir. Suriye'de idari zafiyet sonucu oluşan istikrarsız ortamı düzeltmek gayesiyle darbe düzenleyen Hüsnü Zaim, iktidarın cazibesine kapılmış, baskı politikalarıyla muhaliflerini sindirmiştir. Hâlbuki darbeden hemen sonra yaptığı açıklamayla ülkedeki idari başıbozukluğa son verip ülke siyasetine işlerlik kazandırdıktan sonra asli vazifesi olan askerlik mesleğine geri döneceğini beyan etmiştir. Vatanperver ifadelerle iktidarı elde eden Hüsnü Zaim gücün büyümesine kapıldıktan sonra vermiş olduğu bütün vaatleri unutmuştur. İkinci darbeyi gerçekleştirmiş olan Hinnavi ve ekibi ise siyasete karışmayarak darbenin ardından ülkede sivil idari sistemi tesis etmiştir.⁸³

1.3. EDİP ÇİÇEKLİ HÜKÜMET DARBESİ (19 ARALIK 1949)

19 Aralık 1949'da Albay Edip Çiçekli, Irak ile birleşme fikrinin işlerlik kazandığı bir dönemde Irak ile ülke çıkarları aleyhinde işbirliği yaptığını iddia ettiği Sami Hinnavi'ye karşı düzenlediği darbeye ülkede kontrolü eline almıştır. Hinnavi'yi tutuklatan Çiçekli, Cumhurbaşkanı Atassi'yi ise sürgüne göndermiştir; fakat daha sonra serbest bırakılmış olan Sami Hinnavi, çok kısa bir süre sonra ise idam ettirmiş olduğu eski Başbakan Barazi'nin bir

⁸¹ Vatan Gazetesi, 26 Ağustos 1949, İstanbul, s.3.

⁸² Vatan Gazetesi, 27 Ağustos 1949, İstanbul, s.3.

⁸³ Cumhuriyet Gazetesi, 15 Ağustos 1949, İstanbul, s.3.

akrabası tarafından 1950’de Beyrut’ta gerçekleştirilen bir suikast sonucu öldürülmüştür. Albay Edip Çiçekli tarafından gerçekleştirilmiş olan hükümet darbesine Baas Partisi mesafeli yaklaşarak bekle ve gör politikası uygulamıştır.⁸⁴ Ülke siyasetinde gün geçtikçe ağırlığını hissettiren Baas Partisi 1943’te Şam’lı iki öğretmen tarafından kurulmuştur. Bunlardan Mişel Eflak, Hristiyan olup partinin teorisyenidir. Diğer kurucu Salah Bitar ise örgütçü özelliğiyle öne çıkmıştır. Baas, 1952’de güçlü bir politik şahsiyet olan Ekrem Hurani’nin Sosyalist Partisi ile birleşerek daha da güçlenmiştir.⁸⁵

Darbenin lideri olan, Edip Çiçekli 1951’de Suriye Genelkurmay Başkanı olmuş, ardından Yüksek Harp Konseyi tarafından Devlet Başkanlığı’nı ilan ettirmiştir.⁸⁶ Başbakan Hasan el-Hâkim 10 Kasım 1951’de görevinden istifa edince ülkedeki hükümet krizi üç hafta boyunca çözülememiştir. 28 Kasım 1951’de hükümeti kurma görevini alan Maruf Davalibi hükümeti kurmuş, kendisi de Savunma Bakanı olmuştur. Bu gelişme üzerine Edip Çiçekli Davalibi’nin orduya dost olmadığı gerekçesiyle hükümetin kurulmasının üzerinden henüz 12 saat geçmişken 29 Kasım 1951’de kendisinin yaptığı ikinci, Suriye’de ise yaşanacak olan dördüncü askeri darbeyi gerçekleştirmiştir. Edip Çiçekli, meclisi kapatıp Cumhurbaşkanı Atası’yi sürgüne gönderdiği gibi bütün yetkileri kendi uhdesine almıştır.⁸⁷

Edip Çiçekli, seleflerinin iktidarları dört ve altı ay gibi çok kısa süreler devam etmiş olmasına rağmen Suriye gibi bir ülkede dört yıl gibi uzun sayılabilecek iktidar sürmüştür. Ekonomik ve askeri gelişmelere öncelik veren Çiçekli, toprak ağalarının arazilerine el koyarak toprağı olmayan köylülere dağıtmıştır. Bu politikası halktan olumlu tepkiler alırken, Müslüman Kardeşler şubesini kapatması ise kendisine yönelik muhalefetin artmasına neden olmuştur. En büyük muhalefet Arap Sosyalist Partisi ve Baas’tan gelmiş olup Baas Partisi’nin Edip Çiçekli aleyhindeki bir beyannamesi Baas Gazetesi’nde yayınlanınca Çiçekli tarafından gazetenin yayınına son verilmiştir.⁸⁸ Edip Çiçekli tarafından öğrenci ve öğretmenlerin siyaset yapması, gösteri ve grev yapması yasaklanmıştır. Tabanının önemli bir bölümü eğitim camiasından olan Baas Partisi, Edip Çiçekli’nin bu yasaklarına son derece sert muhalefette bulunmuştur.

Suriye’de 1952’ye gelindiğinde ülkedeki bütün partiler kapatılmış olup Edip Çiçekli tarafından Arap milliyetçiliği fikrini savunan Arap Kurtuluş Hareketi Partisi kurulmuştur. Türkiye’ye bu dönemde dostluk elini uzatan Suriye Dışişleri Bakanı Zafer Rıfai, ülkesinde

⁸⁴ Kamel S. ABU JABER, *Arap Baas...* s.38.

⁸⁵ Peter MANSFIELD, “Nasırizm Doğu ve Gelişimi”, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, Çev.Salih YURDAKUL, İstanbul, Söylem Yay., 2000, s.136.

⁸⁶ Mücahit TOPALAK, “Bir Diktatörün Gidişi”, *Zafer Gazetesi*, 27 Şubat 1954, Ankara, s.3.

⁸⁷ Sabahattin ŞEN, *Ortadoğu’da İdeolojik Bunalım*, İstanbul, Birey Yay., 2004, s.188.

⁸⁸ Kamel S. ABU JABER, *Arap Baas...* s.38.

gazetecilere yaptığı açıklamada; Türkiye'nin ve Suriye'nin kardeş komşu ülkeler olduğunu belirterek iki ülkenin birbiriyle son derece köklü bağları olduğunu ifade etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkınma adına yapmış olduğu hamleleri hayranlıkla izlediklerini sözlerine ekleyen Rıfai, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için ülkelerin mevcut orta elçiliklerinin büyükelçi statüsüne dönüştürülmesinin olumlu olacağı yönünde düşüncelerini ortaya koymuştur.⁸⁹

Çiçekli yönetimi, artan muhalefet baskılarını kontrol edebilmek adına daha totaliter yöntemlere başvurmuş ve 1952'de 26 subay ve Baas ideolojisinin mimarları Mişel Eflak, Salah Bitar ve Ekrem Hurani'yi gözaltına alarak Lübnan'a sürmüştür. Bu üç Baas'çı lider gönderildikleri Lübnan sürgününde Çiçekli rejimine yönelik etkili muhalefet politikalarına devam etmişlerdir. Bu muhalefet politikasının en önemli argümanları Çiçekli rejiminin özgürlükleri sınırlayarak tüm kontrolü kendi şahsında toplaması, muhafazakâr iktisat politikası izlemesi, Batı'nın etkisi altında olması ve Filistinli mülteciler sorununun Suriye topraklarında çözümlenmesine rıza göstermesidir. Sınır ötesinden Çiçekli'ye karşı yapılan bu üçlü muhalefet, Çiçekli'nin baskıları sonucu 1953'te Lübnan'dan Avrupa'ya gönderilmiştir. Edip Çiçekli, Baas'çı liderlerin olmadığı bir ortamda sınırlı bir özgürlüğe ve siyasi partilerin kurulmasına müsaade gösterirken devlet imkânlarıyla Arap Kurtuluş Hareketi'ni ülke sathında teşkilatlandırarak 10 Temmuz 1953'te yapılan referandumda Cumhurbaşkanı seçilmiştir.⁹⁰ Ayrıca referandumla Cumhurbaşkanı'na geniş yetkiler veren yeni bir anayasa da onaylanmıştır. Bu durum muhalefette önemli tepkiler doğurmuş, tüm muhalif gruplar Çiçekli'yi devirmek amacıyla birlikte hareket etme kararı almışlardır. Baas Partisi Ekim 1953'te yapılacak seçimlerden bir ay önce aldığı kararla seçimleri boykot ettiğini açıklamıştır. Katılımın az olduğu seçimlerde Arap Kurtuluş Hareketi 82 sandalyenin 72'sini alarak muhalefet tarafından ağır protesto görmüştür. Baskıcı rejime yönelik huzursuzluk 1954'te Dürzî isyan hareketlerine de neden olurken, başlatılan isyanlar yayılarak kontrol altına alınamamıştır. Baas Partisi'nin Suriye toplumunda hızla taraftar bulduğu bu yıllarda, ordu içerisinde de partinin ağırlığı günden güne artmıştır. Bunun bir neticesi olarak Halep ve Dürzî Dağları bölgesindeki bulunan askeri birlikler de Edip Çiçekli rejimine karşı ayaklanma başlatmışlardır. Ülkenin kontrolünün ellerinden kayıp gittiğini gören Çiçekli 1954'te istifa ederek Beyrut'a kaçmıştır. 1960'ta Brezilya'ya yerleşen Edip Çiçekli burada selefî Hinnavi'yle aynı kaderi paylaşarak 1964'te Suriye'li bir Dürzî tarafından öldürülmüştür.⁹¹

⁸⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 12 Ağustos 1952, İstanbul, s.3.

⁹⁰ Öner PEHLİVANOĞLU, *Ortadoğu...* s.97.

⁹¹ Sabahattin ŞEN, *Ortadoğu'da İdeo...* s.186-187.

1.4. HAŞİM el-ATASSİ HÜKÜMET DARBESİ (25 ŞUBAT 1954)

İktidarı elinde bulundurduğu dönem boyunca baskıcı, despotik bir yönetim icra etmiş olan Edip Çiçekli'nin hallinden sonra, Suriye siyasal hayatında demokratik ve parlamenter yönetime doğru adımlar atılmıştır. 28 Şubat tarihinde darbeyi yapan ekipten olan Albay Atassi Cumhurbaşkanlığı'na getirilmiş olup yapmış olduğu açıklamada; “*Amacımız ülkede demokratik bir rejim tesis etmektir.*” şeklinde beyanatta bulunmuştur.⁹² Bu paralelde Sabri el-Assali'nin başkanlığında kurulmuş olan muvakkat hükümet ilk iş olarak ülkeyi yeni parlamenter seçimlere hazırlamak ve Çiçekli'nin diktatörlük rejimini bir an önce tasfiye ederek ülkede bir anayasa hayatı tesis ve idame etmek gayretlerine girişmiştir. Muvakkat hükümet ayrıca, Çiçekli devrinin üst düzey bürokratları ve son seçimlerde milletvekili seçilenlerin bu müddet içerisinde almış oldukları maaş ve tazminatları iadeye mecbur kılınmaları yönünde kararlar almıştır. Bunun yanında hükümet, Çiçekli iktidarı döneminde kazanılmış olan rütbe ve unvanların da mercak altına alınarak gerekli görüldüğü takdirde iptalinin sağlanmasına yönelik girişimlerde bulunmuştur.⁹³

Edip Çiçekli yönetiminin devrilmesinden sonra Suriye Baas Partisi ve SSCB ile ilişkisi bulunan Suriye Komünist Partisi ülke siyasetinde etkinlik sağlamıştır. İngiliz yönetimi ve Fransız mandası döneminde var olan Batı karşıtı fikirler, 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasıyla doruğa çıkmış olmasına rağmen bu fikirler Batı yanlısı Çiçekli döneminde devlet politikası olarak bastırılmıştır. 1955'te SSCB'nin Suriye'de artan propaganda çalışmaları ile Batı karşıtı fikirler ivme kazanmış ve İngiliz, Fransız ve İsrail kuvvetlerinin Sina Yarımadası'nın işgaliyle iyice güçlenmiştir. Suriye'nin SSCB ile yakın ilişkisi onu, diğer Arap ülkelerinden tecrit etmiştir.

1.5. ADNAN MENDERES'İN SURİYE TEMASLARI

ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in mimarı olduğu; fakat Ortadoğu bölgesinde yapmış olduğu tetkikler sonucu uygulama imkânı bulamadığı Bağdat Paktı, 1955'te Türkiye tarafından hayata geçirilmek istenmiştir. Bu paralelde dönemin Başbakan'ı Adnan Menderes, Irak, Lübnan ve Suriye'yi kapsayan temaslarda bulunmuştur. Başbakan Menderes Bağdat'ta yaptığı ziyarette Başbakan Nuri el-Said ile görüşmüştür. Görüşmede Ortadoğu'da bir güvenlik paktı gerekliliği konusunda mutabık kalınmış, iki ülkenin birlikte

⁹² Zafer Gazetesi, 26 Şubat 1954, Ankara, s.1-6.

⁹³ Mücahit TOPALAK, “İhtilal İçinde İhtilal”, *Zafer Gazetesi*, 26 Şubat 1954, Ankara, s.3.

hareket etmesi kararı alınmıştır. Başbakan Menderes'in seyahatinin ikinci durağı Suriye olmuş, Şam'da ülkenin Başbakan'ı Fariz el-Khoury ile bir dizi görüşmeler gerçekleştirmiştir.⁹⁴ Menderes'in Suriye temasları sol muhalefet ve öğrencilerin protestoları altında gerçekleşmiş, Şam ve Halep'te gerçekleşen olaylarda polis ve göstericilerin çatışması sonucu üzücü olaylar yaşanmıştır.

Türkiye ve Irak'ın böyle bir girişimde bulunmaları özellikle Mısır'da tepkiyle karşılanmış olup Mısır hükümetinin yapmış olduğu açıklamada Arap ülkelerinin ortak bir dış politika takip ettiklerini ve bölgelerini savunma sorumluluğunu Arap Birliği'nin ortak savunma paktı sayesinde üstlenmiş oldukları ifade edilmiştir. Ayrıca Irak'ın herhangi bir Arap ülkesine danışmadan Türkiye ile ayrı bir anlaşma imzalamaya yönelik attığı adımın Arap Birliği'nin varlığını tehdit eden bir gelişme olduğu açıklanmıştır. 22 Ocak 1955'te Kahire'de toplanan Arap Başbakanları Konferansı'nda yaptığı açılış konuşmasıyla Irak'a ve Türkiye'ye karşı çok sert bir tutum içerisine giren Nasır, Menderes'in görüşme talebini de kabul etmemiştir. Nasır'ın Menderes'le görüşmek istememesinin nedeni, diplomatik çevrelerce, Nasır'ın kendi Ortadoğu politikalarına Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'nı rakip olarak görmesinden kaynaklanmış olduğu şeklinde yorumlanmıştır.⁹⁵

Bölge ülkeleri ile yürütülen diplomatik süreç Türkiye adına çok başarılı geçmemiş olsa da İngiltere'nin desteğiyle 24 Şubat 1955'te Bağdat Paktı imzalanmıştır. 4 Nisan 1955'te İngiltere'nin katılmış olduğu Bağdat Paktı'na 23 Eylül 1955'te Pakistan, 3 Kasım 1955'te de İran dâhil olmuştur.⁹⁶

Kuruluş öncesinden itibaren buna karşı bir tutum sergilemiş olan Mısır, son gelişmeyle birlikte çok daha sert önlemler alma yoluna gitmiştir. Bu paralelde karşı bir politik manevra yapan Mısır, 1956 Mayıs ayında Suriye ile benzer bir yapı oluşturarak diğer Arap devletlerine Bağdat Paktı'na girmemeleri yönünde baskı uygulamış ve neticede başarılı olmuştur. Arap ülkelerinden rağbet görmeyen Bağdat Paktı iki yıl sonra Irak'ta Nuri el-Said'in kanlı bir darbeyle iktidardan indirilmesine müteakip Irak, Bağdat Paktı'ndan çekilmiştir. Türkiye adına son derece olumsuz olan bu gelişmenin ardından paktın adı değiştirilerek Merkezi Anlaşma Teşkilatı (CENTO) olmuştur. CENTO ise faaliyetlerinin yönünü daha ziyade üyeler arasındaki ekonomik, kültürel ve teknik iş birliğine çevirmiş, bunda da belli başarılar

⁹⁴ Nasuh USLU, *Türk Amerikan İlişkileri*, Ankara, 21.Yüzyıl Yay., 2000, s.112-114.

⁹⁵ Ömer E. KÜRKÇÜOĞLU, *Türkiye'nin Arap Ortadoğusuna Karşı Politikası (1945-1970)*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1972, s.59-74.

⁹⁶ M. Serhan YÜCEL, *Demokrat Parti*, İstanbul, Ülke Kitapları Yay., 2001, s.121.

kazanmasına rağmen⁹⁷ Ortadoğu politikalarında etkin bir rol üstlenemedi, 1979 İslam Devrimi'yle birlikte İran'ın da ayrılmasıyla varlığını daha fazla devam ettirememiştir.

Bağdat Paktı'nın doğurduğu neticeler olarak; Ortadoğu bölgesinde hızla milliyetçiliğin ve sosyalizmin yayılmasına ilerici rejimlerin kurulmasına yardım etmiştir. İngiltere'nin bölgedeki etkinliğini zayıflatarak SSCB'nin Arap ülkeleri nezdinde prestiji artmış siyasal süreç lehine işlemeye başlamıştır. Ayrıca paktın en önemli sonuçlarından biriside Nasır'ın Arap Dünyası'nda öne çıkması olmuştur.⁹⁸

1.6. SURİYE-TÜRKİYE SİLAHLANMA KRİZİ (1957)

1956 Arap-İsrail Savaşı, İngiltere'nin ve Fransa'nın Mısır'a saldırıları Arap dünyasında Batı aleyhtarlığını doruğa çıkarmıştır. Suriye'nin SSCB ile yakın ilişki içerisinde olduğu bu dönemde komünizme yakınlığı herkesçe bilinen Savunma Bakanı Halit el-Azm Moskova'da bir dizi temaslarda bulunmuştur. İki ülke açısından da olumlu neticelenmiş olan müzakereler sonunda SSCB, Suriye'ye 500 Milyon Dolarlık askeri ve ekonomik yardım yapma kararı almıştır. Anlaşmaların 1957'de açıklanması bölge ülkelerinde kaygılara neden olmakla birlikte Suriye'nin SSCB kontrolü altına girmiş olduğu kanaati uluslararası kamuoyunda oluşmuştur.⁹⁹

İki ülke arasındaki gelişmeler Suriye'nin komşuları olan Türkiye, Irak, Ürdün, İsrail ve Lübnan'da büyük heyecan uyandırmıştır. Sarsılan dengelerin aleyhine bozulmamasına gayret eden ABD, bu ülkelere yönelik koruma refleksiyle hareket etmiş ve olası bir saldırıya karşı askeri yardım garantisi vererek 6. Filoyu Doğu Akdeniz'e doğru harekete geçirmiştir. Yaşanan sıcak gelişmeler kısa zamanda NATO, Varşova Paktı ve BM'yi de ilgilendiren global bir kriz haline dönüşmüştür.

Gergin ortamdan Türkiye Cumhuriyeti de etkilenerek, SSCB'nin yanı başında ki Suriye'yi komşularına karşı kullanabileceği bir uydu devlet durumuna getirmesinden kaygı duymakta ve Suriye'nin Türkiye'nin güvenliği için artan bir tehdit olduğunu düşünmektedir.¹⁰⁰ 1956'nın Aralık ayında Türk Dışişleri Bakanı, Suriye'nin ihtiyaç duyduğundan daha fazla silahı SSCB'den aldığını, bu durumun da kendilerini endişelendirdiğini uluslararası kamuoyuna açıklama lüzumunda bulunmuştur. Türkiye

⁹⁷ Tuncer TOPUR, *Dipsiz Kuyu Ortadoğu ve Türkiye*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yay., 2004, s.262.

⁹⁸ İsmail SOYSAL, "Yakın Tarihin Işığında Türk Arap İlişkileri (1970-1990)", *İki Tarafın Bakış Açısından Türk Arap Münasebetleri*, İstanbul, İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi Yay., 2000, s.572.

⁹⁹ Harun BODUR, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara, Çağlar Yay., 2005, s.510.

¹⁰⁰ Selahattin İBAS, *Türkiye Suriye İlişkilerinin...* s.63.

Cumhuriyet'i yetkilileri kuzey sınırlarına ek olarak, güney sınırlarının da komünist rejim tehlikesi ile kuşatıldığı hissine kapılmıştır. ABD'de mevcut durumdan endişe duymakta ve Suriye'nin bir SSCB üssü haline geldiği izlenimi vermesi nedeniyle gerginlik yaşamaktadır.¹⁰¹

Suriye hükümeti 1957'de, Türkiye ve Irak'la işbirliği içerisinde olduklarını iddia ederek dört ABD diplomatını Suriye rejimini yıkmaya yönelik faaliyet içerisinde oldukları gerekçesiyle sınır dışı etme kararı alınca, ABD'nin yaşadığı gerginlik doruk noktasına ulaşmış ve Suriye'nin bu tavrına ABD'de Washington'daki Büyükelçisini istenmeyen adam ilan ederek diplomatik karşılık vermiştir. Yaşanan gerginlikler sonucunda Türkiye ihtiyatları silâh altına çağırırken askeri personelin tüm terhislerini durdurmuştur. Suriye sınırına askeri yığınak yapan Türk Silahlı Kuvvetleri sınırda manevralar yaparken Suriye Birleşmiş Milletlere şikâyetinde bulunmuştur. Ankara Radyosu, Suriye'Yİ ve Mısır'ı komünizm yuvaları olmakla suçlamış, Türkiye'nin kendi güvenliğini korumak için gerekli tedbirleri aldığı yönünde açıklamalar yaparak kamuoyunu bilgilendirme yoluna gitmiştir.¹⁰² Ağustos ayında Türkiye gibi Suriye-SSCB ilişkilerinden rahatsızlık duyan Irak ve Ürdün kralları Türkiye'ye gelerek Celal Bayar ve Adnan Menderes ile konuyla ilgili görüşmelerde bulunmuşlardır. Görüşmelere ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Loy Henderson'da katılmıştır. ABD, Loy Henderson'u Suriye'nin komşusu olan ülkelere göndererek gelişmeler hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamıştır. Dönemin ABD Başkanı Eisenhower Başbakan Menderes'e gönderdiği mesajda SSCB kaynaklı askeri harekâta karşı gerekli desteği vereceklerini yinelemiştir.¹⁰³

Türkiye'nin bu tedbirleri Suriye ile olan münasebetlerini daha da gergin bir duruma sokmuştur. Gerek yaşanan bu gerginlik gerekse ABD'nin ağırlığını Türkiye tarafına koyması SSCB'yi Suriye tarafında bütün ağırlıklarıyla yer almak üzere harekete geçirmiştir. SSCB Başbakanı Bulganin 10 Eylül 1957'de Menderes'e gönderdiği mesajda Türkiye'nin Suriye sınırına yaptığı askeri yığıntıdan ve ABD'nin Türkiye'ye yaptığı silah sevkiyatından duydukları endişeyi belirterek Türkiye'nin Suriye'ye karşı herhangi bir askeri saldırısının bir dünya savaşını tetikleyebileceğini ifade ederek diplomatik bir tehditte bulunmuştur.¹⁰⁴

SSCB Başbakanı'nın mesajına cevap olarak 30 Eylül'de Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Menderes, yazmış olduğu mesajda Suriye'nin savunma ölçüleri dışında aşırı silahlanmasının Türkiye bakımından uyandırdığı endişeleri belirterek, Suriye'nin ihtiyaç

¹⁰¹ Hüseyin BAĞCI, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Ankara, Metu Press Yay., 2001, s.91.

¹⁰² Feroz-Bedia Turgay AHMAD, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, İstanbul, Bilgi Yay., 1976, s.157.

¹⁰³ Harun BODUR, *Kronolojik...* s.510.

¹⁰⁴ Zeynep GÜLER, *Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği Mısır ve Nasırcılık*, İstanbul, Yeni Hayat Yay., 2004, s.142-143.

halinde muhtemelen başkaları tarafından kullanılabilir bir silah deposu haline getirilmiş olduğuna işaret etmiştir. Menderes, şikâyet konusu önlemleri kendi güvenliklerini sağlamak amacıyla aldıklarını ve bu şekilde hareket etmelerinin hem yetkileri hem de görevleri olduğunu ifade etmiştir; ayrıca SSCB ile iyi komşuluk münasebetleri arzu ettiklerini, fakat SSCB politikalarının karşılıklı güven esasının yerleşmesine engel olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁵

Gerginliğin artarak sürdüğü bu dönemde Suudi Arabistan Kralı Suud, Suriye'nin herhangi bir Arap ülkesine karşı tehdit unsuru olmadığını ve Suriye'ye karşı bir saldırı olması durumunda yardım edeceklerini ifade etmiştir. Arap ülkeleri tek vücut olarak Suriye'nin yanında olduklarını açıklamış, Mısır daha da ileriye giderek iki tabur askerini Suriye'ye göndermiştir. Mısır yapmış olduğu askeri destekten sonra kırk milletvekilini Suriye'ye göndererek iki devletin hükümetini bir çatı altında birleştirmek için çaba göstermiştir.¹⁰⁶ Bütün bu gelişmeler ışığında Suriye krizi Mısır ile Suriye'nin federal bir birlik oluşturma yolunda katalizör vazifesi görmüştür. SSCB lideri Kuruşçev, bir ABD gazetecisine verdiği demeçte: *“Eğer savaş patlak verirse biz Türkiye'ye daha yakınız ve siz değilsiniz. Silahlar ateş almaya başlayınca roketler uçacak ve o zaman düşünmek için vakit çok geç olacak.”* şeklinde tehditkâr bir ifadeye bulunmuştur. Kuruşçev'in söylemlerine karşılık ABD Dışişleri Bakanlığı bir bildiri yayımlayarak ABD'nin müttefiki ve dostu olan Türkiye'ye karşı aradaki mesafeye rağmen NATO içerisinde yüklenmiş olduğu taahhütleri yerine getireceğini belirtmiştir.¹⁰⁷

SSCB'nin cüretkâr tehditleri karşısında ABD'nin Türkiye'yi destekleyen tutumu SSCB'nin politikalarında yumuşamaya yol açmıştır. Suriye ile Türkiye arasında arabuluculuk faaliyetlerine girişmiş olan Suudi Arabistan'ında gayretleri sonucu Ekim ayı sonunda Türkiye ile Suriye arasındaki kriz sona ermiştir. Yaşanan krizin altında yatan asli unsurun, II. Dünya Savaşı'ndan sonra iki blok arasında başlayan ve gittikçe büyüyen güç mücadelesi olduğu görülmüştür. Suriye'nin zayıf durumundan faydalanan SSCB'nin rejim ihracına karşı Batı'nın buna müdahalesi esnasında yaşanan gerilim Türkiye'nin Birleşik Arap Cumhuriyetini 11 Mart 1958'de resmen tanımasıyla sona ermiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Harun BODUR, *Kronolojik...* s.511.

¹⁰⁶ Nasuh USLU, *Türk...* s.127.

¹⁰⁷ Fahir ARMAOĞLU, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, c.I-II:1914-1995, İstanbul, Alkım Yay., 2005, s.509.

¹⁰⁸ Mehmet GÖNLÜBOL, Haluk ÜNAL, A. Suat BİLGE, Duygu SEZER, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, c.I, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilgiler Fakültesi Yay., 1987, s.300.

1.7. ABDÜLKERİM NAHLAVİ HÜKÜMET DARBESİ (28 EYLÜL 1961)

Çok sağlam temeller üzerine kurulmayan Birleşik Arap Cumhuriyeti, Nasır'ın diğer ortak Suriye'yi Mısırlılaştırdığı kaygılarıyla kısa bir müddet sonra çatırdamaya başlamıştır. Gerçekten de hükümet kanadında en önemli bakanlıklar Mısır tarafına verilmiş, tek bir ordu çatısı altında birleştirilmiş olan askeri yapıda, yine Mısır'lı subaylar hassas noktalarda bulunmuşlardır. Suriye tarafında birleşme konusunda artan hoşnutsuzluk yine Suriye'ye has yöntemlerle çözülmek istenmiş, bağımsızlığından bu yana sürekli askeri darbelerle yönetilen ülke yine çözümü yapacağı bir darbe ile bulmuştur. 28 Eylül 1961'de Abdülkerim Nahlavi muhafazakâr siyasetçilerin desteğiyle gerçekleştirdiği hükümet darbesiyle Suriye'yi Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayırmıştır. Önemli bir direniş görmeyen darbe, Baas yanlılarından da farklı tepkiler almıştır. Hurani taraftarları birlikten ayrılmayı olumlu bulmuş, Eflak ve Bitar'ın kontrolündeki Baas yanlıları ise karşı çıkmışlardır. Mamun Kuzbari'nin kurduğu hükümet ülkenin adını Suriye Arap Cumhuriyeti olarak değiştirerek Arap Ligi'ne üye yapmıştır. Bu arada Mısır ayrılmayı şiddetle eleştirerek yeni yönetimi hain olmakla itham eden politikalarına devam etmiştir. Ordunun kontrolü altında kurulmuş olan Kuzbari Hükümeti 21 Kasım 1961'de iktidardan uzaklaştırılarak ülkede parlamento seçimleri yapılmıştır. 14 Aralık 1961'de Nazım el-Kudsi Cumhurbaşkanı, Maruf Davalibi ise Başbakan'lık koltuğuna oturmuştur. Nasır'ın tüm Arap dünyasında etkili olduğu bu dönemde Suriye iki kanadın rekabetine sahne olmuştur. Nasır yanlıları ve karşıtları olarak nitelendirilen gruplar ülkede kıyasıya mücadele ederken, bir grup subay 3 Mart 1962'de yeni bir darbe gerçekleştirmiştir.¹⁰⁹

Suriye baş döndürücü bir hızla gelişen siyasi olaylar neticesinde kargaşa ortamına dönüşmüştür. Çıkan karışıklıkları kontrol edemeyen askeri cunta karşısında, Beşir el-Azm yeni bir hükümet kurmakla görevlendirilmiştir. Ülkede bunlar yaşanırken, önemli rakibi olan Ekrem Hurani'den kurtulan Mişel Eflak, Baas içerisinde gücünü iyice pekiştirmiş olup Mısır'la tekrar birleşmesi yönünde kararlı politika gütmüştür. Suriye'de Nasır yanlısı yeni bir darbe girişimi ortaya çıkarılınca, Cumhurbaşkanı Nazım el-Kudsi Mısır'ı ülkesinin iç işlerine müdahale ettiği gerekçesiyle Arap Ligi'ne şikâyet etmiştir.¹¹⁰ Suriye'de komünizm

¹⁰⁹ Kamel S. ABU JABER, *Arap Baas...* s.68-70.

¹¹⁰ Doğan ŞENTÜRK, *Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası, Saddam'ın Baas'ı*, İstanbul, Alfa Yay., 2003, s.195-196.

sempatisi ile tanınan Halid el-Azm Başbakanlığında yeni bir hükümet kurulunca doğal olarak SSCB ile yakınlaşma gerçekleşmiştir. Ülkede hızla değişen istikrarsız siyasi yapı, 1961’de gerçekleşmiş olan ayrılıkçı darbenin üzerinden henüz bir buçuk yıl geçmesine rağmen Baas Partisini iktidara taşımıştır.

1.8. ZİYAD HARRARİ HÜKÜMET DARBESİ VE BAAS PARTİSİ İKTİDARI (8 MART 1963)

Suriye’de Baas’çı, Nasır’cı ve Bağımsız subaylar koalisyonundan oluşan bir grup ordu mensubu, Ziyad Harrari önderliğinde 8 Mart 1963’te askeri bir darbe yaparak Suriye’deki ayrılıkçı rejime son vermiştir. Baas Partisi’nin Suriye’de iktidara gelmesi sadece ayrılıkçı rejime son vermemiş, aynı zamanda Suriye’nin bağımsızlığını kazanmasından sonra siyasi iktidarı ele geçirmiş olan geleneksel elitin kurmuş olduğu sosyopolitik yapıyı da yıkmıştır. Irak’taki darbenin aksine Suriye’de kan dökülmeden gerçekleşen bu darbeyle ordu komutanı General Zahr el-Din, Ekrem Hurani ve Cumhurbaşkanı Nazım el-Kudsi tutuklanmıştır. Başbakan Halit el-Azm ise yakınında bulunan Türkiye Büyükelçiliği’ne sığınarak, uzun müddet burada kalmıştır.¹¹¹

1943’te Mişel Eflak ile birlikte Baas Partisini kurmuş olan Salah Bitar¹¹² 9 Mart 1963’te yapmış olduğu açıklama ile hükümeti kurarak başbakanlığını ilan etmiştir. Bitar, hükümete beş Nasır yanlısı üye almış olmasına rağmen bu üyeler Mayıs ayında istifa etmek zorunda kalmışlardır. Söz konusu istifalar ile birlikte Suriye ordusunda Nasır yanlısı olarak bilinen 47 subay ve 1000 ast subay görevlerinden tart edilmiştir.¹¹³ 17-18 Temmuz 1963’te Nasır taraftarı 2000 kişinin başlatmış olduğu darbe girişimi Şam’da kısa bir sürede bastırılmıştır. Darbe girişimi sırasında Sünni Baas Parti mensubu Genelkurmay Başkanı, Milli Güvenlik Kurulu Devrim Konseyi Başkanı, Başbakan Yardımcısı, Savunma Bakanı, İçişleri Bakanı görevlerini üstlenen Tümgeneral Emin el-Hafız’ın güçlenerek öne çıktığı görülmüştür. 4 Ağustos 1963’te Salah Bitar 6 ay içinde 4. Hükümetini kurmuştur. Suriye’de sık sık yaşanmakta olan darbe teşebbüslerine bir yenisi daha eklenmiş olup bu sefer şiddetli ve yaygın mukavemetle karşılaşmıştır. 19 Temmuz’da yapılan yargılamalarda 8 subay ve 14 sivil şahıs darbe teşebbüsü ile ilintili bulunarak idam edilmişlerdir.¹¹⁴ Emin el-Hafız iktidarı sıkı bir şekilde kontrol etmesine rağmen 23 Şubat 1966’da iki Alevi General Salah el-Cedit ve

¹¹¹ Sadık ATAĞ, *Harp Sonrası Dünya (1945–1966)*, Ankara, 1966, s.497.

¹¹² Peter MANSFIELD, *Osmanlı Sonrası...* s.136.

¹¹³ Öner PEHLİVANOĞLU, *Ortadoğu ve...* s.100–101.

¹¹⁴ Öner PEHLİVANOĞLU, *Ortadoğu ve...* s.100.

Hafız Esad, Nurettin el-Atassi ile birlikte Baas Partisi'nin aşırı kanadını iktidara getiren bir darbe gerçekleştirmişlerdir.

1.9. SALAH el-CEDİT HÜKÜMET DARBESİ (23 ŞUBAT 1966)

Suriye tarihinin en kanlı darbesi olarak tarihe geçmiş olup Baas'ın askeri kanadına mensup olan Alevi subaylardan Salah el-Cedit, Hafız Esad ve onlarla işbirliği yapan Sünni kökenli Nureddin el-Atassi tarafından gerçekleştirilmiştir.¹¹⁵ Gerçekleşen darbeye birlikte Hafız Esad, Genelkurmay Başkanlığı ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı görevlerinde bulunarak Suriye'de en etkin kişilerden birisi durumuna gelmiştir.

Cedit, 1 Mart 1966'da Nureddin el-Atassi'yi Suriye'nin yeni Devlet Başkanı, Yusuf Zuayyin'i Başbakan ve İbrahim Makhus'u da Dışişleri Bakanı olarak görevlendirmiştir. Parti aracılığıyla rejimi kontrolünde tutmakta olan Cedit sivil bir zemine doğru adım atarken, Esad ordu içerisindeki etkinliğini hızla arttırmıştır; fakat daha iktidarlarının birinci yılında İsrail'e karşı yapmış oldukları savaşta ağır bir askeri yenilgiye uğrayan Suriye'de bütün dengeler bozulmuştur.¹¹⁶

1.10. SALAH el-CEDİT – HAFIZ ESAD MÜCADELESİ

Suriye'de Baas Partisi'nin muhalifleri 1967'deki İsrail'e karşı yenilgiden Baas rejimini sorumlu tutmuş, rejim ise muhalifleri tutuklayarak sert tedbirler alma yoluna gitmiştir. Savunma Bakanı ve Hava Kuvvetleri Komutanı olan Hafız Esad da yenilgiden dolayı oldukça sıkıntılı bir dönem geçirmekte olup kendisine bağlı bulunan Hava Kuvvetleri İsrail tarafından tamamen imha edilmiştir. İstifa etmesini savunanlara karşı sorumluluğun tamamen Salah el-Cedit ve hükümette olduğunu ifade ederek başarısız durumu üzerinden atma gayreti içerisinde olmuştur.

Esad'ın böyle ağır bir yenilgi yaşamış olması onun gelecekteki kariyeri açısından bir dönüm noktası özelliği taşımış, siyasal açıdan olgunlaşması ve rakiplerinden daha fazla uzaklaşarak ülkede iktidara gelme arzusu bu olaydan sonra daha fazla artmıştır. Baas Partisi'nin 1963 yılında başlayan iktidarı ile beraber Suriye'de Esad ismi her geçen gün artarak önemli bir konuma gelmiştir.

¹¹⁵ Sabahattin ŞEN, *Ortadoğu'da İdeo...* s.251.

¹¹⁶ Sabahattin ŞEN, *Ortadoğu'da İdeo...* s.254,263.

Hafız Esad'ın Salah el-Cedit ile arasında önceki dönemde ortaya çıkmış anlaşmazlıklar 1967 yenilgisinden sonra şiddetli bir noktaya gelmiştir. Baas'çıların kendi aralarında askeri, sosyoekonomik ve dış politika gibi konularda izlenecek siyasi anlaşmazlıklar Salah el-Cedit ve Hafız Esad'ın şahsında iki ayrı akımın oluşmasına neden olmuştur. Esad, İsrail'e karşı mücadele amacıyla Araplar arası işbirliğine öncelik verirken Salah el-Cedit ve hükümeti Suriye'deki devrimci sürece önem vermiştir. İki akım arasındaki rekabet 1968 yılından itibaren giderek büyümüş, ülkede ikili bir iktidar yapısından söz edilmeye başlanmıştır. Hafız Esad, Salah el-Cedit yanlısı subayları ordudaki önemli görevlerden uzaklaştırmaya başlamış yerine kendisine yakın subayları atayarak kendi kadrosunu oluşturmuştur. Genelkurmay Başkanlığı'na arkadaşı Mustafa Talas'ı getirmesi Hafız Esad'ın Suriye ordusundaki gücünü arttırmasında önemli bir etken olmuştur. Hafız Esad'ın ordu içindeki etkinliğine karşın Salah el-Cedit parti içinde sivil kadrolar içerisinde etkinlik kurma gayreti içerisinde olmuştur.

Suriye'nin Ürdün'de yaşamış olduğu askeri başarısızlık Baas Partisi'nin ne denli siyasi uyumsuzluk içerisinde olduğunu gözler önüne sermiştir. Salah el-Cedit grubu Ürdün ile savaşında FKÖ'yü desteklemeyi savunurken Hafız Esad buna karşı çıkmış, neticede Cedit ve taraftarları siyasi ve askeri açıdan büyük prestij kaybına uğramışlardır.

Suriye askeri birliklerinin Ürdün'den geri çekilmesinden bir hafta sonra Arap dünyasının en önemli siyasi figürü olan Mısır Devlet Başkanı Nasır geçirmiş olduğu kalp krizi sonucu 28 Eylül 1970'te yaşamını yitirmiştir.¹¹⁷ Hafız Esad 1 Ekim 1970'te Kahire'de Nasır'ın cenaze törenine katılıp Suriye'ye döndükten sonra ülkesinde iktidar boşluğu olduğunu daha somut bir şekilde fark etmiştir. Artık Esad için Suriye'de yeni bir darbe için geriye sayıma başlanmış bulunmaktadır.

1.11. HAFIZ ESAD HÜKÜMET DARBESİ (13 KASIM 1970)

Hafız Esad 13 Kasım 1970'te Salah el-Cedit yönetimine karşı düzenlemiş olduğu askeri darbe ile Suriye'de iktidarı ele geçirmiştir. Darbeye zırhlı birliklerin ve piyade birliklerinin katılmamaları dikkat çekerken B.M.'deki Arap gözlemciler durumu beklenen bir gelişme olarak olağan bulduklarını açıklamışlardır.¹¹⁸ Gerçekleştirdiği askeri hükümet darbesi ile ülkesindeki askeri darbe serisine son veren Hafız Esad, Cedit, Atassi ve Zuayyin

¹¹⁷ Adid DAVİŞA, *Arap...* s.237.

¹¹⁸ Akşam Gazetesi, 15 Kasım 1970, İstanbul, s.7.

tarafklarlarını tutuklatmıştır.¹¹⁹ Salah el-Cedit Kasım 1970'ten ölmüş olduğu tarih olan 19 Ağustos 1993'e kadar şam'daki el-Mazzah Cezaevi'nde tutuklu olarak kalmıştır. Ölümünün ertesini günü askeri bir törenle Lazkiye yakınlarındaki köyünde toprağa verilmiştir. Diğer tutuklu Nureddin el-Atassi ise, 20 yıl hapis yattıktan sonra 1992 yılında serbest bırakılmış olup kısa bir süre sonra hayatını kaybetmiştir.¹²⁰ Esad'ın diğer asker ve sivil Baas'çı muhalifleri de benzer kaderi paylaşmışlardır.

18 Kasım 1970'de Ahmet Hatib adında eski bir öğretmeni devlet başkanlığına getiren Esad, kendisini de Suriye Başbakanı ilan etmiş,¹²¹ 3 ay sonra şubat 1971'de ise Suriye'nin ilk Alevi Devlet Başkanı olarak tarihe geçmiştir. Böylece Suriye'deki Sünni Devlet Başkanı geleneği de sona ermiş olup aynı zamanda Alevilerin ekonomik ve sosyal ayrımcılığa maruz kalan bir dini cemaat olmaktan kurtularak ülkeye hâkim duruma gelmesi gerçekteşmiştir. Esad liderliğinde yapılmış olan askeri darbeye karşı birkaç gösteri meydana gelmiş olsa da darbe kansız olarak gerçekteştirilerek amacına ulaşmıştır. 1963 darbesinden sonra Suriye siyasetinde etkili hale gelmiş bütün aktörler geçen yedi yıl içerisinde saf dışı edilirken Hafız Esad kendisine karşı tehdit oluşturabilecek rakiplerden kurtulmuş olarak iktidara gelmiştir. Libya, Sudan ve Mısır devletleri Hafız Esad'ın gerçekteştirmiş olduğu hükümet darbesini destekledikleri yönünde açıklamalar yapmışlardır.¹²² Libya Devlet Başkanı Muammer Kaddafi, şam'a yaptığı ziyaret sırasında ülkenin iktisadi düzenini yoluna koymak adına Hafız Esad rejimine ilk ekonomik yardımı yapan devlet başkanı olmuştur.¹²³ Hafız Esad iktidara geldikten 2 hafta sonra Kahire'de Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat ile bir araya gelerek askeri faaliyetlerdeki ilişkilerin güçlendirilmesine yönelik görüş alişverişinde bulunmuşlardır.¹²⁴

İktidarda geçirdiği bir ayın sonunda basın toplantısı düzenleyerek gazetecilerin karşısına çıkan Hafız Esad, Suudi Arabistan ile ilişkilerini düzeltme arzusunda olduğunu dile getirmiş, aynı zamanda Suriye ile dört ABD petrol şirketi arasındaki anlaşmazlığın çözümünün Suriye'nin şartlarının kabul edilmesinden geçtiğini ileri sürmüştür. Lübnan Başbakanı Saim Saeb Salem ile Başkent şam'da görüştükten sonra gazetecilerin karşısına geçen Hafız Esad, işgal altındaki Batı şeria veya Gazze şeridi'nde bağımsız bir Filistin Devleti kurulması fikrinden yana olmadığını açıklamıştır. Esad ayrıca, Suriye, Mısır, Libya ve

¹¹⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 14 Kasım 1970, İstanbul, s.7.

¹²⁰ Nikolaos Van DAM, *Suriye'de...* s.119.

¹²¹ Tercüman Gazetesi, 19 Kasım 1970, İstanbul, s.7.

¹²² Vatan Gazetesi, 19 Kasım 1970 İstanbul, s.1-3.

¹²³ Vatan Gazetesi, 25 Kasım 1970 İstanbul, s.3.

¹²⁴ Vatan Gazetesi, 28 Kasım 1970 İstanbul, s.3.

Sudan'dan kurulu federasyonun birlik yolunda önemli bir yol aldığını da sözlerine eklemiştir.¹²⁵

Hafız Esad'la Suriye'de sağlanmış olan görece uzun süreli istikrar, ordu ve parti içi disiplinin, önceki dönemlerden farklı olarak mezhep, bölge ve aşirete dayalı hiziplerden etkilenmemesi olarak açıklanabilir. Geriye yalnız Hafız Esad'a bağlı Alevi subaylar grubunun kalması ve mutlak güce sahip bu grubun kendi iradesini diğerleri üzerinde empoze edebilmesi bunda önemli etkidir. Hizipçiliğin askeri disiplin üzerindeki etkisine Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin kazandığı başarılar gösterilebilir: Ekim 1973'te İsrail'e karşı yapılan Yom Kippur Savaşı sırasında subay birlikleri ile Baas Örgütü mezhep, bölge ve aşirete dayalı hiziplerden derinlemesine etkilendiği görülmüştür; fakat buna rağmen Haziran 1967'ye oranla çok daha iyi sonuçlar elde etmiştir.¹²⁶

Esad iktidarında ülkedeki güç odakları hiçbir zaman istikrarlı bir yapıya kavuşmamış olup oldukça değişken ve kırılğan bir özellik göstermiştir. Gücü paylaşanlar bazen görevden alınıp sürgüne gönderilirken bazen de tekrar eski görevlerine geri dönerek güç mücadelesinde taraf olamayacak şekilde sindirilmişlerdir. Esad bu türden kurnazca politik manevraları sık sık yapmış ve rakiplerin olası bir darbesinin önüne geçmek için her türlü mücadele aracını meşru saymıştır. Esad'ın oluşturduğu mekanizmanın başarısı büyük ölçüde hiyerarşik bir yapıya sahip olmayışıyla açıklanabilir. Nitekim kilit konumdaki askeri birimlerin ve istihbarat servislerinin arasındaki eşit güç paylaşımı bunların birbirlerini karşılıklı olarak dengelemelerini kolaylaştırmaktadır ki, bu durum Esad rejimine tehdit oluşturabilecek bir muhalif gücün oluşumunu engellemektedir.¹²⁷ 1970'li yıllarda, yani rejimin başlangıç dönemlerinde stratejik mevkilerde görev yapan Alevi güvenlik mensuplarının 20-25 yıl boyunca görevlerinin başında bulunmaları da yönetimin devamlılığının en önemli göstergesidir. Hafız Esad'ın sadakat konusundaki hassas tavrı uzun vadede istemiş olduğu sonuçları vermiştir.

1.12. HAFIZ ESAD DÖNEMİ SURİYE DIŞ POLİTİKASI VE TÜRKİYE İLE İLİŞKİLER (1970-2000)

Suriye'den Fransızların geri çekilmeleri ülkede bağımsızlık sloganları altında yeni bir dönemi başlatmıştır. Tüm ayrılıklar gün yüzüne çıkarak ülke çıkar grupları arasında kıyasıya

¹²⁵ Vatan Gazetesi, 6 Aralık 1970, İstanbul, s.1.

¹²⁶ Oral SANDER, *Siyasi Tarih- 1.Dünya Savaşının Sonundan 1980'e Kadar*, Ankara, İmge Yay., 1989, s.401.

¹²⁷ Şatlık AMANOV, "Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası", Yay. Haz. Türel YILMAZ, Mehmet ŞAHİN, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Ankara, Platin Yay., 2004, s.201.

bir mücadeleye sahne olmuştur. 1949’da başlayan darbeler prematüre hükümetler doğurmuş olup hiç birisi ülkede kalkınma ve reform adına adım atamamıştır. Fransız baskı politikalarından sonra ülkede askeri darbelerle gelen diktatörlerin baskıları yer değiştirmiştir.

Darbelerin ardından sivil yönetimler oluşturulmuş olsa da subayların politikaya müdahale etmeleri neredeyse gelenek haline gelmiştir. Kurulan hükümetler homojen olmamakla birçok parçaya bölünmüş olduğu görülmüştür. Bunda sömürge döneminde uygulanmış olan Fransızların böl ve yönet politikaları önemli rol oynamıştır.

İstikrarsızlığa yol açan bir diğer önemli husus ise ülkedeki subayların siyasallaşmaları ve hizipleşmeleridir. Hüsnü Zaim başlatmış olduğu hükümet darbesiyle orduyu ülkenin birinci siyasal gücü haline getirmiştir; fakat Mısır’daki gibi ordunun üzerinde otoritesini uzun süre koruyabilecek Nasır profilinde kimse çıkmamıştır.¹²⁸

Darbeci diktatörlerden sonuncusu olan Hafız Esad’ın 1970’te iktidara gelmesi Suriye dış politikasında yeni bir dönemi başlatmıştır. Ülkenin 60 yıllık bağımsızlık döneminin yarısı Esad iktidarı yönetimi altında geçmiştir. Öncelikle Arap ülkeleri nezdinde ülkenin imajı düzelmeye başlamış ve buna paralelde çeşitli ilişkiler tesis edilmiştir. İdeolojik tercihlerin rolü belirleyici olmaktan çıkıp realist eğilimler dış politikada belirleyici unsur olmuştur. Suriye dış politikasının iki temel noktaya odaklandığı söylenebilir: Ulusal güvenlik ve bölgede güç ve saygınlığın artırılması.

1970’ten itibaren Suriye dış politikası çok daha tutarlı ve sürekli bir çizgi izlemiş, dış politika öncelikleri iktidar seçkinlerinin mezhep yapısından bağımsız olarak şekillendirilmiştir. Esad döneminde Suriye bölgesel güç haline gelirken Arap-İsrail barış görüşmelerinde vazgeçilmez bir rol oynamıştır. ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissenger’in “*Ortadoğu’da Mısır’sız savaş Suriye’siz barış olmaz*” sözü Suriye’nin Arap-İsrail diplomasisinde taşıdığı önemi göstermesi açısından çarpıcıdır.¹²⁹ Suriye’nin bölgesel bir güç olma hedefi beraberinde bazı yükümlülükleri ve maliyetleri de getirmiştir. Örneğin 1987’de Suriye, İran-Irak Savaşı’nda İran’a verdiği destek ve Lübnan’a yaptığı müdahaleden dolayı Arap Devletleri tarafından dışlanmışır. Yine Suriye ekonomisi askeri bütçenin aşırı fazla olmasından dolayı zorluklarla boğuşurken ülkenin askeri teknolojisi de büyük ölçüde SSCB’ye bağımlı hale gelmiştir. Suriye dış politikası ulusal çıkar ekseninde algılanan yarar ve maliyetlerin pragmatik hesaplamasına dayalı olarak yürütülmüştür.

¹²⁸ William L. CLEVELAND, *Modern Orta...* s.361.

¹²⁹ Oytun ORHAN, “Suriye Arap Cumhuriyeti”, *Stratejik Öngörü Dergisi*, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yay., 2006, s.5.

Türkiye'nin Suriye'ye yönelik dış politikası, Türkiye'nin toprak bütünlüğü, petrol ihtiyacı ve Hatay gibi konular ekseninde şekillenmiştir. Hatay'ı kendi sınırları içerisinde gösteren haritaları okullara ve resmi dairelere astıran Esad, Suriyeli çocuklara sözde Osmanlı sömürgeciliğini vurgulayarak onları Türk düşmanı olarak yetiştirmiştir. Hafız Esad'la birlikte Türkiye Cumhuriyeti ve Suriye arasındaki ilişkilere iki yeni unsur daha eklenmiştir. Esad rejimi Türkiye'nin Fırat nehri üzerinde kurmaya başladığı barajlar ve uygulamaya koyduğu GAP vasıtasıyla, Fırat'ın sularının ileride tamamen kesilmesinden yaşamsal kaygılar duymuştur. Türkiye açısından ise, Suriye'nin esasta bağımsız bir Kürt devleti fikrinin karşısında olmakla beraber Türkiye'yi su konusunda yola getirebilmek ümidiyle bölücü terör örgütü PKK'ya lojistik ve askeri destek sağlaması büyük ölçüde rahatsızlık yaratmıştır.¹³⁰ İki ülke arasında Hatay, su ve güvenlik problemlerinin haricinde sorun olabilecek diğer konular ise; Süleyman Şah Türbesi, Türk vatandaşlarına ait Suriye'de gayrimenkuller, Osmanlı eserleri ve Osmanlı hanedanına mensup kişilerin kabirleri, deniz yan hududu olarak gösterilmektedir.¹³¹

¹³⁰ Selahattin İBAS, "Türkiye Suriye İlişkilerinin... s.55-56.

¹³¹ O. Metin ÖZTÜRK, *Türkiye ve Ortadoğu (Savunma ve Güvenlik Açıklarından)*, Ankara, Gündoğan Yay., 1997, s.70.

İKİNCİ BÖLÜM

MISIR

2. HÜR SUBAYLAR HÜKÜMET DARBESİ VE TÜRKİYE'DEKİ YANKILARI (23 TEMMUZ 1952)

1948 Arap-İsrail Savaşı'nın Arap toplumunda ulusalcı akımların yükselmesi ve Mısır'ın yenilgisinin ülkenin yönetsel zafiyetinden kaynaklandığını düşünen bir grup genç subay 1949'da Cemal Nasır önderliğinde Hür Subaylar Komitesi adı altında gizli bir örgütlenmeye gitmişlerdir. Mısır Silahlı Kuvvetleri'nde çok kısa zamanda destek bulan örgüt, sivil ve askeri camiada saygın bir yeri olan General Necib'in de örgütlerine katılmasını sağlamıştır. Savaşın ardından baş gösteren siyasal kargaşa ortamında ideallerini gerçekleştirmek adına harekete geçen askeri komite 23 Temmuz 1952'de Ras el-Tin Sarayı'nı tanklarla çevirerek Kral Faruk'un iktidarını devirmiştir.¹³² Mısır Kralı Faruk, saltanatı süresince devlet idaresinde son derece gayriciddî bir tutum içerisinde zevk ve sefa düşkünü hafif bir kişilik örneği sergilemiştir. Hükümet darbesinden bir yıl önce çıkmış olduğu seyahatte Capri adasına giderek kendisine malikâne bakmış ve etrafındakilere Mısır'ın son kralı olduğunu yineleyerek adeta başına gelecekleri bir yıl önceden sezmiştir.¹³³

Gerçekleştirilmiş olan darbe, bir devrim niteliği taşıyarak, Mısır'ın ulusal bağımsızlık mücadelesinde bir dönüm noktası olmasının yanı sıra Hür Subaylar kendilerini 2500 yıllık Mısır tarihinde ilk kez yönetime gerçek yerli Mısırlılar olarak takdim etmişlerdir.¹³⁴ Darbe sonrası ülkede yapılan reformlar köklü değişimlere yol açarak sonradan Hür Subaylar Devrimi, Nasır Devrimi ve Temmuz 1952 Devrimi isimleri ile anılacaktır.

Bir posta memurunun oğlu olarak 1918 yılında İskenderiye'de doğmuş olan Nasır, eğitim hayatına Kâhire'de yaşayan amcasının yanında devam etmiş, gençlik dönemlerinde Mısır toplumunda hızla yayılmakta olan milliyetçi akımların etkisiyle İngiliz karşıtı sokak eylemlerinde bulunmuştur.¹³⁵ 1939'da Kraliyet Askeri Akademisini bitiren Nasır, arkadaşlarıyla kurmuş olduğu komitede örgütçü özelliklerinden dolayı zamanla ön plana çıkmıştır. Sahip olduğu fiziki özelliklerinin yanı sıra iradesi ve soğukkanlı tavırları ve pratik

¹³² Harun BODUR, *Kronolojik...* s.476.

¹³³ Sedat SİMAVİ, "Ey Gaziler Yol Göründü" *Hürriyet Gazetesi*, 27 Temmuz 1952, İstanbul, s.1.

¹³⁴ Ellen Kay TRIMBERGER, *Tepeden İnmeci Devrimler*, Çev. Fatih USLU, İstanbul, Gelenek Yay., 2003, s.179.

¹³⁵ Camal Abd el NASSER, *Mısır İhtilalinin İçyüzü*, İstanbul, Vatan Gazetecilik ve Matbaacılık T.A.Ş., 1954, s.68-69

zekâsı onun ileriki yıllarda üstleneceği görevler hakkında çevresine daha genç yaşında ipuçları vermiştir.

Gerçekleşen hükümet darbesinin ardından, Nasır, Mısır'ı sosyalist, tek partili ve resmi dini İslam olan bir devlet olarak ilan etmiştir. Nasır rejiminin ideolojisi ve meşruluğu radikal milliyetçiliğe dayanmakta olup darbeci kadronun öncelikli amacı Mısır'ın yıllar süren Batı emperyalizmine boyun eğmesini sonlandırmak, Arap-Müslüman kimliğini geri getirmek ve bağımsız milli ekonomik gelişmeyi sağlamak olmuştur. Bu amaç Nasır'ın dış politikalarında da kendini göstermiştir. Arap dünyasını Batı etkisinden sıyrıp Mısır'ın liderliğinde bağımsız bir güçlü birlik haline getirmek ideali Nasır için en önemli hedef olmuş ve bu noktada İsrail Devleti yaşamsal tehdit unsuru olarak algılanmıştır.¹³⁶

Hür Subaylar iktidarı ele geçirdiğinde, başlangıçta hem SSCB hem de ABD yeni yönetime karşı tavır belirlemede zorlanmışlardır. SSCB kısa süre sonra yapmış olduğu açıklamayla darbecileri ABD bağlantılı gerici bir hareket olarak değerlendirmiş olup Çin Halk Cumhuriyeti ise Mısır'daki yeni yönetimi karşı devrimci, askeri diktatörlük olarak nitelenmiştir. Zira ulusal bağımsızlık hareketlerine özgü bir biçimde Hür Subaylar ilk dönemlerinde hem içerde hem dışarıda her kesimin kendinden bir şey bulabildiği karmaşık bir özellik göstermiştir. Bir yandan Mısır'ın ve Arap Dünyası'nın geleneksel dış siyaset sorunlarıyla uğraşırken bir yandan da yaklaşımları, II. Dünya Savaşı sonrasında iki kutuplu dünyasında soğuk savaş ortamının yarattığı gerilimler ve olanaklarla şekillenmiştir.

Devrim, Türkiye'de de sürpriz olarak nitelenmiş ve sıcaklığına hükümet tarafından müspet veya menfi bir açıklama yapılmamıştır. Dönemin iktidara yakınlığı ile bilinen basın organı Zafer Gazetesi'nde yer alan başmakalede gerçekleşmiş olan darbenin yerel bir özellik taşıdığına vurgu yapılarak rejime ve dolayısıyla Kral Faruk'a yönelik yapılmadığına işaret edilmiş, ayrıca dış politika parametrelerinde de değişim yaşanmayacağı ifadeleri kullanılmıştır.¹³⁷ Darbenin hızlı bir şekilde değişimlere yol açması yapılmış olan öngörülerini boşa çıkartmış, Kral Faruk darbeden üç gün geçmeden tahttan indirilerek ülkeyi terke mecbur kılınmıştır. Mısır halkı Kralları'nın İskenderiye'den ayrılışını büyük bir sessizlikle izlerken, ülke yönetimini 4 üyeden oluşan Niyabet Meclisi'nin yapması kararlaştırılmıştır.¹³⁸

Darbeyi gerçekleştirmiş olan subayların öncelikli hedefinin İngiliz egemenliğine son vermek ardından da ABD yardımlarıyla kalkınma ve modernleşmeye yönelik adımlar olduğu görülmüştür. Nasır, politikalarını uygulamadan önce iktidarını güçlü ayaklar üzerinde

¹³⁶ Yaseen SHADAN, "Mısır Arap Cumhuriyeti", *Stratejik Öngörü Dergisi*, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yay., 2006, s.7.

¹³⁷ Mümtaz Faik FENİK, "Mısır'daki Darbenin İçyüzü", *Zafer Gazetesi*, 26 Temmuz 1952, Ankara, s.1-3.

¹³⁸ Yeni Sabah Gazetesi, 27 Temmuz 1952, İstanbul, s.7.

yükseltme düşüncesi ile hareket etmiş olup ilk olarak halk tarafından sevilen ve sayılan yüksek rütbeli General Muhammed Necib'i Hür Subaylar üyesi olmamasına karşın İhtilal Konseyi Başkanlığı'na getirmiştir. Nasır'ın yine aynı yöndeki politikalarının bir diğeri ise ülkede geniş halk desteğine sahip ve bir dönemde kendisinde içerisinde bulunduğu Müslüman Kardeşler Örgütü ile kurmuş olduğu yakın ilişkiler olmuştur. Gerçekleşen darbe sonrası ülkedeki bütün siyasi partilerin kapatılmasına karşın Müslüman Kardeşlere dokunulmamıştır. Tüm bu politikalarının tek gerekçesi; kendisinde olmayan ve şiddetle gereksinim duyduğu halk desteğini kazanmak arzusu olmuştur. Ülke de Hilali Paşa'nın yerine Ali Mahir Paşa Başbakanlığa getirilmiştir.¹³⁹

Darbe Türkiye'de de merakla izlenmekte olup Cumhuriyet Gazetesi başyazarı Nadir Nadi, 17 Ağustos 1952'de köşesinde Mısır'daki darbenin yankıları konusunda mühim tespitlerde bulunmuştur. Mısır siyasal hayatında yaşanan değişimin Atatürk devrimlerinin bölgesel bir etkisi olduğu yönünde açıklamalar yapmış, Mısır toplumunun ulusal bilincinin yaşanan süreçte asıl destekleyici ve belirleyici unsur olduğuna işaret etmiştir. Burada Afgan Kralı Amanullah Han'ı örnek göstererek Atatürk'ün yaptıklarını ülkesinde uygulamak isteğinin Afgan toplumunda yeterince idrak edilmemesinden ötürü başarısızlıkla sonuçlandığını ifade etmiştir. Atatürk'ün başarılarının yarı veya tam sömürge İslam ülkelerinde bağımsızlık yolunda kıvılcım etkisi yarattığını; fakat Necib'in ülkede uyguladığı politikayı biraz beklemek gerektiğini sözlerine ekleyen Nadi, devrimlerin başlamasının önemli olduğunu asıl önemli noktanın ise başlanı bitirmek olduğunun altını çizmiştir.¹⁴⁰

İngiltere iktidar değişiminden duymuş olduğu kaygılarla darbeyi izleyen günlerde Süveyş Kanalı'ndaki genel karargâhı olan Fayed'e önemli yığınak yaparak güçlerini buraya yönlendirmiş ve Akdeniz deki tüm askeri güçleri'nde teyakkuz haline geçmiştir. Birkaç gün önce ziyaret maksatlı İstanbul limanında demirleyen İngiliz filosuna ait iki uçak gemisi, bir kruvazör ve iki muhrip 28 Temmuz'da İngiltere'nin çıkarlarını korumak maksadıyla Mısır'a doğru harekete geçmiştir.¹⁴¹

8 Ağustos 1952'de Mısır Silahlı Kuvvetler Komutanı General Necib yaptığı açıklamada, ordunun modernize edilmesi hususunda Alman uzmanlardan yararlanacaklarını ifade etmiştir. Başbakan Ali Mahir Paşa ise aynı gün yapmış olduğu açıklamayla mevcut

¹³⁹ Zafer Gazetesi, 24 Temmuz 1952, Ankara, s.3.

¹⁴⁰ Nadir NADİ, "Onun İzinde" *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Ağustos 1952, İstanbul, s.1-3.

¹⁴¹ Hürriyet Gazetesi, 28 Temmuz 1952, İstanbul, s.4.

anayasanın çağın gereklerine uygun olmadığını belirterek üzerine değişiklikler yapılacağını açıklamıştır.¹⁴²

General Necib Türk gazetelerine verdiği beyanatta; “*Ümit ediyorum ki Türk Ordusu’nun vatani için yaptığı başarılı işleri, Mısır Ordusu da vatani için yapacaktır.*” diyerek Atatürk devrimlerine karşı duyduğu hayranlığın yanında milli menfaatlere bağlılığını da ortaya koymuştur.¹⁴³

12 Ağustos 1952’de hükümetle ordu arasında varılmış olan mutabakata göre, Mısır’da 200 dönümden fazla toprağa sahip olunamayacaktır.¹⁴⁴ Ülkedeki büyük toprak sahiplerinin arazilerinin Mısır köylülerine tahsis edilmesi kararı alınmıştır.¹⁴⁵

24 Ağustos 1952’de İsrail Başbakanı David Ben-Gurion, parlamentoda yapmış olduğu açıklamayla Mısır’daki rejime son vermiş olduğundan ötürü General Necib ve ekibini tebrik etmiştir. Konuşmasında Mısır’la yakın ilişki kurmak istediklerini belirterek bunun iki ülkenin de yararına olacağını ifade etmiştir.¹⁴⁶

26 Ağustos 1952’de Mısır hükümeti tarafından adaleti sağlamak adına yürürlüğe ilk giren kanun, servet sahiplerinin, özellikle ülke idaresinde bulunmuş olanların bildirimde bulunarak servetlerinin kaynağını on beş gün içerisinde beyan etmelerini zorunlu kılmaktadır.¹⁴⁷

7 Eylül 1952’de General Necib Mısır’da hükümeti kurarak başbakanlığı ele almıştır. Tevkif edilenler arasında üç eski başbakanın ve birçok bakanın da bulunduğu yüz civarında kişi olduğu açıklanmıştır. Necib and içtikten sonra yaptığı açıklamada tek amaçlarının Şubat 1953’de yapılacak seçimlere kadar dürüst bir parlamento oluşturarak ülke siyasetini istikrara kavuşturmak olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁸ Necib’in kurduğu kabinede Müslüman Kardeşler Örgütü’ne mensup bir üyenin bulunması çeşitli kaygıları da beraberinde getirmiştir.¹⁴⁹

9 Eylül 1952’de Mısır hükümeti yapmış olduğu toplantının ardından, siyasi parti faaliyetlerinin ve ülkede zirai reform ve arazi mülkiyeti düzenlenmesi hususunda kanunların kabul edildiğini açıklamıştır.¹⁵⁰

Ulus gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın köşesinde Hür Subaylar Darbesi ile 1908’deki İttihat ve Terakki hareketi arasında benzerlik kurarak her ikisinde şahsi diktatörlük

¹⁴² Milliyet Gazetesi, 08 Ağustos 1952, İstanbul, s.7.

¹⁴³ Cumhuriyet Gazetesi, 11 Ağustos 1952, İstanbul, s.1-7.

¹⁴⁴ Milliyet Gazetesi, 13 Ağustos 1952, İstanbul, s.7.

¹⁴⁵ Hürriyet Gazetesi, 2 Ağustos 1952, İstanbul, s.6.

¹⁴⁶ Akşam Gazetesi, 25 Ağustos 1952, İstanbul, s.4.

¹⁴⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 27 Ağustos 1952, İstanbul, s.1.

¹⁴⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 08 Eylül 1952, İstanbul, s.5.

¹⁴⁹ Hüseyin Cahit YALÇIN, “Yeni Bir Diktatörlük Doğuyor” *Ulus Gazetesi*, 14 Eylül 1952, , Ankara, s.3.

¹⁵⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 10 Eylül 1952, İstanbul, s.6.

heveslerinden arınmış dâhili idaredeki yolsuzluk, başıbozukluk ve saray hâkimiyetine karşı yapılmış olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁵¹

Türkiye’de Cumhurbaşkanı Celal Bayar 1 Kasım 1952’de TBMM’yi açarken yaptığı konuşmada, Mısır’daki Hür Subaylar Devrimi’ne hiç değinmeyerek buna karşılık dostluk bağlarıyla bağlı bulunduğumuz Ortadoğu devletlerinin tam eşitlik şartlar içerisinde karşılıklı yardım ve müşterek savunma hususunda işbirliğine katılmalarını temenni etmiştir. Cumhurbaşkanı’nın bu beyanını 1952 sonunda Mısır’da Nasır Devrimi’nin gelişme istikametini henüz tayin edemediğini göstermiştir.

Türkiye’nin Mısır’daki 23 Temmuz Nasır Devrimi’nin gerçek yüzünü göremediği ve yanlış değerlendirdiği gerçeği Batı dünyasında da aynı doğrultuda algılanmıştır. 23 Temmuz devrimi arkasından Nasır profilinin ortaya çıkması bir hayli zaman almıştır. Devrim liderliği içerisinde patlak veren mücadeleler Türkiye’de dâhil genel bir yanılığın başlıca sebebi olmuştur. Türkiye’nin bu yanılığı bir uzlaşma istikametinde kullanma çabası da göz ardı edilmemelidir. Türkiye 23 Temmuz’dan sonra Mısır’daki gelişmelere de yeterince ilgi gösterememiştir. Çünkü 1952 Mayıs’ında İran’da yapılan genel seçimlerde Dr. Musaddık’ın Milli Cephesi ile komünist Tudeh Partisi’nin mecliste çoğunluğu sağlaması ve Dr. Musaddık’ın başbakanlığa gelmesinden sonra İran Şahı’nı devirmek için giriştiği mücadele 1952 Ağustos’unda iyice şiddetlenmiş Türkiye’nin dikkati bu yöne odaklanmıştır. Türkiye’nin Hür Subaylar Darbesi’nin perde arkasındaki lideri olan Nasır ile karşı karşıya gelmesi Necib’i devirmiş olduğu 1954 sonlarından itibaren olmuştur.¹⁵²

1953 yılı başında bütün partiler feshedilmiş 10 Şubat’ta geçici anayasanın kabulü ile Devrimci Komuta Konseyi ülkenin tek hâkimi konumuna gelmiştir. 18 Haziran’da da Cumhuriyet ilan edilerek Necib Cumhurbaşkanı olurken darbenin perde gerisindeki güçlü adamı Nasır Başbakan Yardımcısı ve İçişleri Bakanı koltuğuna oturmuştur.

Yeni rejimin İngiltere’ye ve Batı’ya yönelik genel güvensizliğe karşın ABD’lilere bakışı olumlu olmuştur. Başbakan Ali Mahir 27 Ağustos’ta ABD Büyükelçisi Jefferson Caffrey ile yapmış olduğu görüşmede ekonomik, sanayi ve askeri konularda bir dizi temaslarda bulduklarını açıklayarak yardım taleplerinin olumlu karşılandığını ifade etmiştir.¹⁵³ Yıllar sonra yazmış olduğu hatıratında Enver Sedat bu konuyu aşağıdaki satırlarla aydınlatmıştır:

¹⁵¹ Hüseyin Cahit YALÇIN, “Bir Benzeyiş” *Ulus Gazetesi*, 07 Ağustos 1952, , Ankara, s.1-5.

¹⁵² Fahir ARMAOĞLU, *İki Tarafın Bakış...* s.165.

¹⁵³ *Hürriyet Gazetesi*, 28 Ağustos 1952, İstanbul, s.1–3.

“ABD Büyükelçisi Jefferson Caffrey ile yakın ilişkilerimizden dolayı ABD’den isteklerimize aldığımız cevap olumlu karşılanmış ve derhal hükümetimizle temasa geçilmiştir. Aldığımız cevap ABD’nin bizimle karşılıklı emniyet paktı oluşturmak istediğiydi. Bu formül bize bildirilirken ABD’nin Mısır’a bedelsiz olarak silah vermeye hazır olduğu ancak silahlarla birlikte bir kısım ABD eksperlerinin de gelmesini ve bu silahları ABD’ye karşı kullanmamayı garanti etmememiz istenmiştir. Kâğıdı ABD sefirine geri verdik ve ‘Teşekkür ederiz; biz silahları kendi paramızla satın almak istiyoruz. Onları bedava istemiyoruz. Karşılıklı emniyet paktını da reddediyoruz; çünkü hayatımız kadar önemli saydığımız bağımsızlığımızı yaralar.’”¹⁵⁴

Hür Subaylardan bazılarının darbe öncesi CIA ile görüşmeler yaptıkları ortaya çıkmıştır. İran’daki CIA darbesinin yürütücüsü Kim Roosevelt, darbe öncesinde Kahire’deki karışıklıklar üzerine kente gelmiş, Kral Faruk’la görüşerek toprak reformu gibi önlemlerle durumu düzeltmesini önermiştir. ABD görevlileri iktidardan umudu kesince de başka arayışlara girmişler ve ordu üzerinde odaklanmışlardır.

Darbeden beş gün sonra General Necib’in sözcüsü Batılı askeri ataşelere Mısır silahlı güçlerinin komünist faaliyet ve propagandalara karşı mücadele etme üzerine gayri resmi bir komite kurmak istediğini belirterek bu komitede ayrıca Fransız ve Amerikan elçiliklerinden askeri temsilcilerin de yer almasını umut ettiğini ifade etmiştir. Bunun ardından Necib’in sözcüsüyle ABD elçilik temsilcisi arasında yapılan toplantıda sözcü, komitenin amacını komünistlerle mücadele etmek ve ABD lehine bir eğilim sağlamak üzere iç propaganda planlaması olarak tanımlamıştır. Yine darbeden hemen sonra ABD Dışişleri Bakanlığı’na; *“Benim isteğim üzerine Mısır’lı yetkililer cezaevindeki 14 önde gelen komünisti serbest bırakmadılar”* diye müjde verebiliyordu. Yeni rejimin antikomünist tutumu ABD’yi son derece umutlandırmıştır.

ABD büyük elçisi Caffery’nin cuntaya telkinleri ve yeni rejime destek verilmesi yönündeki önerileri de ABD yönetimi üzerinde etkili olmuştur. Nitekim 25 Kasım 1952’de ABD yönetimi önceki dönemde anlaşmaya varılmış ve darbe üzerine İngilizlerin isteğiyle ertelenmiş bir milyon dolar değerindeki askeri malzemenin Mısır özel polisi birimlerine aktarılmasına karar verilmiştir. Nasır ve arkadaşları Caffery vasıtasıyla kendileri düşerse aşırı solcuların iş başına gelmesinin kaçınılmaz olduğu kanısını ABD hükümetine hissettirerek önemli kazanımlar hedeflemişlerdir. Caffery, İhtilal Konseyi’ndeki subaylardan bahsederken

¹⁵⁴ Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasi Tarihi’nde Demokrat Parti(1946-1960)*, Ankara, Phoenix Yay., 2004, s.313.

“My Boys” demekten daima zevk almış ve onlara duymuş olduğu güvenden Türk meslektaşına da bahsetmiştir.¹⁵⁵

Nasır ilk dönemlerde tıpkı General Necib gibi Atatürk’e övgüler yağdırmış olsa da Türkiye’ye karşı tavrı Bağdat Paketi’nden da önce hasmane bir tutum içerisinde olmuştur. Bilinçaltında duymuş olduğu öfkenin sebebi Osmanlı Dönemi’nde Türklerin Mısır’ı yönetmesiyle ilintilidir. Nasır yaşanmış olan idari durumu kolonyalizm olarak nitelendirerek Türklere karşı gençlik dönemlerinden itibaren olumsuz duygular beslemiştir. Nasır Mısır’da henüz ikinci adam iken aramızda Büyükelçi Tugay skandalı patlak vermiştir. Kahire Büyükelçisi Hulusi Tugay’ın çeşitli defalar Nasır yönetimine yönelik yapmış olduğu eleştirileri ve eşinin mallarının, ailesinin kraliyetle bağlantısı nedeniyle, kamulaştırılması Mısır’ın darbeci yönetimi nezdinde huzursuzluk yaratmıştır.¹⁵⁶

2.1. MİSİR - TÜRKİYE BÜYÜKELÇİ KRİZİ (1954)

Ortadoğu’nun monarşi rejimleri Mısır’daki gelişmeleri kaygıyla izlerken SSCB’de bütün propaganda imkânlarıyla Arap Dünyası’nı Türkiye aleyhine kışkırtarak onların Batı aleyhtarlığı duygularını sömürmeye çalışmıştır. SSCB’nin bu tavrı özellikle Türkiye’nin NATO’ya girmesinden sonra ve Mısır’da Krallığın yıkılmasıyla ivme kazanmıştır. Bu durumu Türkiye Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü aşağıdaki sözlerle ifade etmiştir:

“Ortadoğu’da mevcut hassasiyet maalesef zaman zaman bir takım yanlış anlamalara meydan vermektedir. Bizim bu kardeş devletlerle aramızın açılmasını isteyenlerin ürettiği propagandalar bu konuda önemli bir rol oynamıştır. Mevzubahis kardeş devletlerle hiçbir şekilde menfaat ayrılığımız olmadığına altını çizerim. Onların istiklalini ve toprak bütünlüğüne riayeti siyasetimizin değişmez bir unsuru olarak görmekteyiz.”

Türk Dışişleri Bakanı’nı uluslararası alanda yanlış anlaşılması ortadan kaldırmak adına yapmış olduğu bu açıklamaların akabinde ve Türk-Mısır ilişkilerinin gelişmesinin güçlük çektiği bir sırada iki ülke arasında büyükelçi krizi patlak vermiştir. Mısır Hükümeti 4 Ocak 1954’te yayınlamış olduğu bildiriye Türkiye’nin Kahire Büyükelçisi Hulusi Fuad Tugay’ın Mısır Hükümeti’ne karşı affedilmez tutumu dolayısıyla ve Başbakan Yardımcısı Albay Nasır ile Türk Büyükelçiliği’nde yapmış olduğu konuşma sebebiyle kendisini “persona non grata (istenmeyen adam)” ilan ettiğini ve 24 saat içinde ülkeyi terk etmesinin istendiği

¹⁵⁵ Mahmut DİKERDEM, *Ortadoğu’da Devrim...* s.56.

¹⁵⁶ Erol MÜTERCİMLER, Mim Kemal ÖKE, *Düşler ve Entrikalar (Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası)*, İstanbul, Alfa Yay., 2004, s.155.

açıklanmıştır. Ayrıca, bu kararın alınmasında etkili olan sebepler şöyle sıralanmıştır: Fuad Hulusi Tugay'ın 21 Aralık 1953'te verdiği resmi veda ziyafetine hiçbir Mısırlı resmi şahsiyeti davet etmemesi, 2 Ocak 1954'te bir serginin açılması sebebiyle tertiplenen toplantıya gelen Başbakan Yardımcısı Nasır'ın elini sıkımdan imtina etmesi, aynı toplantıda Nasır ile şiddetli bir tartışmaya girerek Mısır'ın idarecilerinin ülkeyi felakete sürüklediğini ifade etmiş olmasıdır. T.C. diplomatik bir nezaket çerçevesinde vermiş olduğu cevapta Büyükelçi Tugay'ın tavrının uygun olmadığını kabul etmekle beraber tepkinin çok şiddetli olmasını kınamıştır. Büyükelçi'nin söz konusu tutumu eşinin Sabık Kral Faruk'un kuzeni olması sebebiyle Mısır'ın eski kraliyet ailesine mensup olmasına atfedilmiştir. Büyükelçi Tugay Mısır kraliyet ailesinin bütün eski üyelerinin mülklerini müsadere etme emrini adaletsiz olarak nitelendirmiş ve eşinin Türk tabiiyetine mensup olduğunu açıkça ifade etmiştir; ayrıca Büyükelçi Tugay'ın Mısır'ın dış politikasını sürekli eleştirdiği iddia edilmiştir.¹⁵⁷ Türkiye Cumhuriyeti'nin Mısır'ın bu tavrına karşılık vermiş olduğu notaya cevap 20 Ocak 1954'te Dışişleri Bakanımız Fuat Köprülü'ye iletilmiştir.

Bu arada Nasır, General Necib ve Müslüman Kardeşlerle iktidar mücadelesi içerisinde olurken bir yandan da İngilizleri Mısır'dan atmanın yollarını aramaktadır. Ülkede ihtilalden kısa bir müddet sonra yönetici subaylar arasında çeşitli ihtilaflar baş göstermiş, General Necib ile genç radikal subaylar arasında sorunlar ortaya çıkmıştır. Necib'in yaşı, rütbesi ve kamuoyundaki saygın kişiliği ile aslında sembolik olarak başa getirilmiş olduğunu daha önceki satırlarımızda ifade etmiştik. Namuslu ve saygın bir kişiliğe sahip olan Necib ihtilalci subaylara özgü doğal niteliklerden yoksun olmakla birlikte politik anlamda da beceri sahibi olmadığı için Nasır tarafından kısa bir süre sonra bertaraf edilmiştir. Necib, Batı yanlısı ve eski rejimin temsilcileri ile bağları olmakla birlikte, toplumsal dönüşümler konusunda oldukça temkinli hareket etmiştir. Buna karşılık başını Nasır'ın çektiği genç subaylar İngiliz varlığıyla simgelenmiş Batı sömürgeciliğine kararlı bir biçimde karşı olmakla beraber ülkedeki İngiliz varlığına kesinlikle ve bütünüyle son verilmesi gerektiğine inanmış, radikal toplumsal dönüşümlerin bir an önce yapılması gerektiğini her fırsatta savunmuşlardır.

25 Mart 1954'te toplanmış olan İhtilal Konseyi aşağıdaki kararları almıştır:

- Bütün siyasi partiler faaliyetlerine tekrar başlayabileceklerdir.
- İhtilal Konseyi bizzat hiçbir siyasi parti kuramayacaktır.
- Hiç kimse siyasal haklarını kullanmaktan mahrum edilmeyecektir.
- Kurucu meclisin oluşturulması için genel seçim yapılacaktır.

¹⁵⁷ Yeni Sabah Gazetesi, 5 Ocak 1954, İstanbul, s.1-7.

- İhtilal Konseyi 23 Temmuz'da dağılacak ve böylece ihtilal devresi son erecektir.
- 23 Temmuz'dan itibaren bütün yetkiler Kurucu Meclis'e devredilecektir.
- Kurucu Meclis müstakbel Cumhurbaşkanı seçmekle görevli olacaktır.¹⁵⁸

2.2. MUHAMMED NECİB'İN İSTİFASI (1954)

Necib ile Nasır arasındaki iktidar mücadelesi 1954 yılında açığa çıkınca Nasır ağır darbe almıştır. Necip kararlaştırılan göstermelik cumhurbaşkanı olacağı yerde popüler bir kişi haline gelmiş ve devrimin yönü hakkında çoğunlukla Nasır'inkinden farklı olan görüşlerini günden güne daha yüksek sesle dile getirmeye başlamıştır; ancak Nasır harekâtın kontrolünü elinden bırakmamaya kararlı bir şekilde Necib'e karşı gizli bir mücadele başlatmıştır. Müslüman Kardeşler Örgütü'nün şiddete olan yatkınlığı Nasır için önemli bir fırsat olmuştur. 1954'te Müslüman Kardeşlere mensup bir teröristin Nasır'a yönelik yapmış olduğu suikast teşebbüsü örgütün dağıtılması için yeterli bir gerekçe olmuştur. Diğer yandan gerçekleştirilmiş olan suikast teşebbüsü General Necib'in Müslüman Kardeşler Örgütü'yle ilişkisi kanıtlanmamış olsa da suikastle ilişkilendirilip makamından alınarak 30 yıl boyunca 1984'teki ölümüne dek sürekli gözaltında tutulmasına neden olacaktır.¹⁵⁹ Nasır ustaca yaptığı manevrayla bir taşla iki kuş vurmuştur.

2.3. CEMAL NASIR DÖNEMİ (1954-1970)

Ülkede sağlam kökleri olmayan politik partileri kolaylıkla ortadan kaldıran Nasır, darbeden sadece 2 yıl sonra sivil güç merkezlerini dağıtmış, ordudaki muhtemel rakiplerini temizlemiş ve Mısır içinde hâkim siyasal güç olarak yerini pekiştirerek Arap Dünyası'nın efsane lideri olma yolunda hızla ilerlemeye başlamıştır.

2.4. CEMAL NASIR'IN BAĞDAT PAKTI'NI ZAYIFLATMA ÇABALARI

İki kutuplu uluslararası sistemde, Kore Savaşı ABD'yi komünizm tehlikesine karşı Uzakdoğu'dan sonra Ortadoğu bölgesinde de savunma tedbirleri almaya sevk etmiştir. Bu paralelde Ortadoğu ülkeleri arasından müteşekkil bir ittifak sistemi tesis etmek maksadıyla

¹⁵⁸ Zafer Gazetesi, 23 Mart 1954, Ankara, s.6.

¹⁵⁹ Peter MANSFIELD, *Osmanlı Sonrası...* s.127.

1953'de ABD Dışişleri Bakanı, John Foster Dulles bölgedeki devletlerle yerinde bir dizi temaslarda bulunmuştur. ABD ile olan ilişkilerinde en önemli belirleyici etken ABD'nin ekonomik ve askeri yardımlarından yararlanarak demokratik düzenini SSCB etkisinden koruyarak sürdürmek olan Türkiye'de Dulles için önemli bir durak olmuştur. Dulles yapmış olduğu temaslardan neticesinde, İngiltere ile Mısır arasında ve Arap ülkeleri ile İsrail arasında devam eden anlaşmazlıklardan dolayı Ortadoğu'yu kapsayacak savunma sisteminin kurulması için uygun siyasal zemin bulamamıştır.¹⁶⁰

1954'te yapılan seçimlerden sonra TC. Başbakanı Adnan Menderes dış politikada özellikle Ortadoğu bölgesinde Türkiye'nin etkin bir aktör olması için bir dizi girişimlerde bulunmuştur. 1955'te Ortadoğu'da bir savunma paktı kurmak için bir dizi resmi seyahate çıkarak, ilk durağı olan Irak'ta gayet iyi ilişkiler içerisinde bulunmuş olduğu Başbakan Nuri el-Said ile görüş alışverişinde bulunmuştur. Son derece sıcak geçen ikili görüşmelerin sonrasında yapılan açıklamalar Bağdat Paktı olarak tarihe geçecek olan birliğin ilk adımları olmuştur. Irak'ın Ortadoğu'da bir güvenlik teşkilatı kurulma fikrine destek vermesi ve Türkiye ile birlikte teşebbüsleri Mısır ve Arap devletleri tarafından son derece tepkiyle karşılanmıştır.¹⁶¹ Çünkü İngiliz-Mısır Süveyş Anlaşması'nın Ekim 1954'te parafe edilmesinden sonra Mısır kendi liderliği altında bir Arap Devletleri Bloğu kurmak üzere diplomatik faaliyetlere başlamıştır. Türkiye ve Irak'ın harekete geçmeleri, Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın kendi liderliği altında oluşturmak istediği Arap bloğunu engelleyici unsur olarak algılanmıştır. Durumdan son derece rahatsız olan Mısır diğer Arap ülkelerini de etkisi altına alarak kurulmak istenen güvenlik teşkilatına girmeyeceklerini açıklamışlardır. Konuyla ilgili Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Menderes, Irak'tan Suriye'ye ve Lübnan' a geçerek Şam ve Beyrut'ta resmi temaslarda bulunmuştur. Suriye'nin kararlı red tutumuna karşı Lübnan sistem içerisinde yer almaya karşı kararsız bir tutum izleyerek Arap Birliği'nin onayını almadan karar veremeyeceğini bildirmiştir. Meydana gelen gelişmelerin ışığında Türkiye ve Irak 24 Şubat 1955'te Bağdat Paktı'nı imzalamışlardır.¹⁶² Taraflar arasında güvenlik ve savunma konusunda işbirliği yapılmasını öngören bu Pakt'ın 5. maddesine göre "Bağdat Paktı'na her devlet katılabilir, yalnızca bu devletin ya bir Arap ligi üyesi olması ya da taraflarca tanınmış olması gerekmektedir". Bu madde, İsrail'in Pakta katılmasını önleyerek, Arap devletlerinin sempatisini kazanma amacıyla konulmuştur.

¹⁶⁰ Ömer E. KÜRKÇÜOĞLU, *Türkiye'nin Arap...* s.51.

¹⁶¹ Hamza EROĞLU, *Türk Devrim Tarihi*, Ankara, Kardeş Matbaası, 1967, s.188-189.

¹⁶² Zafer Gazetesi, 25 Şubat 1955, Ankara, s.1.

Bağdat Paktı, dönemin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'ye göre Türkiye'nin güvenliği açısından önemli bir adım olmuştur. Pakt, Türkiye'de muhalefet çevrelerince de müspet karşılanmış olup ilgili anlaşmanın TBMM'de görüşülmesi sırasında muhalefet üyeleri bu Pakt'ın Türkiye açısından önemine vurgu yapmışlardır.¹⁶³ Pakt'ın imzasından sonra Mısır ve Suriye, Türkiye ve Irak'a karşı geniş bir kampanya başlatmıştır. Bağdat Paktı Batı emperyalizminin bir vasıtası, İsrail'e hizmet eden bir araç olarak gösterilmiştir. Mısır ve Suriye'nin bu kampanyasını etkisiz kılmak için Pakt'ın genişletilmesine çalışılmış, 4 Nisan 1955'te İngiltere, 23 Eylül 1955'te Pakistan ve 3 Kasım 1955'te de İran Bağdat Paktı'na katılmışlardır.¹⁶⁴ Türk hükümetinin büyük gayretleri sonucunda Ortadoğu bölgesinde Batı çıkarlarını savunan yeni bir birliktelik vücuda getirilmiştir. Bu dönem bölgede başlıca iki siyaset çarpışmıştır, İngiliz aleyhtarlığına dayanan, birincisinin bayraktarlığını Mısır yapmakta diğer köşede İngiliz çıkarlarını savunan Türkiye yer almaktadır. Dış politikadaki bu tablo Türkiye Cumhuriyeti'nde Atatürk politikalarının artık çok gerilerde kalmış olduğunun bir göstergesi olmuştur.

İngiltere'nin Bağdat Paktı'na katılması Mısır'ın ve Suriye'nin eline bir silah daha vermiştir. Bu da Bağdat Paktı'nın İngiltere'nin Ortadoğu'daki sömürgeciliğinin yeni enstrümanı olduğu tezidir. Pakta katılması beklenen ABD üye olmamakla birlikte bölge ülkelerine olan maddi yardımını giderek artırmıştır. Pakt ülkeleri arasındaki haberleşme ve ulaşım bağlantılarının iyileştirilmesi için 12.670.000 Dolar katkıda bulunmuştur.¹⁶⁵ Bölge dışı destekler gören Bağdat Paktı, Arap devletlerinin desteğinden mahrum kalarak zayıf temeller üzerine inşa edilmiştir. Mart 1955'te Nasır bir hamlede daha bulunarak, Suriye ve Suudi Arabistan ile birer askeri pakt imzalamaya karar verdiklerini ilan etmiştir. 20 Ekim 1955'te Mısır-Suriye, bir hafta sonra da Mısır-Suudi Arabistan savunma anlaşmaları imzalanmış olup 21 Nisan 1956'da da Mısır-Suudi Arabistan-Yemen savunma anlaşması imzalanmıştır.

Gelişmelerin sonucunda Ortadoğu'da Bağdat Paktı'na karşı mukabil bir blok ortaya çıkmıştır. Her iki bloğun dışında kalan Lübnan ve Ürdün'de göz önünde tutulunca Bağdat Paktı Ortadoğu'da ve özellikle Arap kuşağında birleştirici bir rol oynamak isterken kuşağı üç parçaya ayırmıştır. Bu parçalanmadan ve parçalar arası rekabetten SSCB faydalanmış, böylece Bağdat Paktı'nın bir sonucu olarak da SSCB Ortadoğu'ya adım atmıştır. Hâlbuki bu Pakt SSCB tehdidine karşı bir savunma bloğu teşkil etmek için kurulmuştu; fakat tamamen aksi tesirlere neden olmuştur. Mısır, Bağdat Paktı'na karşı mukabil bir blok kurmakla da

¹⁶³ Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasi...* s.476.

¹⁶⁴ Fahir ARMAOĞLU, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, (c. I-II. 1914-1995), İstanbul, Alkım Yay., 2005, s.528.

¹⁶⁵ Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasi...* s.477.

yetinmeyip sözde İsrail'in muhtemel bir saldırısına karşı kendini kuvvetli bulundurmak için 1955 sonlarından itibaren SSCB ve peykları ile silah alış verişine girişmiştir. Suriye SSCB ile yakınlık kurmakta Mısır'dan da ileriye giderek bu iki devlet SSCB'yi adeta Ortadoğu'ya çekmişlerdir. Bu ise Ortadoğu'daki Doğu-Batı mücadelesini daha da şiddetlendirmiştir. 1950'de faaliyet alanlarını Avrupa'dan Uzakdoğu'ya aktaran SSCB bu gelişmelerle faaliyetlerini Uzakdoğu ve Asya'dan Ortadoğu'ya aktarmıştır. Bu ise 1956'dan itibaren Ortadoğu buhranlarını daha da şiddetlenmeye götürmüştür.¹⁶⁶

Ortadoğu da SSCB lehine önemli gelişmelerin yaşanmış olduğu bu dönemde, kaos kendini bu kez Irak'ta göstermiştir. SSCB ve Nasır'ın desteklediği Yarbay Abdülkerim Kasım, 14 Temmuz 1958'de düzenlemiş olduğu darbeye krallık rejimine son vermiştir. Bir grup Irak'lı subay tarafından organize edilen suikast girişimi neticesinde 23 yaşındaki Kral Faysal kendi koruması tarafından öldürülmüş, Velihaht Abdülillah ise iki ayağı kesilerek, yakılan sarayın kornişlerinden birisine asılmıştır. Kral ailesinin tamamı katledilirken, Başbakan Nuri el-Said çarşaf giyerek kaçmayı denediysen de korkunç bir şekilde linç edilmiştir.¹⁶⁷ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes bu üzücü gelişme üzerine Irak'a askeri müdahalede bulunma kararı almış ve sınıra askeri yığınak yapılmıştır. Olaya müdahale eden Amerika'nın Menderes Hükümeti'ne yaptığı baskılar neticesinde işgal gerçekleşmemiştir.¹⁶⁸ Darbenin başı Abdülkerim Kasım, ilk iş olarak Türkiye, İran, Irak ve Pakistan arasında kurulmuş olan Bağdat Paktı'ndan çekilmiş olduklarını ilan etmiş ve SSCB ile yakın ilişki içerisine girmiştir. Irak İhtilali, Türkiye açısından hem iç politikada hem de dış politikada son derece derin izler bırakmıştır. Türkiye'nin savaşa girmesine ramak kalmış olup ihtilalin ertesi günü ABD bizim topraklarımızdaki üstlerinden Lübnan'a karşı askeri harekâta bulunmuştur. Türkiye son derece üzücü sonuçlar doğurabilecek bir askeri müdahaleye, ilk anda rampalık etmek suretiyle, doğacak bir tepkinin ilk hedefi olmak tehlikesine itilmiştir. Bu ilk sıcak tehlikeler dışında Irak İhtilalinin Türk dış politikası üzerinde sürekli olarak olumsuz yansımaları olmuştur.¹⁶⁹ General Kasım'ın liderliğinde 1963'e kadar devam edecek rejimin Irak'ın kaderine hâkim olması üzerine Pakt, çalışmalarını Bağdat'sız olarak 21 Ağustos 1959 tarihinde merkezi Ankara'da olmak üzere kurulan Merkezi Anlaşma Teşkilatı (CENTO) adı altında sürdürmek durumunda kalmıştır. İlerleyen yıllarda da, CENTO Ortadoğu

¹⁶⁶ Fahir ARMAOĞLU, *20. Yüzyıl...* s.528.

¹⁶⁷ Arthur CONTE, *Diktatörler Yüzyılı*, Çev. Ergun GÖZE, İstanbul, Boğaziçi Yay., 2002, s.347.

¹⁶⁸ Erik Jan ZURCHER, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin SANER, İstanbul, İletişim Yay., 2008, s.344.

¹⁶⁹ Cem EROĞUL, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1970, s.159.

politikasında etkin bir rol üstlenemeden 1979 İslam devrimiyle birlikte İran'ın da ayrılmasıyla varlığını daha fazla devam ettirememiştir.

Nasır'ın Arap dünyasında Arap milliyetçiliğinin kahramanı konumuna gelmesinde Bağdat Paketi istemeyerek önemli bir etken olmuştur. Arap ülkelerinin bölünmesi, SSCB'nin Ortadoğu'ya sızmasını kolaylaştırmış böylece Nasır Ortadoğu'da Batı emperyalizmine karşı çıkabilecek tek önder durumuna gelmiştir.¹⁷⁰

2.5. BAĞLANTISIZLAR HAREKETİ MİSİR VE TÜRKİYE (1955)

Bağlantısızlar tabirinin isim babası Hindistan Başbakanı Nehru olmuştur. Soğuk savaş döneminde Doğu-Batı blokları arasında üçüncü bir kuvvet kurularak iki blok arasında dengeyi korumak amacı ile vücuda getirilmiştir. Yugoslavya Devlet Başkanı Mareşal Tito'nunda içerisinde bulunduğu Bağlantısızlar Hareketi, Nasır'a büyük bloklara bağlı olmamak ya da tarafsızlık politikalarının sağladığı çıkarlar konusunda fikirler vermiştir.¹⁷¹ Ortadoğu'da yeterli nüfuz alanına sahip olmayan SSCB 1953'de Stalin'in ölümünden sonra politikalarında konsept değişikliğine giderek Arap devletlerindeki etkisiz ve küçük partilere yardım etme yerine Batı karşıtı ve halk desteğini kazanmış, ulusal liderleri destekleme yoluna gitmiştir. Nasır sahip olduğu özellikler bakımından SSCB için son derece uygun ve potansiyel sahibi lider olarak öne çıkmıştır.¹⁷²

Bağlantısızlar Hareketinin organize ettiği Bandung Konferansı'na Türkiye Cumhuriyeti Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu başkanlığında bir heyetle katılmıştır. Konferansta konuşan Zorlu, özellikle komünist tehlikesi üzerinde durmuş ve tarafsızlık politikasını kınamıştır. Türkiye NATO'yu ve genellikle Batı bloğunu savunmakla, konferansta, her türlü blokların ve bloklaşmanın aleyhinde olan, tarafsızlığı kendilerine dış politika ilkesi olarak kabul eden devletlerin karşısına çıkmıştır. Bunlar Türkiye Cumhuriyetini Batı'nın sözcüsü olarak görmüşler ve bundan büyük hoşnutsuzluk duymuşlardır; zira Fatin Rüştü Zorlu, sonradan yapmış olduğu açıklamada Bandung Konferansı'na Batı'nın ısrarı üzerine ve onların sözcülüğünü yapmak üzere gitmiş olduğunu açıkça ifade etmiştir.¹⁷³

¹⁷⁰ Oral SANDER, *Siyasi...* s.301.

¹⁷¹ Sadık ATAĞ, *Harp Sonrası...* s.468.

¹⁷² Peter MANSFIELD, *Osmanlı Sonrası...* s.129-130.

¹⁷³ Mehmet GÖNLÜBOL, Haluk ÜNAL, A.Suat BİLGE, Duygu SEZER, *Olaylarla Türk Dış...* s.275-276.

2.6. SÜVEYŞ KRİZİ VE TÜRKİYE'NİN TAVRI (1956)

Süveyş Kanalı bir Fransız şirketi tarafından yapılmış ve 17 Kasım 1869'da deniz trafiğine açılmıştır. İşletmesini de Fransız şirketinin yapmış olduğu kanalın diğer ortağı Mısır Devletidir. Ekonomik sıkıntıya giren Mısır Hükümeti hisselerini İngiltere'ye satınca Fransızların Kanal'daki ortağı İngilizler olmuştur. İngiltere'nin 1882'de Mısır'ı işgali Kanal'daki konumunu daha da güçlendirmiştir.¹⁷⁴ 1888'de ise İstanbul'da, İngiltere, Almanya, Avusturya, İspanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında yapılmış olan anlaşma ile Süveyş Kanalı'nın savaşta ve barışta, ülke farkı gözetmeksizin tüm yük ve savaş gemilerine sürekli serbest ve açık olması kararı alınmıştır ve kararın yürütülmesi hususunda sorumluluk Osmanlı Devleti'ne verilmiştir.¹⁷⁵

Süveyş Kanalı'nın tarihine kısaca değindikten sonra, Nasır'ın millileştirme kararına dönülürse, çıkan krizin II. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere ve Mısır arasındaki sürtüşmelerin devamı ve doğal bir sonucu olduğunu gösterir niteliktedir. II. Dünya Savaşı'nın ardından İngiltere'nin Ortadoğu'dan çekilmesinin kaçınılmaz olduğunu görmeye başlamasından itibaren İngiltere'yi en fazla düşündüren konu, Süveyş'deki üssü olmuştur. Bağdat Paketi öncesinde, İngiltere tarafından ortaya atılan, özellikle Ortadoğu Komutanlığı projesinin başlıca amacı da zaten Süveyş üssünü Mısır için daha tahammül edilebilir hale sokmak olmuştur. 1955'te Bağdat Paketi'nin imzalanmasıyla ortaya çıkan ve Mısır'ın Batı'dan uzaklaşmasını hızlandıran gelişmeler 1956'da uluslararası bir krizin de nedeni olmuştur.¹⁷⁶ Mısır ve Suriye Bağdat Paketi'ni emperyalizmin Ortadoğu'daki egemenlik aracı ve İsrail'in çıkarlarına hizmet eden bir ittifak olarak tanımlamıştır. Mısır ordusunu güçlendirmek için Batılı devletlerden silah yardımı istemiş; fakat ABD, Mısır'ın Bağlantısızlara katıldığı için komünizmle mücadeleye ihanet ettiği düşüncesiyle, İngiltere ise Süveyş için çatışacağı tehlikesiyle, Fransa da Cezayir'deki ulusçu akımlara destek verdiği düşüncesiyle Mısır'a sırtını dönmüştür. ABD ve İngiltere ayrıca Nasır'ın Bağdat Paketi'ne katılmayı reddetmesine tepki olarak, Assuan'da yapılması planlanan baraj için söz verdikleri finansal destek ve kredileri geri çekmişlerdir. Nasır yönetimi bu tepkiye karşılık 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirme kararını almıştır. Yalnız Araplar değil, bütün Üçüncü Dünya devletleri, böylesine bir meydan okuyuş karşısında hayrete düşmüşlerdir; çünkü bu, büyük bir tehlikeyi göze almak demektir. Mısır bu cesareti önce, millileştirmeye karşı olmakla birlikte

¹⁷⁴ Fahir ARMAOĞLU, *20. Yüzyıl...* s.492.

¹⁷⁵ Zeynep GÜLER, *Süveyş'in Batısında...* s.158.

¹⁷⁶ Ömer E. KÜRKCÜOĞLU, *Türkiye'nin Arap...* s.81.

silahlı herhangi bir müdahaleye de aynı derece karşı olan ABD'den ve sonuna kadar desteğini vereceğini garanti eden SSCB'den almıştır.¹⁷⁷

Karşılıklı gelişen tepki hareketlerinin bir sonraki adımı İngiltere ve Fransa tarafından uygulanan ticaret boykotu olmuştur. Karşılaşmış olduğu olumsuz durumları Doğu ile Batı arasında kurduğu ve son derece ustalıkla oynadığı denge oyunu ile aşmaya çalışan Nasır, Mısır'ın ticari ortak olarak SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerine yakınlaşmasını sağlayarak geniş kapsamlı karşılıklı yardım ve ticaret anlaşmasına imza atmıştır. Bu ülkeler Mısır'ın ihtiyaç duyduğu silahları, Assuan Barajı için gerekli kredi ve desteği ve sanayileşme programının gereksinim duyduğu maddi ve uzmanlık ihtiyacını karşılamaya başlamışlardır. Bu ilişkiler neticesinde Ortadoğu'da dengeleri değiştiren yeni bir süreç başlamış ve Batılı devletlerin şaşkın bakışları altında SSCB bölgeye girmeye başlamıştır.

Nasır, Arap toplumuna vermiş olduğu mesajlarda Batı'nın samimiyetine olan inancının kalmadığını işaret ederek, Çekoslovakya aracılığı ile SSCB'den almış olduğu silahları, mısır, pirinç gibi Mısır mallarıyla ödemek üzere aldıklarını ifade etmiştir. Silahların demirperde ülkesinden temin edilmesinin Mısır'a komünizm getirmeyeceğinin altını çizerek; *“Ben Rusları tanırım, Mısır'ı İngiliz boyunduruğundan kurtarıp Rus boyunduruğuna vurmak için kurtarmadım. Rusya'ya değil ülkeme hizmet ediyorum.”* diyerek mevcut kaygıları yok etmeye yönelik gayretlerde bulunmuştur.¹⁷⁸

Nasır'ın SSCB ile girmiş olduğu yakın ilişkiler, Batı'da duyulan düşmanlığı daha da arttırmıştır. Arap ülkelerinde ortaya çıkan Batı karşıtı bütün eylemlerin faturası Nasır'a kesilmiştir. ABD Mısır'dan, İngiltere'nin ve Fransa'nın mali ambargoyu kaldırmaları karşılığında SSCB'den silah alımını durdurmasını ve İsrail ile uzlaşmasını istemiştir. Nasır ise, ABD'nin teklifine cevap olarak Süveyş Kanalı'nın millileştirdiğini ve buradan gelecek gelirlerin Assuan Barajı'nın yapımında kullanılacağını açıklaması ile ortam iyice gerilmiştir. Batı, bunun üzerine ekonomik baskıyı arttırma ve İsrail üzerinden silahlı mücadele kararı almıştır. Mısır'ın dış ülkelerdeki fonları dondurulmuş, Süveyş Kanalı şirketinin gelir paylarının Mısır'a transferi yasaklanmıştır.

Yaşanan gerilimler sonucu 29 Ekim 1956'da İngiltere destekli İsrail askeri birlikleri Sina Yarımadası'na çıkarma yapmıştır. 31 Ekim'de İngiltere ve Fransa Mısır havaalanlarını bombalamış, 5 Kasım'da İngiliz ve Fransız birlikleri Port Said'e askeri çıkarma yapmışlardır. Arap dünyası bu savaşta Mısır'dan yana tavır alarak Batı ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir. SSCB devreye girerek İngiltere, Fransa ve İsrail'e karşı çok sert tehditte bulunmuş, ABD'ye

¹⁷⁷ Peter MANSFIELD, *Osmanlı Sonrası...* s.133.

¹⁷⁸ Arthur CONTE, *Diktatörler...* s.345.

de bölgeye, birlikte asker sevk etme önerisinde bulunmuştur. SSCB'nin kararlı tavrı Batılı ülkelerin bölgedeki prestijini sıfıra indirirken, Arapların gözünde SSCB'nin prestijini zirveye çıkarmıştır.¹⁷⁹

Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, 17 Kasım 1956'da Tayland'da katılmış olduğu parlamentolar arası konferansta Türkiye ve Mısır ilişkileri konusunda verdiği demeçte Süveyş Kanalı sorununa değinerek, Türkiye'nin Mısır halkına tarihsel, manevi ve dini bağlarla bağlı olduğunu ve Türkiye için müttefiklerinin Mısır'a karşı saldırıda bulunmalarının son derece üzüntü verici olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁰

Nasır'ın millileştirme kararı bağımsız bir ülkenin egemenlik haklarını kullanması olarak dünyadaki devletlerin büyük bir bölümü tarafından meşru ve haklı görülerek desteklenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti ise bu konuda taraf olmamış, iki ülkenin karşılıklı diyalog içerisinde çözüme ulaşmasını dilediğine dair resmi bir açıklamada bulunmuştur. Hâlbuki gerek Celal Bayar gerekse Adnan Menderes Türkiye'nin menfaatlerinin, İngiltere'nin Süveyş'te kalmasıyla korunacağına dair inanç taşımışlar ve Bakanlar Kurulu'nda bu yöndeki düşüncelerini açıkça beyan etmişlerdir.¹⁸¹ Demokrat Parti iktidarı, ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles tarafından kurulan Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Derneği'ne Türkiye'yi de dâhil etmiştir.¹⁸² Gelişmeler Türkiye'yi Bağdat Paktı çerçevesindeki bağlantılar sebebiyle İngiltere yanlısı bir tutum içerisine girmeye zorlarken, Türkiye diğer Arap ülkelerinin gözünde bu tavrının sonucunu siyasi prestij kaybı şeklinde ödemek zorunda kalmıştır. Dönemin Türk basını da İngiliz tutumunu desteklerken, gereğinde güç kullanılması gerektiğine dair politika gütmüşlerdir. Türkiye'nin kanalı en fazla kullanan diğer 21 ülkeyle birlikte 16 Ağustos 1956'da Londra'da tertiplenmiş olan konferansa katılması ise Türkiye'nin Mısır'ın çıkarlarını göz ardı eden Batı yanlısı politikasını gözler önüne sermiştir.¹⁸³ Nasır, Türkiye'ye yönelik yapmış olduğu açıklamalarda; Türkiye'yi sadece Arap dünyasında değil, Bağlantısızlar Hareketi içinde de Batı emperyalizminin bekçisi olarak suçlamıştır.

Süveyş Kanalı'nın Nasır tarafından kapatılarak millileştirilmesi sonucu petrol akışı durmuş, İngiltere bankası altın ve dolar rezervlerini tamamen tüketmiştir. İngiltere, ABD'nin mali baskısına uğramıştır ve IMF'den ve Dünya Bankası'ndan milyar dolarlık bir destek verilmesi karşılığında Mısır'dan Fransa ile birlikte askeri başarı sağlamalarına rağmen kayıtsız şartsız geri çekilmişlerdir. Süveyş Kanalı üzerinde tam bir denetim sağlayarak İngiliz

¹⁷⁹ Fahir ARMAOĞLU, *İki Tarafın Bakış...* s.178.

¹⁸⁰ Feroz-Bedia Turgay AHMAD, *Türkiye'de Çok Partili...* s.156.

¹⁸¹ M. Serhan YÜCEL, *Demokrat...* s.100-101.

¹⁸² Feroz-Bedia Turgay AHMAD, *Türkiye'de Çok Partili...* s.154.

¹⁸³ Hüseyin BAĞCI, *Türk Dış...* s.78.

üstlerini devralan¹⁸⁴ Mısır, kanalı 1957 yılının Nisan ayında batık gemilerden temizleyerek tekrar ulaşılabilir hale getirmiştir; fakat Kanal, artık Mısır Devleti'nin bir işletmesi olmuş ve gelirleri Mısır hazinesine gitmeye başlamıştır. Kanal'ın ulaşımını sağlayamayacağı düşünülen Mısır idaresi Renn Nehri'nde çalışan Almanlardan, Korint Kanalı'nda çalışan Yunanlılardan, Volga Nehri'nde çalışan Ruslardan, Narrow'da çalışan Amerikalılardan hatta Yan Tseu Kiang Körfezi ağzında çalışan Çinlilerden kılavuz kaptanlar getirip gemileri başarıyla yönlendirmişlerdir.¹⁸⁵

Ortadoğu bölgesinde görev yapan Türk büyükelçileri 22-24 Mayıs tarihleri arasında Ankara'da düzenlemiş oldukları konferansta, Türkiye ve Arap ülkeleri arasındaki ilişkileri ve Süveyş Savaşı'nı tartışmışlardır.¹⁸⁶

1956 Süveyş Savaşı'ndan sonra Mısır'da yapısal değişikliklere gidilmiştir. İngiliz ve Fransız mallarına el konulmuş, yabancı bankalar ve sigorta şirketleri millileştirilmiş, kanal şirketi kamulaştırılmış, Mısır'daki yabancı yatırımları tasfiye edilmiş, birçok alanda Kamu İktisadi Teşekkülleri kurulmuştur. Bunun sonucu olarak Barclay's ve Credit Lyonnais gibi İngiliz ve Fransız bankaları Mısır bankalarına satılmıştır. Kara ve demir yolları, hava alanları, limanlar, enerji kaynakları, barajlar, ekonomik altyapılar kamulaştırılmış, devlet yatırımları genişletilmiştir. 1958'te planlı kalkınma dönemine geçilmiştir. Ağır sanayi yatırımlarına önem verilmiş, ulusal nitelikli özel girişimcilik desteklenmiş, üretim ve tüketim kooperatifleri kurulmuştur. Mısır Bankası, Merkez Bankası haline getirilmiştir. Elektrik, su, havagazı, tramvay gibi hizmetler belediyelerin yetkisine verilmiştir. İleri bir vergi sistemi kurulmuş, işçi hakları yasallaştırılmış, iş günü yedi saate indirilmiş, parasız ve zorunlu eğitim köylere kadar yaygınlaştırılmıştır. Etkili bir toprak reformu gerçekleştirilmiştir.¹⁸⁷

Süveyş krizinin bir sonucu olarak SSCB Ortadoğu'ya nüfuz etmeye başlamıştır. SSCB bölgede ağırlığını yavaş yavaş hissettirmiş, sol eğilimli milliyetçi rejimler meydana gelmeye başlamıştır. Suriye'deki ve Irak'taki rejimler 1957-1958 döneminde yıkılmış olup Türkiye'nin de dâhil olduğu Bağdat Paketi bu tarihte dağılmıştır.

Süveyş politikasında SSCB'den stratejik bir darbe almış olan ABD'nin, Dışişleri Bakanı Dulles yıllar sonra yapmış olduğu açıklamada görevi süresince yapmış olduğu tek hatanın Assuan Barajı'nın finansmanından vazgeçmek olduğunu itiraf etmiştir.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Harun BODUR, *Kronolojik ...* s.505.

¹⁸⁵ Arthur CONTE, *Diktatörler...* s.345.

¹⁸⁶ Feroz-Bedia Turgay AHMAD, *Türkiye'de Çok Partili...* s.328.

¹⁸⁷ Peter MANSFIELD, *Mısır İhtilali ve Nasır*, Çev. Ergün TUNCALI, İstanbul, Kitapçılık Ticaret Yay., 1967, s.89-91.

¹⁸⁸ Erol MÜTERCİMLER, Mim Kemal ÖKE, *Düşler...* s.259.

Nasır'ın Süveyş Krizinden başarıyla çıkmasının ardından Araplar aradıkları lideri bulmuşlardır. Geriye bütün sorunların çözümü olarak görülen Arap Birliği'ni kurmak kalıyordu. İlk teklif Suriyelilerden gelmiş birleşme konusunda bir takım çekinceleri olan Nasır 5 yıllık bir geçiş dönemi önererek teklifi pek de ciddiye almamıştır. Birleşme yönündeki yoğun baskılara karşı koyamayacağını anlayınca merkezi bir yönetim altında tam bir birleşme olması gerektiğini bunun içinde tüm siyasi partilerin yasaklanmasını şart koşar. Yapılan müzakerelerden sonra yıllar süren hayaller gerçekleşerek iki Arap ülkesi kilit noktalara Mısırlıların getirilmesiyle Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleşir; fakat sevinç ortamı uzun sürmeyerek Suriye tarafında birleşmenin şekli konusunda huzursuzluklar günden güne artmıştır ve Suriyeli bir grup subay yönetime el koyarak Suriye'yi Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden geri çekmiştir. 1963'te bu sefer Irak'ın ve Yemen'in katılımıyla ikinci bir Birleşik Arap Cumhuriyeti tecrübesi yaşanmıştır. Bu yeni birlikteliğin de akıbeti ilk deneyim gibi başarısızlıkla sonuçlanır. Nasır buna rağmen Arap Birliği'ne yönelik girişimleri desteklemeye devam etmiştir. Örneğin Yemen'de iktidarı ele geçiren Cumhuriyetçilere askeri yardımda bulunmaya devam eder. Bir türlü bitmeyen karışıklıklar sonucunda Yemen'deki Mısır'lı asker sayısı 50 bini bulmuştur. Nasır 1965'te Suudi Arabistan'la meseleyi çözüme bağlamak istese de Mısır birlikleri ancak "Altı Gün" hezimetinden sonra geri çekilebilmiştir.¹⁸⁹

2.7. ARAP-İSRAİL SAVAŞI VE TÜRKİYE'NİN TAVRI (5-10 NİSAN 1967)

Mısır ve Türkiye arasında ilişkileri yakınlaştırmak amacıyla 1965'te karşılıklı olarak büyükelçiler görevlendirilmiştir. Yapılan diplomatik görüşmelerin akabinde Türk Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil 15-19 Ocak 1967 tarihleri arasında Mısır'a ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret iki ülke arasında gerçekleştirilmiş olan ilk resmi ziyaret olması sebebiyle son derece önem taşımıştır. Başkan Nasır, Mısır ve Türkiye aralarındaki sorunları çözdüğü takdirde bölgeye barış geleceğini ve artık iki ülkenin de küresel güçlerin oyuncağı olmayacağını ifade etmiştir.¹⁹⁰

Türkiye Mısır'la yakınlaşmış olduğu bu dönemde İsrail ile Arap ülkeleri arasında çıkması muhtemel bir savaşın hazırlıklarından haberdar olduktan sonra net tavrını Araplardan yana koyarak Arap siyasetinde radikal değişimlere gitmiştir. Savaş sonrasında da uluslararası platformlarda aynı yönde politikasını uygulamıştır.

¹⁸⁹ Ömer TURAN, *Medeniyetlerin...* s.332-333.

¹⁹⁰ Erdal ŞİMŞEK, *Türkiye'nin Ortadoğu Politikası*, İstanbul, Kumsaati Yay., 2005, s.22.

Mısır ile İsrail arasındaki gerginlik Mısır'ın İsrail gemilerine Sina Bölgesi'ne geçiş sağlamaması, bölgeye asker göndermesi, sınır çatışmaları ve diplomatik krizlerden sonra doruğa çıkmış 5 Haziran 1967'de "Altı Gün Savaşı" olarak bilinen ikinci Arap-İsrail Savaşı İsrail'in, Mısır'a, Suriye'ye ve Ürdün'e saldırmasıyla başlamıştır. Bu savaşın sonunda Mısır, Sina Bölgesi'ni İsrail'e vermiş ve ağır bir yenilgiye uğramıştır. Nasır, savaşı kaybettikten sonra istifa etmek isteyince halk bunu kabul etmemiş ve yenilgiye rağmen Nasır halkın sevgisini ve sempatisini kaybetmemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti savaş sona erdiğinde BAE'ye, Ürdün'e ve Suriye'ye toplam maddi değeri 500.000 dolar olan gıda ve aynı yardımda bulunarak Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil yapmış olduğu resmi açıklamada silah zoruyla arazi kazancı sağlanmasına karşı olduklarını ifade etmiştir. Türk Dışişleri Bakanı'nın tepkisi şüphesiz savaştan büyük bir toprak kazancıyla çıkan İsrail Devleti'ne yönelik olmuştur. Savaşın hemen ertesinde yapılan bu açıklamalar Türkiye'nin kararlı tutumuna işaret etmiştir.¹⁹¹

2.8. CEMAL NASIR'IN ÖLÜMÜ VE TÜRKİYE'DEKİ ETKİLERİ (28 EYLÜL 1970)

Mısır, Nasır iktidarında gelişme ve kalkınma yolunda önemli mesafeler kat etmiştir. Ülkeyi İngiliz egemenliğinden ve kukla bir kral'dan kurtaran Nasır kararlı milli politikalar çerçevesinde bir yönetim anlayışı uygulayarak Mısır Arap Dünyasının lideri yapmıştır. Bağlantısız Devletlerin Bandung Konferansı'ndan sonra Arap Birliği, Batı karşıtlığı ve Tarafsızlık gibi birbirini tamamlayan temaları başarılı bir biçimde işlemiştir. Cezayir'in bağımsızlık mücadelesi ve İngiltere'nin Aden'deki üssünden çıkarılması çabalarındaki etkin ve belirleyici tutumu Mısır'a geniş bir saygınlık kazandırmıştır. Bütün bunlardan dolayı Nasır rejimi Arap Dünyası'nın en uzun ömürlü, en istikrarlı ve en çok halk desteğine sahip olan hükümeti haline gelmiştir.¹⁹² Arap Dünyasını birleştirip, Batı'nın etki alanından bağımsız kılmayı kendisine en önemli hedef yapmış olan Cemal Nasır yaptıklarıyla ve ondan daha da önemlisi politik duruşuyla Arap Dünyasında önemli izler bırakmıştır. Fakat Mısır'da devrimin sağlamış olduğu bütün bu ekonomik ve sosyal alanda önemli ilerlemeler Nasır'ın yaşam süresiyle sınırlı kalmış olup devrimlere sahip çıkacak kadrolar kalıcı olamamıştır. Nasır'ın yerine geçen Enver Sedat, başlarda aynı politikaları uygulayacağı mesajını vermesine rağmen devrimin temel ilkelerinden hızlı bir biçimde uzaklaşmış, devlet kadrolarında tasfiyeye

¹⁹¹ Fahir ARMAOĞLU, *İki tarafın Bakışı...* s.218-219.

¹⁹² Oral SANDER, *Siyasi...* s.323.

giderek devrim uygulamalarından adım adım feragat etmiştir. Böylece Mısır Sedat'la birlikte safını değiştirerek Batı'nın bölgedeki en sadık müttefiklerinden biri durumuna gelmiştir.

Türkiye de, 1952'de Mısır'da gerçekleştirilmiş olan Hür Subaylar Devriminin yönü ve boyutları ilk anda netlikle anlaşılammıştır. Uluslararası alanda da benzer durum söz konusu olmuştur. Subayların niyeti, fikir yapıları, dış bağlantıları, demokrasiye karşı bakışları gibi bir sürü soru işareti zihinlerde canlanmıştır. Ülkemizde resmi ağızdan herhangi bir açıklama yapılmazken, gazete köşe yazarları konu ile ilgili farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Tabiatıyla yapılan yorumların ve öngörülerin önemli bir kısmı gerçeği yansıtmamıştır. Bu durumun altında yatan en önemli sebeplerin başında Suriye faktörü gelmektedir. Geç bağımsızlıklarını elde etmiş olan iki ülkenin Arap Milli Uyanışında önemli katkıları olmuştur. Suriye'de bağımsızlığın ilanından daha 3 yıl geçmeden 1949 yılında başlayan darbeler serisi ard arda devam etmiştir. Bütün cuntalar yaptıkları darbenin gerekçelerini topluma duyururken, ülkede demokrasinin önünü açmak amacıyla bu yola başvurdıklarını ve seçimlerle birlikte idareyi sivil yönetime devredeceklerini ilan etmişlerdir. Fakat ilerleyen dönemde gücü elde etmenin büyüüne kapılan askerler bundan sonraki mücadelelerini gücü kaybetmemek uğruna vermişlerdir. Dolayısıyla Suriye'deki mevcut durum sürekli kargaşa ve iç karışıklıklar doğurmuştur. Yanı başında yaşananlar Mısır Hür Subaylar Darbesi konusunda sağlıklı öngöründe bulunmayı bu şekilde zorlaştırmıştır.

Aynı dönemde komşumuz İran da Musaddık'a karşı ABD'nin organize ettiği yine bir darbe meydana gelmiştir. Ülke dinamiklerinin İran da yaşanan darbeye odaklanması da Mısırdaki yaşanan hızlı değişimleri takip edemememize neden olmuştur. Türkiye'nin Mısıra odaklanması daha çok 1954'te Nasır'ın sahneye çıkışıyla başlamıştır. Doğu-Batı bloğunun iki önemli ülkesi ilerleyen dönemde ise birbirleriyle rekabet halinde olmuşlardır. Nasır zaman zaman Türkiye ile ilgili yapmış olduğu açıklamalarda tahrik edici bir tavır kullanmıştır. Türk Devlet yetkililerinin görüşme taleplerine olumsuz yanıtlar vererek iki ülke arasında siyasal gerginlikler yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle Bağdat Paktı konusunda Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes'in çalışmalarına yönelik oldukça sert tavır almış, yaptığı karşı hamlelerle Batı bloğunun kurmak istediği bu yapıyı etkisiz hale getirmiştir. Bandung Konferansına katılan Türkiye'yi Batının bekçiliğini yapmakla suçlamıştır. Süveyş Krizinde ise ülke'de Demokrat Parti iktidarının yarı resmi yayın organı olan Zafer Gazetesi Mısır ve Suriye'ye yönelik şu ifadeleri kullanmıştır.

"...Mısır ile Suriye, SSCB emperyalizmini Ortadoğu'ya sokarlarken, suçüstü yakalanmışlardır. Bütün Süveyş olayları, uluslararası siyasi gümrük idaresinin bu kaçakçılığı yakalayıp tasfiye etmesinden ibarettir." Hükümetin olaya bakışını bu satırlarda net olarak

görmek mümkündür. Türk medyasında kanaat bu şekilde iken, uluslararası alanda Nasır'ın Süveyş Krizi sonrası popülaritesi artmış olup Arap toplumunda yıllardır aradıkları lideri bulduklarına dair umut ışığı belirmiştir.

Mısır Türkiye ilişkileri farklı uçlarda 1965 yılına kadar bölgesel rekabetle geçerken, aynı yıl ülkeler arası yakınlaşan temaslar Türk Dışişleri Bakanının Mısır'a ziyaretiyle dostane bir zemine kaymıştır. Türkiye'ye dair o zamana kadar pek olumlu ifadeler kullanmayan Nasır son derece iyi niyet içeren mesajlarda bulunmuştur. Türkiye'de Mısır'a yönelik politikalarında radikal değişim içerisine girerek İsrail' karşı olası bir krizde Arapların yanında olacağını uluslararası kamuoyunda defaatle ifade etmiştir. Altı Gün Savaşı sonrası, Arap Dünyasına yaralarını sarması adına yardımlarda bulunmuştur.

Nasır politikalarının iflası anlamına gelen 1967 Altı Gün Savaşının ertesinde, Nasır büyük prestij kaybına uğramıştır. 1948 İsrail yenilgisinde Kral Faruk'u suçlamış olan Nasır, Kralın şahsi zevkleri uğruna ülke gelirlerini harcadığını iddia ederek, arızalı bozulmuş silah ve mühimmatla savaşmak zorunda kaldıklarını ileri sürmüştür. Yenilgiyi doğru veya yanlış, Krala rücu etmiş olan Nasır, bu sefer kendisi daha utanç verici bir mağlubiyetle 6 gün sonunda ordusu İsrail'e karşı tek bir uçak kaldıramadan savaş alanında perişan olmuştur. Nasır hiç beklemediği bu ağır yenilgi sonrası istifasını vermiş fakat Mısır halkı bu kararı kabul etmeyerek onu geri görevine döndürmüştür. Hiçbir düş kırıklığından sorumlu tutulmadan Arap toplumu liderlerine sahip çıkmıştır.

Eski prestijinden çok uzak geldiği görevinde 3 yıl sonra hastalanarak yaşamını yitirmiştir. Ortadoğu'da tartışılmaz bir gerçektir ki, Başkan Nasır 28 Eylül 1970'te öldüğünde sadece Arap dünyası değil Bağlantısızlar Topluluğu için de bir liderdir. Şüphesiz fikirleri ve faaliyetleri Ortadoğu'nun her devleti için aynı şekilde kabul görmüş değildir. Ortadoğu'da ülkesine rakip olarak gördüğü Türkiye bu devletlerin başında gelmektedir. Son yıllarda ilişkilerinde yumuşama görülen Türkiye bölge politikalarında Nasır faktörünü kabul etmek zorunda kalmıştır. Türkiye kendisinin Ortadoğu politikasını manipüle ederken hesaplarında daima bir Nasır faktörüne yer vermiştir. Türkiye Nasır'ın ölümünün manasını değerlendirerek resmi dairelerde bayraklar yarıya indirilmiş, cenaze töreninin yapıldığı gün Türkiye'de yas günü ilan edilerek olaya gereken önem verilmiştir.¹⁹³

¹⁹³ Fahir ARMAOĞLU, *İki Tarafın Bakış...* s.196.

2.9. ENVER SEDAT DÖNEMİ (1970-1981)

Hür Subaylar'ın 23 Temmuz 1952'de düzenlemiş olduğu hükümet darbesi Mısır'da yozlaşmış bir saltanatı yıkarken aynı zamanda ülkedeki İngiliz egemenliğini de sona erdirmiştir. Bu hadise, önderliğini Nasır'ın yaptığı askeri bir operasyon olarak Ortadoğu'yu etkilerken, Nasır'ın ustaca siyaseti sayesinde darbe devrim niteliğine bürünerek küresel dengeleri değiştirmiştir.

Hükümet darbesinin henüz gerçekleştiği günlerde uluslararası kamuoyunda belirsizlik ve merak hâkim olmuştur. ABD, her ne kadar gerek Kral Faruk gerekse orduyla ilişki içerisinde olsa da onlarda darbeyi yapan komiteye karşı ilk günlerde şüphe ile bakmışlardır; ta ki ortalık biraz yatışınca beklentiler ve talepler taşları yerlerine oturtmaya başlamıştır. Türkiye bu dönem tüm dikkatini yanı başındaki komşusu İran'da Musaddık'ın indirilmesiyle sonuçlanan darbeye vermiştir; dolayısıyla hükümet ve muhalefetten Mısır'da yaşanan olaylarla ilgili net bir beyanat ve açıklama yapılmamıştır. Türk dışışleri net bir politika ortaya koymadan yuvarlak ifadelerle geçiştirmeye çalışmıştır.

Nasır faktörü ise ilk zamanlar Mısır'da ayrı bir üç bilinmeyenli denklemdir; zira Mısır toplumunun son derece saygı duyduğu ve desteklediği General Necib gibi bir lideri sürpriz bir şekilde enterne ederek adeta tereyağından kıl çeker gibi ülkeye hâkim olması şaşkırtıcı bir gelişme olarak dikkat çekmiştir. Kontrolü ele aldıktan sonra ise genç, heyecanlı, ülkeyi uçuruma sürükleyeceklerine dair düşüncelerin arasından sıyrılıp uyguladığı politikalarla Arap dünyasına, heyecan, kendine güven ve kimlik kazandırmıştır. Siyasal hayatını Arap toplumunun refahı ve kalkınmasına adanmış Nasır bu yolda kurulan hayalleri gerçeğe dönüştürmüş Suriye ile iki defa birleşme yaşamıştır. Denenen iki Arap ülkesinin evliliği yürümemiş olsa da Nasır tüm Arap dünyasına her daim ağabeylik yaparak Mısır'ı zirveye taşımıştır. İki kutuplu uluslararası sistemde Bağlantısızlar safında yer almasına rağmen SSCB ile yakın ilişkiler kurmuştur. Batı bloğunda yer alan Türkiye ile ise ilişkileri maalesef dostane bir çizgide geçmemiştir. Ülkelerden biri sırtını Doğu'ya dayayarak diğeri ise Batı'ya yaslayarak bölgede birbirlerine etkinlik sağlama gayreti içerisinde olmuştur. Genel anlamda Nasır önderliğindeki Mısır, kırılma noktası olan 1967'ye kadar uluslararası alanda daha çok politik kazanım ve itibar sahibi olmuştur. Buradaki en önemli neden Mısır'ın olaylara daha milli ve kişilikli bir bakış açısıyla yaklaşması gerçeğidir. Türkiye'nin ise dış politika yaklaşımı edilgen bir yapıda olup iliklerine kadar Batı'ya sadakat duyan ve inisiyatiften yoksun bir özellik göstermesidir.

Mısır'ın ve Türkiye'nin bölgesel rekabetlerinin görüş ayrılıklarından ayrı olarak Mısır açısından beslendiği diğer bir kaynak'ta daha önceden de ifade ettiğimiz gibi Nasır'ın Osmanlı'dan kalma, Türklere karşı duymuş olduğu menfi düşüncelerdir.

1967'de Mısır liderliğindeki Arap dünyasının İsrail'den almış olduğu ağır yenilgi o güne kadar Nasır'ın tüm kazanımlarını yerle bir ederek Arap Milliyetçiliğine öldürücü darbe vurmuştur. Mısır açısından sonuçları itibarıyla kara bir leke olan bu savaşın arifesinde Türk Dışişleri politikalarında radikal bir değişime giderek tavrını Arap dünyasında yana koymuştur. Nasır'ın bu son dönemlerinde gerçekleşmiş olan yakınlaşma özellikle Arap toplumunda memnuniyetle karşılanmıştır.

Nasır'ın 28 Eylül 1970'te ölümüyle Başkan Yardımcısı Enver Sedat, kabine ve parti tarafından geçici başkanlığa getirilmiş ve bir süre sonrada referandumla görevde kalmıştır.¹⁹⁴ Göreve başlarken Nasır'ın politikalarını devam ettireceği yönünde açıklamalarda bulunmasına rağmen, ilk icraat olarak Nasır'ın çalışma arkadaşlarını tutuklamıştır. Yaklaşık iki yıl sonra 1972'de ülkedeki yaklaşık 15.000 SSCB uzmanını Mısır'dan sınır dışı ederek bu ülkeyle ilişkilerini koparmış olup ABD ile yakın temasa geçmiştir. 1973'te Sina bölgesindeki İsrail güçlerine saldırmasıyla Yom Kippur Savaşı'nı başlatmıştır. Suriye ile yapmış olduğu ittifakla İsrail'i hazırlıksız yakalamasına ve başarılı askeri neticeler almasına rağmen ABD desteğiyle çabuk toparlanan İsrail tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Almış olduğu yenilgiye rağmen İsrail'e karşı savaşma cesaretinden dolayı Arap dünyasında popülerlik kazanmıştır. Savaşın sonunda Sedat, İsrail'i işgal ettiği Mısır topraklarından çıkarabilmeye ve sorunun müzakere yoluyla çözülebilmesine sadece ABD'nin gücünün yeteceği varsayımına dayalı bir diplomatik strateji başlatmıştır. Bunun içinde ABD'ye yaklaşmayı gerekli görmüş ve bunun da SSCB'ye saldırmakla onun nüfuzunu bölgede zafiyete uğratmakla gerçekleştirebileceğini düşünmüştür. Sedat düşündüğü gibi SSCB'den ne kadar uzaklaştıysa ABD'ye o kadar yaklaşmıştır. Netice olarak Mısır SSCB'den koparak Batı'nın safına geçmiştir.¹⁹⁵ 1977'de ABD'nin girişimleriyle İsrail Başbakanı Menahem Begin'in davetine iştirak ederek Kudüs'e gitmiştir. Arap ülkelerinin tepkisini alan Sedat bu kez 1978'de Camp David'de İsrail ile yapmış olduğu barış anlaşması Arap dünyasında büyük öfke ile karşılanarak halkta infiallere neden olmuştur. Yapmış olduğu temaslar neticesinde işgal altındaki topraklarına kavuşan Sedat, diğer yanda Arap dünyasındaki tüm güvenini yitirmiştir. Arap Birliği ülkeleri Sedat'ın davalarına ihanet ettiğini açıklayarak Mısır'a karşı cephe almışlar, Suudi Arabistan yapmış olduğu yardımları

¹⁹⁴ Harun BODUR, *Kronolojik ...* s.703.

¹⁹⁵ Tarık Y. İSMAİL, *Arap Dünyasında Komünist Hareket*, Çev. Kemal SARISÖZEN, İstanbul, Kapı Yay., 2006, s.135-136.

kesmiş, Arap liginden azledilmiş ve Arap ülkeleri Kahire deki büyükelçilerini çekerek diplomatik ilişkilere de son vermişlerdir.¹⁹⁶

6 Ekim 1981’de Mısır’ın 1973’te İsrail’e karşı askeri başarılar kazanmış olduğu Yom Kippur Savaşı’nın yıldönümü kutlamalarına katılmış olan Enver Sedat Kahire’de tören alanında suikaste uğrayarak yaşamını kaybetmiştir. Altı askerden oluşan suikastçilerden ikisi olay yerinde güvenlik güçleri tarafından öldürülürken diğerleri tutuklanmışlardır. Olayın hemen ardından başta Libya olmak üzere, Suriye, İran ve Irak’ta Enver Sedat’ın ölümü memnuniyet yaratmıştır.¹⁹⁷ Araplar ve SSCB yetkilileri cenaze törenine katılmamışlardır. Ankara’da siyasi çevreler Mısır’la olan ilişkilerinin aynı düzeyde sürmesini arzulamış olduklarını ifade etmişlerdir.¹⁹⁸

13 Ekim 1981’de yapılan halk oylaması ile Sedat’ın yardımcısı Hüsnü Mübarek Devlet Başkanlığı görevine getirilmiştir.¹⁹⁹ Mübarek dönemi Mısır ve Türkiye daha yakın ilişkiler kurmuştur.

¹⁹⁶ Yaseen SHADAN, *Stratejik...* s.10.

¹⁹⁷ Hürriyet Gazetesi, 7 Ekim 1981, İstanbul, s.1–19.

¹⁹⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 12 Ekim 1981, İstanbul, s.7.

¹⁹⁹ Hürriyet Gazetesi, 14 Ekim 1981, İstanbul, s.19.

3. SONUÇ

Suriye ve Mısır'la birlikte bulunmuş olduğumuz Ortadoğu tarih boyunca küresel güçlerin siyasal ve stratejik ilgi alanı olmuştur. Siyaseti, ekonomisi ve kaderi çoğu kez büyük güçler tarafından ve daha geniş bir planda, uluslararası ilişkiler ve güç dengeleri çerçevesinde belirlenmiştir. Dolayısıyla bu iki Arap ülkesiyle olan ilişkilerimizi küresel güçleri görmezden gelerek analiz etmek sağlıklı olmayacaktır.

II. Dünya Savaşı'nın ardından bağımsızlıklarını kazanmış olan Suriye'de ve Mısır'da siyasal dengenin sağlanamamış olmasından dolayı çıkar mücadeleleri etnik, dinsel, kültürel ve sosyal merkezli olarak hüküm sürmüştür. Özellikle Suriye'de 1949'da Hüsnü Zaim'le başlayan hükümet darbelerinin arkası kesilmemiş, 1970'de Hafız Esad darbesine kadar ordu siyaseti belirleyen en önemli faktör olmuştur. 1950'li yıllarda bölgede Mısır ve Irak rekabeti arasında kalan Suriye, bu dönemde Nasır'ın etkisiyle Mısır'a yaklaşmıştır. Nasır'ın birleştirici rolü sayesinde iki ülke BAC çatısı altında birleşmiş olup iki denemede bulunmalarına rağmen süreklilik gösteremeyip dağılmışlardır. Burada Nasır'ın oynadığı rol birleşmede ve dağılmada belirleyici olmuştur. Nasır döneminde Mısır Batı'ya karşı denge politikaları uygulamış, Bağlantısızlar safında yer almasına rağmen SSCB'den askeri ve maddi yardım sağlamıştır. Duyulan kaygılar için ise; *"Ülkemi İngilizler'den Ruslar'ın boyunduruğuna sokmak için kurtarmadım; alınan yardımların karşılığı, Mısır Devleti'nin mallarıyla ödenecektir."* şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

Nasır 1967'ye kadar Bağdat Paketi'nin reddeden Süveyş Kanalı'nı millileştiren ve Süveyş krizinden başarıyla çıkan, Suudilere karşı Yemen'e destek veren antiemperyalist bir politika uygulamıştır. 1967 yenilgisinden sonra ise SSCB'nin askeri yardımlarında büyük bir artış gözlenmiş ve Mısır'a 15.000 SSCB askeri uzmanı gelmiştir. Bu uzmanları daha sonra ülkeden çıkarmak ise halefi Sedat'a düşmüştür.

Nasır'ın Türkiye'ye karşı olan menfi tavrı çok gerilere Osmanlı'ya kadar dayanmaktadır. Türkler'in Mısır'da uyguladıkları yönetim sistemini sömürge idaresi olarak değerlendirmiş olup olumsuz duygular beslemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti ise aynı dönemde SSCB'nin talep ve tehditleri başta olmak üzere dünya konjonktüründe meydana gelen gelişmelerden dolayı ABD ve Batı bloğu ile siyasal, ekonomik ve sosyal bütünleşme içerisine girmiştir. Doğu-Batı çekişmesinin yaşandığı bu gerilimli yıllarda, SSCB rejiminin Ortadoğu'ya ve Balkanlar'a yayılmasını önlemek adına güvenlik ve ekonomik amaçlı pakt ve anlaşmalarla Türkiye'ye önemli görevler verilmiştir. Bunlarla da sınırlı kalmamış, 1955'te Cezayir sorunu Birleşmiş Milletler'e getirildiğinde

Türkiye aleyhte oy kullanmış, yine 1955'te yapılan Bandung Konferansı'nda Batı'nın sözcülüğünü yapmıştır. Nasır döneminde farklı dış politika tercihlerinden dolayı Mısır ve Türkiye arasında gerektiği gibi bir dostane ilişki tesis edilememiş olup ardından gelen Enver Sedat ile ilişkilerde yumuşamaya gidilmiştir. Mısır'ın dış politikasında yaşanan değişim Sedat'la başlamış olup onun ölümüyle iktidara gelen Hüsnü Mübarek'le gelişmiştir. Günümüzde Ortadoğu bölgesine yapılan ABD ekonomik yardımlarının İsrail'den sonra en yüksek miktarını Mısır almaktadır. Bu, Nasır'ın politikalarındaki değişimi kavramak için önemli bir parametredir.

1949'da başlayarak Suriye'de ard arda meydana gelen hükümet darbelerinin 1970'de sonuncusunu gerçekleştiren Hafız Esad iki kutuplu dönemde SSCB tarafında yer almış, tecrit politikalarıyla ülkeyi yönetmiş ve ülkesini dünyadan izole etmiştir. Başta Türkiye olmak üzere birçok devletle düşmanlık üzerine kurduğu politikalarını inatla sürdürmüş, bu kapsamla ülkesini çeşitli terör örgütlerinin üssü haline getirmiştir. Hatay'ı kendi sınırları içerisinde gösteren haritaları okullara ve resmi dairelere astırmış, Suriyeli çocuklara sözde Osmanlı sömürgeciliğini vurgulayarak, onları Türk düşmanı olarak yetiştirmiştir. Suriye kendisinden koparılan doğal uzantılar olarak gördüğü Lübnan, Ürdün, Filistin, Hatay ve İskenderun'u kapsayan Şam merkezli ve Doğu Akdeniz eksenli Büyük Suriye idealini toplumda devlet politikası olarak her zaman canlı tutmuştur. Su sorununu milli bir mesele olarak uluslararası platformlarda Türkiye'ye karşı kullanan ve PKK terör örgütünü yıllarca ülkesinde barındıran Suriye lideri Esad bu hasmane tutumuyla Türkiye'ye büyük zararlar vermiştir. 1990'da SSCB'nin dağılması ile birlikte uluslararası alanda yalnız kalan Esad değişen konjonktürde daha ılımlı politikalar takip etmek zaruretinde kalmıştır. Ortadoğu bölgesindeki en sert diktatörlerin başında gelen Hafız Esad otuz yıllık iktidarın ardından 2000'de yaşamını kaybetmiştir. Ortadoğu bölgesinde sıkça gördüğümüz babadan oğula iktidar devri Suriye'de de gerçekleşmiş olup oğul Beşar Esad Cumhurbaşkanı sıfatıyla tahta çıkmıştır. Batı'da eğitim almış ve Batı'yı iyi tanıyan Beşar Esad, babasına nazaran daha ılımlı bir yönetim tarzı benimseyerek, ülkesinin aşırı güvensizlik üzerine kurulmuş dış politika anlayışından uzaklaşma eğilimi içerisinde olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR

ABDULLAH, Ömer Faruk, *Suriye Dosyası*, Akabe Yay., İstanbul, 1998.

ABU JABER, Kamel S, *Arap Baas Sosyalist Partisi*, Çev. Ersoy, Ahmet, Altınoluk Matbaası Yay, Ankara, 1970.

AHMAD, Feroz-Bedia Turgay, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yay., İstanbul, 1976.

AHMAD, Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, Çev. KARADELİ, Sedat Cem, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2006.

AKÇORA, Erginöz, “*Hatay’ın Anavatana İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri*”, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası* (Makaleler, Yayına Hazırlayan: Berna Türkdoğan) AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2000.

AKŞİN, Abtülhat, *Türkiye’nin 1945’ten Sonraki Dış Politika Gelişmeleri Ortadoğu Meseleleri*, İstanbul, 1959.

ALBAYRAK, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihi’nde Demokrat Parti(1946-1960)*, Phoenix Yay., Ankara, 2004.

ALTUNDAĞ, Şinasi, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi Yay., Ankara, 1988.

AMANOV, Şatlık, “*Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası*”, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Platin Yay., Ankara, 2004.

ARMAOĞLU, Fahir, “*Arap Milliyetçiliğinin Gelişmesi Sırasında Türk-Arap İlişkileri (1945-1970)*”, *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri (Bölüm 5)*, İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yay, İstanbul, 2000.

-----, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, c. I-II:1914-1995*, Alkım Yay., İstanbul, 2005.

- AYDOĞAN, Metin, *Yeni Dünya Düzeni Kemalizm ve Türkiye*, c. I, Kum Saati Yay., İstanbul, 2003.
- BAĞCI, Hüseyin, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Metu Press Yay., Ankara, 2001.
- BERKES, Niyazi, *İslamcılık, Ulusçuluk, Sosyalizm*, Bilgi Yay., Ankara, 1975.
- BIYIKLI, Mustafa, *Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları Atatürk Dönemi*, Gökkuşbu Yay., İstanbul, 2006.
- BİLGENOĞLU, Ali, *Osmanlı Devletinde Arap Milliyetçi Cemiyetleri, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yay.* Antalya, 2007.
- BODUR, Harun, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Çağlar Yay, Ankara, 2005.
- Cemal, Paşa, *Hatıralar*, Yay. Haz. KABACALI, Alpay, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2001.
- CLEVELAND, L. William, *Modern Ortadoğu Tarihi*, Çev. HARMANCI, Mehmet, Agora Kitaplığı Yay., İstanbul, 2008.
- COLLELO, Thomas, *Syria a Country Study*, Washington D.C., United States Government Secretary of the Army Federal Research Division, 1988.
- CONTE, Arthur, *Diktatörler Yüzyılı*, Çev. GÖZE, Ergun, Boğaziçi Yay., İstanbul, 2002.
- ÇUYEV, Feliks, *Molotov Anlatıyor*, Çev. KABASAKAL, Suna, Yordam Kitap Yay., İstanbul, 2007.
- DAĞ, Ahmet Emin, *Suriye*, İ.H.H. Yay., İstanbul, 2004.
- DAĞISTAN, Ali, SOFUOĞLU, Adnan, *İşgalden Katılma Hatay*, Phoenix Yay., Ankara, 2008.
- DAM, Nikolaos Van, *Suriye'de İktidar Mücadelesi*, Çev. ÇALKIVİK, Aslı Falay, İDİZ, Semih, İletişim Yay., İstanbul, 2000.
- DAVİŞA, Adid, *Arap Milliyetçiliği*, Çev. YALÇIN, Lütfi, Literatür Yay., İstanbul, 2004.

- DAVUTOĞLU, Ahmet, *Stratejik Derinlik*, Küre Yay., İstanbul, 2004.
- DİKERDEM, Mahmut, *Ortadoğu'da Devrim Yılları*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1977.
- FROMKIN, David, *Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı*, Çev. HARMANCI, Mehmet, Epsilon Yay., İstanbul, 2008.
- FULLER, E. Graham, *Yeni Türkiye Cumhuriyeti*, Çev. ACAR, Mustafa, Timaş Yay., İstanbul, 2008.
- GERGER, Haluk, *ABD Ortadoğu Türkiye*, Ceylan Yay., İstanbul, 2006.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, SAR, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1997.
- GÜLER, Zeynep, *Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği Mısır ve Nasırcılık*, Yeni Hayat Yay., İstanbul, 2004.
- GÜNALTAY, Şemsettin, *Yakın Şark III Suriye ve Filistin*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.
- HAMMER, *Büyük Osmanlı Tarihi II*, c. III, Üçdal Hikmet Neşriyat Yay., İstanbul, 1999.
- HOURANİ, Albert, *Arap Halkları Tarihi*, Çev. Alogan, Yavuz, İletişim Yay., İstanbul, 1997.
- İSMAİL, Tarık Y., *Arap Dünyasında Komünist Hareket*, Çev. Kemal SARISÖZEN, Kapı Yay., İstanbul, 2006.
- KARAL, Enver Ziya, *Fransa Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 1938.
- KEPEL, Gilles, *Cihat-İslamcılığın Yükselişi ve Gerilemesi*, Çev. BAYRI, Haldun, Doğan Kitap, İstanbul, 2001.
- KILINÇKAYA, M. Derviş, *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2004.
- KÖNİ, Hasan, *Amerika'nın Uluslararası Politikası*, Ekim Yay., İstanbul, 2007.

- KURŞUN, Zekeriya, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, İstanbul, İrfan Yay., 1992.
- KÜRKÇÜOĞLU, E. Ömer, *Türkiye'nin Arap Ortadoğusuna Karşı Politikası (1945-1970)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1972.
- LACOSTE, Yves, *Büyük Oyunu Anlamak-Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi*, NTV Yay., İstanbul, 2007.
- LAPİDUS, Ira M., *Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası*, Çev. ÜSTÜN, Sefa, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.
- LEWIS, Bernard, *Tarihte Araplar*, Çev. YILDIZ, Hakkı Dursun, Anka Yay., İstanbul, 2001.
- , *Ortadoğu*, Çev. KÖLAY, Selen Y., Arkadaş Yay. Ankara, 2005.
- MANSFIELD, Peter, *Mısır İhtilali ve Nasır*, Çev. TUNCALI, Ergün, Kitapçılık Ticaret Yay., İstanbul, 1967.
- , *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, Çev. YURDAKUL, Salih, Söylem Yay., İstanbul, 2000.
- NASSER, Camal Abd el, *Mısır İhtilalinin İçyüzü*, Vatan Gazetecilik ve Matbaacılık T.A.Ş., İstanbul, 1954.
- ÖYMEN, Onur, *Ulusal Çıkarlar*, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul, 2005.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Türkler, Araplar ve Yahudiler*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1989.
- ÖZTÜRK, O. Metin, *Türkiye ve Ortadoğu (Savunma ve Güvenlik Açılımlarından)*, Gündoğan Yay., Ankara, 1997.
- PEHLİVANOĞLU, Öner, *Ortadoğu ve Türkiye*, Kastaş Yay., İstanbul, 2004.
- PRIMAKOV, Yevgeniy, *Politikanın Mayınlı Tarlası*, Çev. ARIKAN, Fatma, Selis Kitaplar Yay., İstanbul, 2008.
- RUPE, *Irak İşgalinin Perde Arkası*, Çev. DABANCALI, Buket, PESEN, Alaz, Yordam Yay., İstanbul, 2007.

SANDER, Oral, *Siyasi Tarih (I. Dünya Savaşı Sonundan 1980'e Kadar)*, İmge Yay, Ankara, 1989.

-----, *Türkiye'nin Dış Politikası*, İmge Yay., Ankara, 2006.

SARAY, Mehmet, *Türkiye ve Yakın Komşuları (Suriye ve Türkiye)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2006.

SEE, H., JOUSSAİN, A., DUVERGER, M., *İhtilal ve Diktatörlük*, Çev. ÖNER, Ali, DEMİR, Kemal, AKTAŞ, Cemil, İstanbul, 2005.

SOYSAL, İsmail “Yakın Tarihin Işığında Türk Arap İlişkileri (1970-1990)”, *İki Tarafın Bakış Açısından Türk Arap Münasebetleri (Bölüm 7)*, İslam Tarih Sanat ve Kültür Merkezi Yay., İstanbul, 2000.

ŞEN, Sabahattin, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım (Suriye, Baas Partisi ve İdeolojisi)*, Birey Yay., İstanbul, 2004.

ŞENTÜRK, Doğan, *Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baas'ı*, Alfa Yay., İstanbul, 2003.

ŞİMŞEK, Erdal, *Türkiye'nin Ortadoğu Politikası*, Kumsaati Yay., İstanbul, 2005.

TOPUR, Tuncer, *Dipsiz Kuyu Ortadoğu ve Türkiye*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2004.

TRIMBERGER, Ellen Kay, *Tepeden İnmece Devrimler*, Çev. USLU, Fatih, Gelenek Yay., İstanbul. 2003.

TURAN, Ömer, *Medeniyetlerin Çatıştığı Ortadoğu*, Yenişafak Yay., İstanbul, 2003.

TÜRKDOĞAN, Berna, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (Makaleler)”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2000.

TÜRKMAN, Sayim, *ABD, Ortadoğu ve Türkiye*, Nobel Yay., Ankara, 2007.

UMAR, Ömer Osman, *Türkiye Suriye İlişkileri (1918-1940)*, Fırat Üniversitesi Yay., Elazığ, 2003.

USLU, Nasuh, *Türk Amerikan İlişkileri*, 21.Yüzyıl Yay., Ankara, 2000.

ÜLMAN, A.Haluk, *1860-1861 Suriye Buhranı*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1966.

ÜNAL, Tahsin, *Türk Siyasi Tarihi 1700-1958*, Emel Yay., Ankara, 1977.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. SANER, Yasemin, İletişim Yay., İstanbul, 2008.

SÜRELİ YAYINLAR

CAŞIN, Mesut Hakkı, “Suriye Arap Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri”, *Avrasya Dosyası*, Sonbahar, c. II, S.3, Ankara, 1995.

CİHANSIZ, Yaşar, “GAP ve Türkiye-Suriye İlişkileri”, *Strateji*, 95/3.

KÖNİ, Hasan, “Büyük Suriye Projesinin Tarihi Gelişimi”, *Avrasya Dosyası*, c. II, S.3, Ankara, 1995.

ORHAN, Oytun, “Suriye Arap Cumhuriyeti”, *Stratejik Öngörü Dergisi*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yay., Ankara, 2006.

YASEEN, Shadan, “Mısır Arap Cumhuriyeti”, *Stratejik Öngörü Dergisi*, Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi Yay., Ankara, 2006.

GÜNLÜK YAYINLAR

Cumhuriyet Gazetesi, N. 10085, 10086, 10094, 10096, 10097, 10101, 10107, 10110, 10111, 10112, 10113, 10115, 10116.

Hürriyet Gazetesi, N. 2054, 2055, 2056, 2057, 2060, 2062, 2064, 2066, 2070, 2073, 2090, 2099, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2111, 2117, 2133, 2135, 2136, 2137.

Milliyet Gazetesi, N. 771, 772, 774, 792, 795, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 807, 809, 811, 813, 814, 817, 818, 819, 821, 825, 828, 836, 837, 838, 840, 844, 852, 854, 855, 857, 858.

Ulus Gazetesi, N. 11169, 11171, 11172, 11174, 11177, 11185, 11186, 11189, 11190, 11192,
11195, 11199, 11203, 11204, 11205, 11206, 11213, 11221, 11222.

Vatan Gazetesi, N. 4554, 4555, 4568, 4574, 4592, 4594, 4595, 4596, 4597, 4598, 4599, 4601,
4602, 4603, 4605, 4606, 4623, 4624, 4625, 4626, 4627.

Yeni Sabah Gazetesi, N. 5322, 5327, 5328, 5329, 5330, 5331, 5335, 5337, 5339, 5350, 5354,
5374, 5375, 5376, 5377, 5378, 5379, 5381, 5382, 5383, 5384, 5387, 5389, 5405, 5406,
5425.

Zafer Gazetesi, N. 1787, 1788, 1789, 1790, 1795, 1914, 1916, 1917, 1948, 1949, 1951, 1956,
2007.